

DE „OUDE”
JAN LUYKEN

DOOR

J. P. VAN MELLE
PREDIKANT TE KRALINGEN

ROTTERDAM

J. M. Bredée's Boekhandel- en Uitgevers-Mij

DE „OUDE” JAN LUYKEN

De zucht tot God en goed, in LUIKENS hert aan 't blaaken
 Betoon'd in zyn gedrag, en printkunst, en gedicht,
 Verspreidde dus haar glans in 't zedig aangezicht.
 Welks opslag elk met hem naar 't zelve lot deed haaken
 Gy, die zyn werken steeds met lust beschouwt, en leest,
 Zie dikmaal dit gelaat, tot aandrang voor uw geest.

Gebooren den 16 April 1620.
 Gestorven den 2 April 1712.

Adr. Spinnaker.

P. Sluiter. Sculp.

DE „OUDE” JAN LUYKEN

DOOR

J. P. VAN MELLE

PREDIKANT TE KRALINGEN

ROTTERDAM

J. M. BREDÉE'S BOEKHANDEL- EN UITGEVERS-M^t.

Den lezer heil!

Het was Da Costa, die tot een zijner vrienden zeide: „Ik ben meer dichter voor de ziel dan voor het oor.”

Ik zou dat woord op Jan Luyken willen toepassen. Maar aan wie een oor en hart heeft om deze zielenpoëzie te verstaan, zal zeker toch ook niet ontgaan de soms buitengemeene schoonheid van den vorm, het treffend juiste van de woordkeus, de taalmusiek in de verzen van Luyken, die m. i. een dichter geweest is bij de gratie Gods als weinigen. Ik meen dat niemand minder dan Prof. Dr. Kalff gezegd heeft van sommige zijner verzen, dat zij, behalve door Luyken zelf, slechts door Vondel zóó konden zijn gezongen. Wie zich de moeite getroost door te dringen tot het hart van den dichter zal met mij van oordeel zijn, dat zijn poëzie gloeit van inwendig vuur, „kolen, genomen van het altaar des Heeren”.

In het „Aanhangsel” geef ik eenigszins uitvoerig reken-schap waarom ik, bij volmondige erkenning van de groote verdienste van Dr. Hylkema ten opzichte van Jan Luyken, nochtans tegenover hem stelling moet nemen.

Al durf ik mij geenszins vleien hem te zullen winnen voor mijn beschouwing van den door ons beiden hoogvereerden dichter, wel zal hij, naar ik hoop, mij den lof kunnen geven, dat ik gepoogd heb op ridderlijke wijze den degen met hem te kruisen. En zeker zal het hem verblijden te vernemen dat zijne opstellen in „De Gids”, mij zeer versterkt hebben in de overtuiging van de beteekenis van den dichter en denker.

De verzen en brieven gaf ik weer in de spelling van de uitgave in mijn bezit, en die dateert uit de eerste helft en het midden der 18e eeuw.

Kralingen, Januari, 1912.

J. P. VAN MELLE.

Een oude, diepe genegenheid, vermoedelijk tegelijk met de moedermelk afgezogen, trekt mij tot den man over wien dit geschrift handelt.

In de inleiding, die Dr. C. B. Hylkema deed voorafgaan aan zijn bloemlezing uit Jan Luyken's verzen ¹⁾, zegt hij dat zij vroeger wel te avond door vrome moeders werden opgezegd voor hare kinderen.

Nu, zulk eene was de mijne. Dikwerf heeft zij in 't schemeruurtje of in een ander rustig oogenblik het luistergrage oor van haar twaalfstal geboeid, als zij met hare liefelijke stem, waarin zij heel haar ziel legde, ons onthaalde op wat ook uit Luykens's dichterlijke nalatenschap in haar godvruchtig gemoed en sterk geheugen een blijvende plek had gevonden. Ik zie nog dat huiselijk tafereeltje: moeder, gewoonlijk met een of twee kleintjes op den schoot en een stuk of wat kleuters op stoven rond den ouderwetschen haard, de voetjes door het hek om ze op de blank geschuurde plaat nog eens lekker te warmen eer we naar bed gingen, terwijl zij met ons zong of voorlas en uit den goeden schat haars harten allerlei oude en nieuwe dingen te voorschijn bracht, en zoo den lust in ons ontstak en aankweekte voor alles wat rein is en liefelijk en welluidend. En de liefde, die op deze wijze ook voor Luyken werd ingeboezemd, is bevestigd geworden toen ik hem later door eigen onderzoek nader leerde kennen.

Er is zooveel diepte en klaarheid en levenswarmte in wat hij heeft gezongen; zooveel muziek voor het oor en

1) Uitg. C. Huig, Zaandam 1904.

niet minder voor de ziel; zooveel geestelijk voedsel. Van zijn verzen geldt waarlijk niet de verzuchting waarmede Beets tal van schotels afwees door poëtische koks, soms met veel drukte opgediend:

Wat gij me op tafel zet, meneeren,
Is al te weinig naar mijn zin;
Er zit niet heel veel voedsel in,
En 't valt nog moeilijk te verteren.

Evenmin treft hem het verwijt, dat hij naar een ook al te wel bekenden trant, zich maar met sentimenten gegorgeld heeft zonder ooit een druppel door te slikken. Zijn verzen, ofschoon hij daarin nooit over zichzelf spreekt, geven toch het zelf doorleefde weer; 't is zijn eigene gedaante die wij er in zien, zijn eigen stem die hij ons doet hooren. Dat geeft aan zijn poëzie dat innige, dat door en door persoonlijke, waarvan zulk een bekoring uitgaat. Die zijn verzen kent, kent hemzelven heelemaal en komt onder den indruk van te verkeereren in het gezelschap van een man van het echte, „in alles waar”. Rijk is zijn leven geweest, niet aan inge-beelde maar aan werkelijke smart. Toen hij nog maar 32 jaar oud was, verloor hij de huisvrouw zijner jeugd; zijn 5 kinderen gingen hem vóór naar het graf; het laatst zijn 36 jarige Casper, die, althans in de laatste jaren, ééns geestes met hem aan dezelfde etstafel zat. Bovendien was hem een scherpe doorn in het vleesch gegeven in een door pijnen dikwerf gemarteld lichaam. Toch heeft Luyken van al deze dingen nooit een voetstuk gemaakt om zich daarop te pronk te zetten. Maar zijn verzen getuigen welk vruchtbaar slib de wateren der beproeving op zijn akker achterlieten en welk een overvloedige oogst van Godverheerlijkende vruchten door hem werd binnengehaald uit het zaad der smart.

Bij Luyken vormden lied en leven een treffend geheel wat nu juist niet van alle dichters kan gezegd worden. Ik

denk, om iemand te noemen, aan Bilderdijk. Ik zeg het niet om de nagedachtenis van dezen dichtervorst te onteeren, maar wij kunnen toch niet nalaten de pijnlijke, dikwerf zéér schrille tegenstelling op te merken tusschen den mensch en den dichter, den dichter en den Christen. Als het suizen van een zachte stilte na een zwaren onweersdag, fluistert Bilderdijk's zang bij een terugblik op zijn veelbewogen leven, waarin zooveel hartstochten hem gezweept, zooveel driften hem voortgejaagd hadden :

Geen wenschen, geen verlangen meer,
 Geen wil, geen eigen zin ;
 Geen wereldvreugde, goud noch eer :
 In God is al wat ik begeer,
 Is al wat ik bemin

Dat is het woord van een wiens ziel als een gespeend kind in hem is. En voorzeker, op dat oogenblik was dat gevoel echt, die stemming onverdacht. Maar wat er aan ontbrak was het bestendig wezen. Den volgenden dag hadt gij hem weer bezig kunnen vinden met het vedelen van de dartelste liedjes, of met het slingeren van waarlijk ontzettende vloekpsalmen naar wie hij als zijne en mitsdien ook als Gods vijanden beschouwde, of met het slaken van de somberste en zelfzuchtigste klachten. alles ten bewijze hoezeer hij zijn geluk nog maar al te veel afhankelijk stelde van allerlei uitwendige omstandigheden. Bij Luyken niet aldus. Voor hem was ten volle waar, nadat hem de zon eens nieuwen levens was opgerezen :

In God is al wat ik begeer,
 Is al wat ik bemin

Dat hebben vele „godminnende zielen” zijner dagen, die met een zeer juist geestelijk instinct hun volkje wel wisten uit te lezen onder de schrijvers en dichters, ook erkend.

Als zij hem hoorden spreken van God en de Goddelijke dingen, van den „Bruidegom der ziel” en van „Het eeuwige Vaderland en deszelfs vreugden”, dan bekenden zij, dat deze „Joannes was een mensch van God gezonden”, „een vriend des Bruidegoms, die Zijne stem hoorde”.

Ook de vorm waarin hij zoo ongekunsteld zijn hart heeft uitgezongen, recht en slecht, zonder ook maar in de verte zich te bekommeren over letterkundigen roem bij tijdgenoot en nageslacht, verleent een eigenaardige bekoring aan zijn verzen. Ik geloof niet, dat hij ooit aan zijn verzen heeft gelikt of gevijld. Het uit de diepte van zijn gemoed opgewelde, dat al zijn poëzie kenmerkt, het leuke en origineele bovendien van tal van uitdrukkingen, de ongewone naïveteit vaak van zijn verzen, pleiten m. i. voor de juistheid dezer opvatting.

In mijn studententijd, nu al een kwart eeuw geleden, las ik in „De Nieuwe Gids”, die toen nog in de kinderjaren was, een aankondiging van een der deeltjes van Luyken's werken, door Sijthoff uitgegeven. De recensent, Alb. Verweij, gaf hoog op van de etsen, maar het bijwerk, het stichtelijke en dichterlijke, tegenover en onder de etsen, hinderde hem zóó bij het bekijken der prentjes, dat hij verklaarde er „tureluursch” van te worden. Hij vond het „gezabbel”; dat was het woord, dat hij er voor gebruikte. Wel oordeelde hij dat Jan Luyken, „de femelaar”, nog leven zal als onze moderne vrijdenkers en verstandige zakenlui al lang dood en vergeten zullen zijn, omdat het belachelijke en ergerlijke van Luyken's verkeerd gebruikte vroomheid toch volinnigheid is, terwijl die anderen alleen ergerlijk en belachelijk zijn, maar hij vond dat er twee Jan Luykens hadden moeten wezen, die elkaar liefst nooit hadden moeten tegenkomen: een die teksten en verzen, en een die prentjes gaf, bij verschillende uitgevers.

Intusschen moeten wij het, met of zonder goedvinden van

Alb. Verweij, met dien éénen Jan Luyken stellen, zooals hij nu eenmaal reilt en zeilt, dien van de prentjes met de teksten en versjes er bij, en ik vind niet dat wij ons over die beschikking hebben te beklagen. Er is veel levenswijsheid in het woord dat wij de menschen nemen moeten zooals zij zijn, en nog meer in wat Paulus zegt, dat een mensch aangenaam is naar wat hij heeft, en niet naar wat hij niet heeft. Nu had Jan Luyken niet: — en dit gemis brengt hem in tamelijk goed gezelschap! — „de kunst om de kunst”. Al het vergankelijke was hem gelijkenis, beeld van het eeuwige. En om dat afgebeelde was het hem te doen, niet om het beeld zelf, met hoeveel liefdevolle opmerkzaamheid hij het overigens ook bezag en met welk een nauwkeurigheid hij het ook in zich opnam en weergaf.

„Hem drukte alles, een hooger waarheid, vol diepte en klaarheid, verzinlijkt uit,” gelijk ten Kate zegt van den eenigen Meester. „Het Wezen geeft de schaduw,” legt Luyken een verrukten wandelaar in den mond, die den bruidstooi bewondert waarin de Meimaand alles kleedt. 't Is hem, gelijk het opschrift boven de ets zegt: Een klein bewijs van 't Paradijs.

Meijkruidje, aardig spruitje
In 't heuglijk bloemendal,
Wat lieflijkheden uitje,
Wat vreemds vertelt gij al,
Van 't wonder aller wezen,
Nooit volprezen.

Klein straaltje, minn'lijk staaltje
Van 't Heel, dat wijsheid hiet,
Een kunstig Meester maaldje,
Die 't aardse oog niet ziet,
Maar ons iets geeft te leezen
Van zijn wezen.

Schoon kleurdje, lief'lijk geurdje,
 Waar komje toch vandaan?
 Wat wonderdaad gebeurde,
 Hoe trekje 't siersel aan?
 Wij zien maar zwarte aarde,
 Die u baarde.

ô Grond van alle wezen
 Uit wien het alles vlood,
 In eeuwigheid gepreezen,
 Die ons zo vriend'lijk nood
 Op 't wezen aller zaaken,
 Die vermaaken.

Zijn beroemde etsen zijn er niets minder om dat hij ze gesteld heeft in den dienst zijner bepaalde, godsdienstige opvattingen, en de innigheid en diepte en het uitgelezene van zijn verzen hebben er ook niet onder geleden, dat hij niets wist van de kunst om de kunst. Zij zijn er door bewaard gebleven voor het ijdeltuitige, het quasi-gewichtige, de mooi-doenerij, het soms volmaakt onbegrijpelijke van meesters in die kunst, die er mij althans dikwijls toe brachten om wrevelig hunne poëtische raadseltjes en vraagstukken weg te schuiven.

In de laatste jaren begint er een verblijdende kentering te komen in het gevoelen ten aanzien van Luyken's be-tekenis als dichter. Hier en daar moge nog de bewering rondslingeren uit het een of ander handboek voor Nederlandsche letterkunde, dat hij na zijn „Duytse Lier” weinig meer gezongen heeft dat aan de vergeetelheid dient onrukt te worden, daar zijn bekeering den dichter in hem, zoo al niet had doen sterven dan toch de tering bezorgd had, en hem gemaakt tot den man eener hartbeklemmende levensbeschouwing: van het tegenwoordige geslacht beginnen er met nadruk herziening te vragen van dat oordeel. Ik voor mij, die gaarne

eens door de hoven loop te dwalen van dichters uit vroeger en later tijd, en het een genot vind om oude wijnstokken nog eens na te lezen, wier opbrengst vaak vertroost over veel ongenietbaars, heb in Jan Luyken's rozenhof bloemen gevonden, zoo teer van kleur, zoo schoon van vorm en van zulke edele geuren als ik maar zelden elders vond. En van den most in zijn druiven kan men dikwijls zeggen dat hij „God en menschen vroolijk maakt.”

Zou de vooringenomenheid mij parten spelen als ik beweer, dat hij nooit de dichtpen tot die van den rijmelaar heeft verlaagd? Natuurlijk won de eene gedachte het van de andere in belangrijkheid en verschilden ook de vormen in uitnemendheid. Onbeduidende, kreupele, leelijke regels zijn er te over in zijn talrijke bundels, evenals platte, smakelooze beelden en uitdrukkingen. Maar meestal had hij uit den overvloed des harten toch iets te zeggen, dat de moeite van het hooren en overdenken waard was. Zijn verzen verraden evengoed als zijn etsen een meesterhand. Zijn poëzie en „printverbeeldingen” vormen een geheel, dat het onmiskenbaar stempel draagt van het genie.

Allard Pierson geeft in het IIe deel, pag. 214, van „Willem de Clercq naar zijn Dagboek”, het oordeel weer van dezen zeker alleszins bevoegden kunstrechtter over Luyken, . . . „die ieder voorwerp van het dagelijksch leven slechts als het hulsel eener geestelijke waarheid beschouwde. Dat hij daarin dikwijls tot het belachelijke verviel is onbetwistbaar; doch verre zij het van ons met den vromen Luyken te spotten, daar men hem misschien een der dichterlijkste genieën uit onze dichterlijke letterkunde zou kunnen noemen, die als teekenaar en plaatsnijder en dichter bewondering verdient, doch door de vlucht zelve zijner verbeelding te vroeg het nietige en onvoldoende van de prozaïsche wereld, die hem omringde, leerde inzien, en zich toen aan het andere uiterste eener geestelijke overdrijving overgaf, een

verandering voorwaar, die zoo dikwijls het lot van mannen van het vurigst gestemde genie is geweest."

Ik heb reeds in den beginne den naam genoemd van Dr. C. B. Hylkema. Hem komt de eere toe, die ik hem hier gaarne geef, met nadruk weer de aandacht te hebben gevestigd op den dichter en denker in een merkwaardige studie in het Octobernummer van „De Gids" (1904) onder den titel „De Nieuwlichter Jan Luijken." Kort daarop volgde van dezelfde hand een kleine, over 't algemeen zeer gelukkig gekozen bloemlezing, van een uitvoerige inleiding voorzien, die vrijwel een nagalm is van het Gidsartikel.

Maar in de warme lofspraak, die Dr. H. op Luyken houdt, gaat hij uit van veronderstellingen, die met groote scherpzinnigheid voorgedragen, een enkele maal zelfs toegelicht door uit het verband gerukte en mitsdien onjuiste aanhalingen, Luyken in een licht stellen, waarin deze zelf zeker nooit heeft willen staan en waarin ook zijn tijdgenooten hem nimmer hebben gezien evenmin als het nageslacht, tot op den dag waarop Dr. H. ons van de staar kwam lichten. In een gedocumenteerd aanhangsel hoop ik de beschouwingen van Dr. H. aan een nader onderzoek te onderwerpen. Evenwel de principieele bezwaren, die ik tegen heel de voorstelling van Dr. H. koester, beletten mij niet hem hartelijk dankbaar te zijn, al was het maar alleen hiervoor dat zijn opvattingen aanleiding waren mij nog eens opzettelijk in Luyken te verdiepen, en mij het genot verschaffen op mijn beurt zijn beeld te teekenen, zooals het leeft voor mij, en anderen mee te deelen uit hetgeen ik van hem ontvangen heb.

Toch is het hier reeds de plaats om in hoofdzaak mee te deelen het gevoelen van Dr. H. over Luyken van wien hij zegt: *„dat hij een geheel ander man blijkt geweest te zijn dan waarvoor hij altijd gehouden is, niet een vrome in den gewonen zin des woords maar een vrijgeest en revolutionair, een geestverwant*

van niemand minder dan den atheïst en ongodist Spinoza, een vrijgeest zoo volkomen als er zelfs in dezen dag nog weinig worden gevonden. Tusschen Spinoza en Luyken is alleen dit onderscheid, dat de eerste overwegend systematicus en de laatste voor alles gevoelsmensch was. Acht men het kenmerk van het Christendom gelegen in de erkenning dat Jezus van Nazareth, hetzij als Verlosser of als Voorbeeld het onmisbaar fundament des heils is, dan kan Luyken niet een Christen genoemd worden. Zijn godsdienst is ondanks zijn Jezus-verheerlijking niet anders dan wat men tegenwoordig „modern heidendom” zou noemen. 1o. Hij verwarde God en de Natuur met elkander; 2o. Aan de wonderen, waarop de zekerheid der goddelijke openbaring was gegrondvest, ontnam hij hun gezag en waarde; 3o. Hij achtte Jezus Christus verschijning in het vleesch en zijne vol-doening niet noodzakelijk voor 's menschen behoud; 4o. Hij loochende Jezus lichamelijke opstanding en plaatselijke hemelvaart.”

Ziedaar de hoofdpunten uit de beschouwing van Dr. H.

Toen ik deze dingen voor het eerst las, wreef ik mijn oogen eens uit en wist niet of ik waakte of droomde. Onze godvruchtige landgenoot der 17e eeuw eigenlijk een man van de echte „Denker-religion, vervuld van naturalistisch en pantheïstisch denken”, waarvan hij dan de hoog-dichterlijke vertolker zal zijn geweest!

Zonder voorbehoud erken ik dat Luyken's vroomheid zich niet heeft kunnen vinden in welke officieele kerkelijke vormen dan ook. Gesteld, dat de Dordtsche Vaderen hem eens aan den pols hadden kunnen voelen, hetzij op het stuk van de verkiezing en verwerping, of der ingeving van de Heilige Schrift, of van Doop en Avondmaal, of van de Kerk, zij zouden hem zeer zeker geen gezondheidscertificaat hebben uitgereikt, evenmin trouwens als andersdenkende kerkelijke besturen dier dagen. Want een ketter is hij geweest, gemeten, hetzij aan den maatstaf der Gereformeerde Kerk, tot welke

hij zich nimmer heeft willen bekennen; hetzij van de Remonstrantsche, waartoe zijn ouders hebben behoord, maar die voor hem nooit aantrekkelijkheid blijkt bezeten te hebben; hetzij van de Doopsgezinde Broederschap, tot welke hij zich het meest aangetrokken heeft gevoeld, en waarbij hij zich ook nog een poos heeft aangesloten, (die van het Lam en den Toren te Amsterdam) maar om welhaast in alle stilheid zijn eigen, van God hem gewezen weg te gaan. Maar die onkerkelijke vroomheid, zoo goed te verklaren in een man als hij, die den verbrijzelenden hamerklop van den twist, die heel de kerk doorklonk, niet kon verdragen; die zich zoozeer reeds inwoner gevoelde van de stad die geen tempel meer heeft, omdat God-zelf daar de Tempel is en het Lam; die geen enkele formule duldde, welke ook, waarin men het leven, den Levende-zelf, meende te kunnen en te moeten besluiten: dat alles stempelt hem toch waarlijk niet tot ongodist en pantheïst! Dat roof hem toch niet den Christennaam, dien hij op zijn eigene wijze maar in ieder geval met zooveel eere gedragen heeft gedurende het 40-tal jaren bijna waarin hij zulk een aangrijpenden ernst heeft gemaakt met de navolging van Christus. Heel dat door Dr. H. aan Luyken toegeschreven pantheïsme wordt, naar 't mij voorkomt, radikaal ten onderste boven gekegeld door regels als deze:

God heeft de wereld zo bemind,
 Dat Hij zijn EENIGEN GEBOOREN,
 Beminden Zoon en heilig Kind,
 Gegeeven heeft om 't kwaad te smoren.
 God gaf, om 't zwaare werk des Noods
 Niet Eén der Zoonen, maar dien EENEN:
 Dat is wat heerlijks en wat groots!
 (Voorz. Voncken der Liefde Jesu).

Ik zou de verklaring van het feit van de vleeschwording des Woords in deze regels bezongen, wel eens door Dr. H.

geleverd willen zien zóó, dat Spinoza met alle andere ver-
tegenwoordigers van de „echte Denker-religion, vervuld van
naturalistisch en pantheïstisch denken” het met Jan Luyken
eens bleken te zijn ten aanzien van Joh. III : 16! Reeds die
eene regel: „Niet Een der Zoonen, maar dien EENEN” be-
wijst dat Luyken uitging van de volstreckte erkenning der per-
soonlijkheid Gods. Hij heeft het gedaan naar de wijze der
mystieken, tot wier geslacht hij behoorde, en wier kenmerk
is, dat zij in meerder of minder sterke mate het gevoel
hebben van onmiddellijke vereeniging met God. Bij den
praktischen mysticus als Luyken, wien overigens ook de be-
spiegeling waarlijk niet vreemd was, staat het intellect in den
dienst van het gevoel, dat zich in de allerinnigste ontboe-
zeming telkens lucht wil geven. Ten bewijze daarvan kan
o. a. dienen de Nazang op de „Voncken der Liefde Jesu van
het God begerende Zielen-vier,” die aanvangt met :

Nu lust het mij U voor te maalen
Hetgeen men van den Hemel zeid,
Na dat de vrienden Gods verhaalen,
Gekomen tot beschouwlijkheid.

En dan volgt een echt mystieke beschrijving van wat
toch eigenlijk onuitsprekelijk is, waarbij wij den schouwer
naoogen zonder hem te kunnen volgen, terwijl wij toch
onder den diepen indruk verkeeren, dat hier echt zielsge-
voel aan 't woord is. Hoe deelt zich dat mee als hij aan
't einde zegt:

ô Wereld voller heiligheid!
Hoe lust het ons in u te leeven,
Vervuld met glans van Majesteit!
ô Ruimte, zonder paal of ende,
In eeuwigheid niet uit te gaan,
Waar dat zich Uw bewoonders wende,
Zij treffen nieuwe wondren aan!

Ziet Mensch! komt Uw gezicht verklaren,
 En denkt waarom ons Christus raad
 Geen Schat op aarde te vergaaren:
 Des Hemels Schat is zonder maat.
 En wijl het aardse ons verduistert,
 En dooft het licht van ons gemoed,
 De Geest gevangen neemt en kluistert,
 En ophoud van het eeuwig goed:
 Zoo leert zijn wijsheid ons verlaaten
 De i'dle dingen dezer tijd,
 Opdat wij 't waare goed bezaten
 Bij God in alle eeuwigheid.
 Hef op, hef op, gij hooge Kooren,
 Hef op, hef op een hooge stof,
 En laat het lied van Heilig hooren,
 Den Levens-Vorst tot prijs en lof!
 Ja, zingt maar voort, gij groote Troonen,
 Wij stemmen met u allen in,
 En of wij nog op aarde woonen,
 Zo maaken wij een klein begin.
 Word licht, ô Aarde en aardse dingen!
 Word licht, al wat de Wereld geeft,
 Bij 't eeuwig Al, is 't al geringe,
 Wat zij in haaren omtrek heeft.
 ô Pelgrims in den vreemden lande,
 Wat weelde treed ons in 't gemoed,
 Zouw ons ontstooken hert niet branden
 Na 't zalig deel van 't eeuwig Goed?
 Dit hoorde ik onderweeg vertellen
 Van 't Vaderhuis van rust en vreê,
 En wijl wij gaan als reisgezellen,
 Zoo deelen wij 't U weder meê,
 Maar als wij 't zelve eens aanschouwen,
 Van aangezicht tot aangezicht,
 Dan zullen wij de handen vouwen,
 En buigen voor dat heilig licht.
 Ach Jezus! Jezus! Zielsbeminde,

Geleid ons door het land der tijd,
Opdat wij U voor eeuwig vinden
In 't Zalig Rijk der eeuwigheid.

In dezen toon kan niemand zich vergissen, dunkt mij. Die is van goed mystieken huize. En dat is niet minder het geval met wat ik uit soortgelijke poëzie al mee van het teerste en schoonste vind, dat ik immer las en waarvan het mij verwondert dat Dr. H. het in zijn bloemlezing niet een eereplaats heeft gegeven die het om vorm en inhoud beide ten volle waardig is. Onder den titel: „Noch van 't lijden Christi”, klinkt het uit zijn bewogen en van de dankbaarste liefde overvloeiend hart:

Wie hangt 'er zo deerlijk geteistert, geschonden,
Roosverwig, vol striemen en wonden,
Tot smaadheid en schande aan 't kruishout verheven,
Wat heeft hij, wat heeft hij misdreven?

Dat is 'er het Slacht-lam zo heilig gebooren
Tot breking en lessing van tooren:
Zijn misdaad is liefde uitvloeien en geeven,
Dat kost hem, dat kost hem zijn leven.

Kost dat hem zijn leven, die schoonste van allen,
Hoe is hij in 't lijden vervallen?
Of is het uit liefde en heilige minne,
Wat zal hij daar mede dan winnen?

Wat anders als 't leven der eeuwige zielen,
Die droevig in zonden vervielen,
Opdat hij die schulden verzoene en boete
Zo druipen zijn handen en voeten.

Ach Jezus, beminde hoogwaarde en schoone,
Wie zal U, wie zal U beloonen?
Uw weldaad, die gaat ons vermogen te boven;
Wij willen U prijzen en loven.

(Zedel. en Stichtel. Gez.).

Hier is de heilige verrukking aan 't woord, die slechts gevonden wordt bij hen, die een oog hebben voor de inwendige schoonheid en heerlijkheid der gekruisigde liefde, waarbij alle andere schoonheid verbleekt. En in welk licht stelt zulk een lied de bewering van Dr. H., dat Luyken „de verschijning van Jezus Christus in het vleesch en zijne vol-doening niet noodzakelijk achtte voor 's menschen behoud”!

Dat overigens door de mystiek van Luyken, gelijk door die van al zijn geestverwanten uit vroeger en later tijd, een pantheïstische ader vloeit, evenzeer als omgekeerd het pantheïsme altijd een mystieke tint vertoont, zal wel waar zijn! Pantheïst en mysticus hebben beiden gemeen een zeer sterk besef van de waarheid der immanentie, de inwoning des levens in alle dingen. Vandaar dat zij zoo gedurig aan elkander doen denken, soms zoo treffend veel op elkander gelijken. En toch geldt hier met nadruk, dat als twee hetzelfde zeggen, het daarom nog niet hetzelfde is, en dat er meer gelijk dan eigen is. Als b.v. Calvijn, bij wien in weerwil van zijn intellectualisme toch ook de mystieke trek zich wel laat aanwijzen, zegt dat de natuur in vromen zin God kan worden genoemd, dan bedoelt hij inderdaad heel iets anders dan Spinoza, wanneer deze de natuur met God vereenzelvigt. Het pantheïsme, dat de immanentie belijdt, maar daaraan de transcendentie Gods, Zijn verheven zijn boven de schepping, opoffert, richt zich op *het* Oneindige; de mystiek daarentegen handhaaft de transcendentie terzelfder tijd dat zij belijdt dat God in liefdevolle mededeeling zich aan Zijn schepping geeft, zich met haar vereenigt. Zij richt zich dus — en ziedaar het groote onderscheid! — op *den* Oneindige. Bij het beproeven der geesten hebben wij te letten op de veronderstelling waarvan zij uitgaan en die ten grondslag ligt aan heel hun beschouwing.

De pantheïst stelt terecht dat er eenheid moet zijn in het groot geheel van al wat is, maar geheel ten onrechte

verklaart hij die eenheid als werkelijk reeds bestaande. Hij zegt, m. a. w. dat de werkelijkheid één is met de waarheid, wat in den grond der zaak neerkomt op het prijsgeven van het Ideaal en het zich storten in de slavernij van het determinisme met al zijn noodzakelijke en noodlottige gevolgtrekkingen. Hij loochent de klove tusschen God en mensch, d. i. de zonde. God is alleen maar een naam dien de pantheïst leent aan het geheel. Gebruikt hij het woord zonde nog, dan verstaat hij daaronder niet vijandschap tegen God, maar slechts afwezigheid van licht, gebrek aan juiste kennis voor het oogenblik. Als dat licht maar komt dan verdwijnt het gebrek van zelf. Van vergeving van zonde kan bij deze beschouwing natuurlijk geen sprake zijn. Gebruikt de pantheïst dien bijbelschen term nog, dan bedoelt hij daarmee — gelijk Dr. H. zegt dat Luyken deed — „een daad van het eigen hart des menschen”, die de wereldziel in zich tot persoonlijkheid doet komen. Als deel van het geheel heeft hij dien „God” in zich, en dus is hij zichzelf in elk opzicht genoeg. Hij is op ieder gegeven oogenblik van zijn bestaan juist wat hij zijn moet, en zoo het hem toch dikwijls voorkomt van niet, dan is dat gevoel van onvrede en schuld niets dan een onwijsgeerig vooroordeel dat bestemd is straks te wijken.

De mysticus daaarentegen gaat uit van de erkenning der klove door de zonde tusschen God en mensch gegraven; een klove alleen door Gods genade te overbruggen en inderdaad overbrugd, door Jezus Christus, den Gekruiste en Opgestane, in wien al de schatten der wijsheid en der liefde Gods zijn verborgen en geopenbaard tevens. De mysticus erkent dus ten volle de persoonlijkheid Gods, maar zijn Ideaal dat hem als heerlijke, bereikbare werkelijkheid voor oogen staat, n.l. te komen tot algeheele vereeniging, de volkomene „unio mystica” met God, legt hem dikwerf woorden in den mond, die den indruk maken alsof hij den on-

eindigen afstand vergeet, die het schepsel van zijn Schepper scheidt. Vandaar die pantheïstisch gekleurde uitdrukkingen, voorstellingen, beelden die bij de mystieken gewoonlijk maar voor 't grijpen zijn. Maar telkens blijken zij zich toch ook wel degelijk dien afstand weer bewust, dank zij het redelijk element dat altijd het geloof des harten kenmerkt in den persoonlijken God, en dat hen voor „doorvloeien” bewaart.

Met een Ruysbroeck. Tauler, Thomas á Kempis, Geert Groote, Jacob Böhme en dergelijke grooten van ons geslacht heeft ook Luyken geschouwd in de diepten van het goddelijk wezen. Verzonken in de zaligheid van het „schouwende en vereenigde leven,” opgetrokken tot in den derden hemel, heeft hij de onuitsprekelijke dingen gezien en gehoord, waarvoor de menschelijke taal al te gebrekkige woorden heeft. Toch heeft ook hij beproefd het onuitsprekelijke uit te spreken, maar gelijk Dr. Van Otterloo van Ruysbroeck zegt, daarbij niet zelden onvoorzichtige uitdrukkingen gebruikt, die in schijn veel, maar in waarheid niets met het pantheïsme gemeen hebben. Ik denk aan regels als deze in: „De Ziele spreekt van de loutere vereeniging met God”:

Gelijk een waterdrop, geplengt in rooden wijn
 Haar zelf zo gants verliest aan smaak en reuk en verwe,
 Zo louter moet de geest in God versmolten zijn
 (Jezus en de Ziel).

En weer elders in dienzelfden bundel heet het:

Wanneer de ziel zo gants en gaar
 Haar zelf ontzinkt en houd zich stille,
 Dan wordt de Godheid openbaar,
 En woont in haar gelaaten wille;
 Ontvalt haar nu het vlees en bloed,
 Dan is zij met Gods licht doorscheenen,
 Als 't ijzer met een heeten gloed,
 Dat is Gods hand; waar zouw zij heenen?

Zij is met heerlijkheid gekroond,
 En zelf den tempel en den Hemel
 Daar God met zijnen glans in woond,
 En zijnen Geest met zoet gewemel.
 Het hemelrijk is zonder maat,
 Gelijk als boven zon en sterre,
 Zo wel ook hier, daar de aarde staat,
 In de eeuwigheid is na noch verre.

Bepaaldelijk met Ruysbroeck vertoont Luyken telkens een opmerkelijke overeenkomst. Laat ik er een paar staaltjes van geven. De Groenendaalsche prior zegt:

„Deze gracie vloyt van binnen, niet van buten, want Godt is ons inwendigher dan wi ons selven zijn, ende sijn inwendich driven ofte werken in ons, natuurlijke of overnatuurlike, es ons naerre (nader) ende ynnigher dan ons eyghen werken en daaromme werct Godt in ons van binnen uutweert.” (Bruiloft bl. 54.)

En van Jan Luyken hooren wij in dat schoone: „De Ziele betracht de nabijheid Gods”:

Ik meende ook, de Godheid woonde verre
 In eenen troon, hoog boven maan en sterre,
 En hefte menigmaal mijn oog
 Met diep verzuchten naar omhoog;
 Maar toen gij U liefelden te openbaaren,
 Toen zag ik niets van boven nedervaren
 Maar in den grond van mijn gemoed
 Daar wierd het lieflijk ende soet,
 Daar kwaamt gij uit de diepte uitwaarts dringen
 En als een bron mijn dorstig hart bespringen
 Zo dat ik U, o God! bevond
 Te zijn den grond van mijnen grond.
 Dies ben ik blij, dat gij, mijn hoog beminden,
 Mij nader zijt dan al mijn naaste vrienden.....

Als Ruysbroeck geheel in aanschouwing verzonken de praktijk uit het oog verliest, leert hij een bepaalde wezens-eenheid van den mensch met God:

„In desen ommevanghe in der weseliker enicheit Godts syn alle ynnighe gheesten een met Gode in minliker ontvlotenheid, ende datselve één, dat dat wesen selve es in hemselves. Dat wi sijn dat aanstaren wi ende dat wi aanstaren dat sijn wi.”

Daarmee klopt Luykens hart akkoord, gelijk blijkt uit de slotregels van het pas aangehaalde lied:

Was nu alle ongelijkheid voort,
En 't herte rein gelijk het hoord,
Geen hoogte, noch geen diepte zouw ons scheiden,
Ik smolt in God, mijn lief; wij wierden beide
Een geest, een hemels vlees en bloed
De wezentheid van Gods gemoed.
Dat moet geschiên. Och! help getrouwe Heere,
Dat wij ons gants in Uwen wille keeren.

(Jezus en de Ziel.)

Heel sterk ook komt die overeenkomst uit in wat beiden zeggen over het vast aankleven van God onder alles, al zouden zij zich ook bedden in hel. Ruysbroeck zegt daarvan:

„Here, alsoe gherne willic arm sijn van alle dien dies ic beroevet bin, alse rike, Here, opdat ghijt wilt ende U eerlick si. Here, niet mijn wille nader naturen, maar U wille ende mijn wille na den gheeste, die moeten gheskien, Here, want ic U eyghen bin ende alsoe gherne sijn wille in die helle alse in den hemel, opdat U loffelic si, doet U edelheit Here met mi.”

Den zuiveren weergalm daarvan vernemen wij bij Luyken als hij zegt:

„Ik heb mijn willen van alles afgekeert om U alleen vast te houden; ik heb mijnen wille gants in Uwen wille overgegeven: daarom o Heer! maak het met mij zo 't U op het hoogste behaaglijk is. Ik overgevee en offere mij in den verborgen afgrond uwer Godheid, o Heere! wilt gij mij behouden of verdoemen, dat staat in Uwe macht, Uwen wille geschiede aan mij!”

(Jezus en de Ziel.)

Diezelfde gedachte gaf hij ook weer in: „De Ziele haaren God vast aanklevende”:

Ach neen! ik laat u niet, ach neen!
 Gij kunt noch zult mij niet ontvlieden,
 Ik houw aan God, mijn eenig EEN,
 Het ga zo 't wil, en of 't geschieden
 Dat aarde en hemelrijk verging,
 Het raakt mij niet, dat mag gebeuren;
 Om Een verlaat ik alle ding,
 Wie zou dat mijnen WIL ontscheuren?
 Mijn God, mijn lief, mijn eenig goed,
 Al ging mijn lijf en ziel te gronde,
 Zo lang er noch in mijn gemoed,
 Een snak, een vonkje word gevonden,
 Zo lang word gij van mij bemind;
 Met zoetheid hebt gij mij gevangen,
 Gelijk men lokt een spelend kind,
 Nu lust het mij U aan te hangen.
 Gij zijt mijn grond, waar zoude ik gaan?
 Gij zijt mijn God, U houde ik stille,
 Mijn WILLE-GEEST grijpt nergens aan,
 Gij meugt het maaken naar Uw Wille.

(Jezus en de Ziel.)

Dikwerf doet Luyken ook denken aan Guido Gezelle met wien hij, behalve den mystieken zin, ook dien voor humor tot op zekere hoogte gemeen had, naar 't mij voorkomt. Zeer

zeker kenmerkt beiden dezelfde hartstochtelijke liefde tot de natuur, gelijk die tot haren Schepper en tot den Verlosser. Ook Luyken luisterde zoo gaarne

naar der naturen stemme klaar,
 der naturen stem, die Gods is
 in den glim van rooze of druive,
 in den eenvoud van de duive,
 in de driestheid van den hoen,
 in den zotten kallekoen,
 in wat voor wie luistren wil
 spreekt aan 't herte sprekend, stil:
 't wezen, 't werken en 't gebod
 van den grooten, goeden God.
 (Gezelle, Pachthofschildering.)

Ook Luyken zag God in alle dingen en alle dingen in God, wat natuurlijk heel iets anders is dan met den pantheïst alle ding met God vereenzelvigen. In het „Kort verhaal van het godvruchtig leven en zalig afsterven van Joannes Luyken” zegt zijn vriend Cornelis van Eeke van hem: „Hij beminde de eenzame wandelingen buiten, om te meer het zoet genieten Gods gewaar te worden, dewijl hij zeide, dat hij de geschapene dingen der natuur aanzag als een brief geschreven door de hand van zijn beminde, hetgeen hem op den oorsprong aller dingen deed verlieven.” De gansche natuur was hem een boek vol illustraties, die alle hem één beeld te aanschouwen gaven: „het vrindelijk aangezicht des Heeren.” Gods onzienlijke dingen, beide Zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, verstond en doorzag hij uit de geschapene. Zij bekwamen voor zijn ooren een stem, die hij met bijzonder fijne intuïtie onmiddellijk verstond, en hem met vreugdevolle ontroering deed spreken: „Dat is de stemme mijns Liefsten!” Zoo in dat wonderschoone: „De Ziele betracht den Schepper uit de schepselen:

Ik zag de schoonheid en de zoetheid aller dingen
 En sprak: wat zijt gij schoon! toen hoorde mijn gemoed:
 Dat zijn wij ook, maar hij van wien wij 't al ontvingen,
 Is duizendmaal zo schoon en duizendmaal zo zoet.
 En dat zijt gij, mijn Lief! Zoude ik U niet begeeren?
 Is hier een Lelieblad op aard' zo blank en fijn,
 Wat moet, ô eeuwig Goed, ô aller dingen Heere,
 Wat moet de witheid van Uw zuiverheid dan zijn!
 Is 't purper ook zo schoon der Roozen die hier bloeien,
 Bedauwd met peerlen als de morgenzon haar groet:
 Hoe moet het Purper van uw majesteit dan gloeien!
 Ruikt hier een Violet zo liefelijk en zo zoet,
 Als 't Weste windje door de Hoven zacht gaat weiden,
 Als ik het menigmaal bij koelen morgen vond:
 Wat moet zich dan een reuk door 't Paradijs verspreiden,
 Zo lieflijk vloeyende uit Uw vriendelijken mond!
 Is hier de Zon, gelijk een Bruidegom gereezen
 Zo schoon en blinkende op het hoogste van den dag:
 Wat moet moet Uw aangezicht dan klaar en helder wezen!
 ô God! mijn schoonste Lief! dat ik U eenmaal zag!
 (Jezus en de Ziel.)

Als „Goddelijk antwoord” volgt:

„Zalig zijn de reinen van herte: want zij zullen God zien.”

Leest zulke verzen eens overluid, of laat ze U voorlezen door iemand, die gevoel heeft voor poëzie van deze orde en haar naar eisch kan vertolken, en gij komt onder den diepen indruk van het uitgelezene van den vorm, de reine muziek die Luyken door den klank van het juist gekozen woord voortbrengt, en boven alles van die liefde tot God die zich in zulk verterend zielsverlangen hier lucht geeft.

Wat ik tot dusverre zeide en reeds van hem aanhaalde diende om het standpunt aan te geven waaruit ik onzen dichter bezie, en om, zoo noodig mijn lezers voor hem te winnen en het verlangen gaande te maken om meer van

hem te weten, van zijn leven, zijn werk, zijn poëzie. Ik acht het een groot voorrecht aan dat verlangen tegemoet te mogen komen, en U straks, als ik zijn leven zal hebben geschetst, nog een poos te mogen dienen als gids door zijn schoonen en welriekenden hof.

Voor de schets van zijn leven beschikte ik over vrij schaarsche gegevens: het reeds aangehaalde „Kort Verhaal” door Cornelis van Eeke, verschenen in 1712, het sterfjaar van Luyken en een veel minder belangrijk levensbericht van de hand van den uitgever van den 2en druk van „De Duytse Lier,” wiens voorliefde voor des dichters eerstelingen genoegzaam bewijst, dat hij, bij al zijn eerbied overigens voor hem, toch geen geestverwant was van den Luyken der 2e periode.

Maar al bestaat er geen uitvoerige levensbeschrijving van hem, toch staat hij scherp geteekend voor ons. Daarvoor heeft hij zelf gezorgd door zijn verzen, brieven, etsen, en door den indruk, dien zijn leven maakte op wie hem van nabij gadesloegen. Als de diepte van iemands leven en niet de breedte en lengte de wezenlijke waarde er van bepaalt, dan hebben wij gegevens in overvloed om vast te stellen dat hij behoort tot de voortreffelijksten van ons geslacht. Volledigheidshalve vermeld ik nog, dat ik aan het opstel van Dr. Hylkema in „De Gods” (1904) dankbaar een enkele bizonderheid heb ontleend, gelijk aan het boekske „Jan Luyken en zijne bloedverwanten”, door P. van Eeghen (niet in den handel), dat Ds. C. P. van Eeghen, emer. pred.¹ der Doopsgezinde gemeente te Amsterdam, de vriendelijkheid had mij toe te zenden.

Jan Luyken ¹⁾, zoon van Casper Luyken en Hester Cores

¹⁾ Zoowel Johannes, als Joannes en Joan komen als voornaam voor. Sedert 1679 teekende hij zich Jan L.

werd geboren 16 April 1649 te Amsterdam, in den gouden tijd alzo van de Republiek, toen alom welvaart heerschte en kunst en wetenschap en letteren op het gelukkigst en vlijtigst werden beoefend. De vrede van Munster was pas gesloten en als kostelijkste oorlogsbuit was de gewetensvrijheid hier voor goed onder dak gebracht. Wel streefde de Staatskerk er naar om de door de Dordtsche Synode vastgestelde, zuivere, gereformeerde religie tot onbestreden heerschappij te brengen, maar tevergeefs. Talloos velen wilden niet meevaren in het kerkship met de vlag der Formulieren van Eenigheid in top, daar zij er de voorkeur aan gaven op eigen gelegenheid de goudkust van het heilsland te bezeilen. Nieuwe inzichten werden telkens op elk gebied verkregen en de geest van het vrije onderzoek schoot stout de vleugels aan om in steeds ruimer lucht te drijven ten einde naar allen kant naar buit te kunnen speuren. 't Was de tijd waarin het woord van Cartesius, die hier ongestoord kon denken, weerklank vond bij velen, „dat men aan alles twijfelen moest.” Niet evenwel uit zucht om alles maar op losse schroeven te zetten en in het onzekere te blijven hangen ten aanzien van de beginselen waarvan men behoort uit te gaan bij de inrichting van zijn leven, maar integendeel, om tot volle, persoonlijke zekerheid te geraken. Dit was de bedoeling van den edelen wijsgeer met zijn „de omnibus dubitandum,” al zal 't wel waar zijn dat lichtzinnige, oppervlakkige geesten daaraan een vrijbrief hebben ontleend om den ernst der waarheid te ontwijken, waartoe trouwens ook zoo menig Schriftwoord kan worden aangewend.

Het verscheurend dier waarvoor de Kerk het Cartesianisme aanzag en waartegen kampvechters als Voetius c. s. zich aangordden, bleek stof te bevatten voor een nieuw Simsonsraadsel: „Spijze ging uit van den eter en zoetigheid van den sterke.” Zeer zeker was dat het geval voor den vader

van onzen dichter Casper Luyken, schoolmeester, den schrijver van een in die dagen veel gelezen boekje: „Winst zonder Verlies.” Van de Remonstrantsche gemeente wendde deze zich naar de z.g.n. „Collegiën pietatis,” vrome gezelschappen, waarin waarlijk niet gold:

„Kritiek mag alles onderzoeken,
Alleenig maar 't kritiekste niet,”

want alles letterlijk werd er onder de oogen gezien, en veel wat eerst als geheel onmisbaar beschouwd was geworden, verdween als waardeloos in den heeten smeltoven. Maar het beste behield hij: het geloof, en door zijn godvruchtigen wandel wees hij zijn kinderen den weg des levens. Jan Luyken kon dan ook later zeggen tot den kleinen Joannes, achterkleinzoon van Casper, in de opdracht van den bundel: 's Menschen Begin, Midden en Einde:”

Ioannes Luyken, kleine Zoon
Bewaar het ook voor een Juweel
Hoe zelfs uw *Over Grooten Vader*
De vreeze Gods hield voor zijn deel
En wandelde den Hemel nader,
Wiens nagelaten Gulden Spoor.
Ik eerst voor rechte Erf waardeerde,
Toen ik dien zelfden weg verkoor
En mij van deze Wereld keerde.
De sporen van der Oudren Deugd
Zijn voor de Kindren meer van waarde
En ook tot beter schat en vreugd
Als alle Schatten van der Aarde.

Een aandoenlijke bijzonderheid knoopt zich voor mij aan enkele van deze regels vast. Toen in 1906 mijn jongste broer, hoogleeraar in de wijsbegeerte, op nauwelijks 34 jarigen leeftijd, was ontslapen, vonden wij op moeders portret,

dat altijd op zijn schrijftafel stond, aan de achterzijde de regels geschreven, die hem getroffen hadden bij de voorlezing van mijn manuscript:

„Wier nagelaten gulden spoor
Ik eerst voor rechte erf waardeerde,
Toen ik denzelfden weg verkoor
En mij van deze wereld keerde.”

Maar Jan Luyken vond voorloopig nog geen lust om het gulden spoor zijns vaders te volgen. Hij had heel wat meer schik in het zwieren en glijden op de gladde, zorgelijke banen der kunst, met de vroolijke broers van St. Lukas-gemeente, want vóór hij de etsnaald zoo gelukkig hanteerde, heeft hij nog een poos het penseel gevoerd. Mocht vader Luyken de collegiën bezoeken, hoofd en hart vervuld van zwaarwichtige wijsgeerige en godsdienstige vraagstukken dáár aan de orde gesteld, de zoon liet zich liever vinden in de club der „Wijngaardranken,” een lustig, ongegeneerd gezelschap van dichters en kunstenaars, die zeker onder het rondgaan van den beker met hartelijke instemming het boertige liedje zullen hebben gezongen, zoo het toen al bekend was:

„Diogenes de wijze, die woonde in een vat,
Hieruit kan men bewijzen, dat wijsheid woont bij 't nat”. enz.

Het is ook uit dien luchthartigen tijd, dat de eerste voortbrengselen dagteekenen van zijn dichtsterlijken geest, en al aanstonds verried zich in de „Duytse Lier,” gelijk hij zijn eerste bundeltje doopte, een geheel ongemeen talent. Het waren meerendeels „dertelende tonen,” zooals hij zelf zegt in het voorbericht aan de „Beleefde Zielen,” die hij van zijn speeltuig deed weghuppelen in zulke ongebonden vlucht en waarover hij zich later diep heeft geschaamd. Maar een aangeboren fijn gevoel heeft hem toch in deze periode meestal be-

waard voor uitweidingen, die zoo dikwerf erotische poëzie ontsieren. Er zijn onder zijn minneliederen zeker stukjes, die geen enkele maagd een schaamteblos naar het voorhoofd behoeven te doen klimmen, al roepen zij wel het schalksche kuiltje „in poezele wangen” te voorschijn. Ik denk aan dat bij uitstek fraaie: „Liefdes-Hof,” dat tevens als proeve kan dienen van de voortreffelijke versificatie van den nog geen 20 jarigen zanger:

's Uchtends, als het haantjen kraayt,
Onder 't klappen van zijn wienken,
Als de dag begint te kriecken,
Eer de Huisman ploegt of zaayt,
Gaat Lucella bloempjes pluiken,
Daar zy 't gretig oog mee streelt,
Bloempjes, die naar honing ruiken,
Daar de lekk're Bij in speelt.

o Lucel, wier bloeyend schoon
Al het puyk der Velt-godinnen,
Pralende komt te overwinnen.
Strijkende de schoonste Kroon,
Waard ten throon te zijn verheven,
Laat deze oogen-streelderij;
Wordt gij van een lust gedreven
Tot de bloemen, ga met mij.

Loop niet meer door 't wilde lof,
Ga met mij in liefdensgaarde,
Schoonste Nymph, daar baart ons d'aarde
Bloemen van een eëlder stof,
Die alleen de reuk niet vleyen,
Maar het lieflijk gevoel
Schaffen duizend lekkerneyen
Door een streelend geestgewoel.

Liefdens hof braveert het al:
 Laat het haag'len, laat het waayen,
 Laat den Hemel blixems swaayen
 Met een zwaare Donder val:
 Laat de guere winter beven,
 Dat al 't geurig groen bederft,
 Liefdens bloemen blijven leven.
 Laat het sterven wat 'er sterft!

Nu, ik durf mij op alle aardige meisjes beroepen die dit lezen, als ik beweer, dat het een preutsche Lucella moet zijn, die haren dichterlijken minnaar, — gesteld dat zij dien heeft — niet met bijzondere „oogenstreelderij” aanziet, als hij haar op zulke wijze komt te begroeten.

Behalve zijn minneliederen bevat de „Duytse Lier” ook fijne natuurteekeningen, die bewijzen hoezeer zijn gemoed toen toch ook reeds openstond voor wat dier en bloem en plant tot hem zeiden.

Hem sprak de blomme een tale,
 hem was het kruid beleefd,
 hem groette 't altemale
 dat God geschapen heeft.

Maar zeker, meer dan oorbaar was hebben de „prille nimfen” aan Amstels boorden hem geboeid. De omgang met deze „braave juffrouwen,” gelijk hij ze ook wel betitelde, was hem in dien tijd het een en al. Daarvan was het dat hij zong:

„Waarvoor men niet keuren zou perel noch goud,
 Dat 's 't Hemeltjen hier op der aarden geboud.”

Eene uit dezen heeft hem blijvend geboeid. Het was Maria de Oudens, van wie hij getuigde, dat zij „met meer dan menschelijke stem zijn verzen opronkte”, en met wie hij in 1672, op 23 jarigen leeftijd huwde, maar om haar na

9 jaren weer te verliezen, nadat zij hem vijf kinderen had geschonken.

Wat de levenslustige met zooveel verlangen najoeg, bevredigde hem nochtans niet. Zelfs van de „Duytse Lier” werd reeds een toon vernomen, zeldzaam wel is waar, maar waarin het verlangen toch al trilde naar een geluk, dat niet afhankelijk is van maagdgunst noch van genietingen waarvan Rückert’s woord geldt:

„Aardsche lust is gauw genoten,
Wijn is ’t op een zeef gegoten.”

Het besef drong zich aan hem op, dat het begeerde genot op zichzelf ijdel, zonder inhoud was. Hij gaf aan dat besef uiting in dat zangerige en weemoedige:

Droom is ’t leven, anders niet,
’t Glijt voorbij gelijk een vliet,
Die langs steyle boorden schiet,
Zonder ooyt te keeren.
d’Arme mensch vergaapt zijn tijd,
Aan het schoon der ijdelheid,
Maar een schaduw, die hem vlijt,
Droevig! wie kan ’t weeren?
D’Oude grijze blijft een kint,
Altijd slaaprig, altijd blind:
Dag en uure,
Waart en duure
Wordt verguygeld in de wind,
Daar mee glijt het leven heen,
’t Huys van vel en vlees en been,
Slaat aan ’t kraaken,
d’Oogen waaken
Met de dood in duysterheen.

Het duurde dan ook niet lang meer of het uurtje eener andere, betere minne sloeg voor hem, waarin zijn hart een

liefde leerde kennen en beantwoorden, wier „vlammen vurige kolen des Heeren zijn, en die vele wateren niet kunnen uitblusschen.”

Wat hem den stoot tot een eeuwige beweging gegeven heeft, daarover heeft hij zelf zich niet uitgelaten, en Cornelis van Eeke, bewaart er ook het stilzwijgen over in het levensbericht. Maar op welke wijze dan ook, het oude ging voorbij en alles werd nieuw voor hem, zooals van Eeke, aan wien ik nu even het woord geef, ons meedeelt:

„In het 26ste jaar zijns levens is hem de HEERE op een krachtdaadige wijs aan zijn herte verscheenen, hem met veel overtuiging en bestraffing nagaande . . . waarop hij, vurig door de Liefde Gods ontsteeken zijnde, resolveerde om een geheel andere manier van leven te leiden; zijn oud en slecht gezelschap verlaatende, voegde hij zich bij de vroomen vanden tijd als *Abraham Galenus*, *Petrus Serarius* en anderen meer; en sloeg den weg van verloochening met groote getrouwheid in, kloekmoedig afstervende, al wat de natuur lief was, dezelve niets gevende, als dat hij niet ontbeeren konde, naauwelijks bloote nooddrift neemende van spijs, drank, slaapen, kleeding enz., hoewel hij 't zelve rijkelijk konde winnen; om dus zijn Heer en Meesters voetstappen op 't beste na te volgen, als zijnde de veiligste weg om de Goddelijke natuur deelachtig te worden, (2 Petr. I: 4) die men ook bijzonder in hem heeft zien uitblinken, en waardoor hij is geworden een aangenaam Instrument in de hand zijns Maakers; gelijk te zien is in zijne Tien uitmuntende Traktaatjes, zo vol zielroerende Verzen en op God verliefde uitdrukfels, bequaam om alle Godminnende zielen meerder te doen ontvonken in de Goddelijke liefde, waarin hij ook nog lange zal leeven, na dat hij gestorven is, en die mogelijk door verscheidene eeuwen als onuitblusche lijke lampen en brandende fakkels zullen lichten aan allen, die den

weg des levens zoeken te bewandelen, als zijnde heel onpartijdige Schriften, die niets zo zeer in zich behelzen als om te toonen de nietigheid van 't aardsche en de grootheid van 't eeuwige; met duizenderlei aanminnelijke uitdruksels lokkende om, zo 't mogelijk was, alle menschen te doen verlieven op de ongeschapen schoonheid, waar van hij meenigmaal zo levendig schrijft alsof hij met den Apostel Paulus in den derden hemel had geweest."

Vast staat dus, dat hij in den kring der Doopsgezinden onder den invloed heeft verkeerd o. a. van Dr. Abraham Galenus, omstreeks 1675. Spoedig daarop maakte hij kennis met de geschriften van Jacob Böhme en Antoinette Bourignon, beroemde namen in de geschiedenis der mystiek. Het waren zijn tijdgenooten en die hier te lande een tamelijk grooten en uitgelezen kring van vereerders en aanhangers vonden. Aan den indruk vooral door Böhme op hem gemaakt, heeft de bundel „Jezus en de Ziel" zijn ontstaan te danken gehad, waarvan de eerste druk in 1678 verscheen, terwijl even na zijn dood de zesde uitgave van de pers kwam. In het „Kort bericht aan den Leezer" zegt Luyken zelf:

„Niemant, die in het Hof dezer zinnebeelden komt, denkt, dat al deeze Bloempjes uit onze eigen Grond gewassen zijn; de meeste, die het hoogst van verwen het schoonste van reuk zijn, hebben wij geleezen uit de Hoven der Hoogwaardige vrienden Gods, die gekomen zijn tot het schouwende en vereenigde leven, en hier geplant tot een verlustiging des Geestes En indien gij hier wat hoogs vind, gelijk 'er in der waarheid aan sommige plaatsen wat hoogs is, zo en meend niet, dat ik het zelve ervaren heb. O neen! Maar ik neem het met vreugde voor dierbaare waarheid aan, en begeere dat het in mij en in alle Menschen wezentlijk mag volbracht worden: En dat wij zelve, na den inwendigen grond mogen worden tot een sierlijke

Hof, bezet met veelerhande welruikende Kruiden en Bloemen, gezuiverd van alle stekende Distels en Doornen, op dat hij, die onder de Lelyen weidet, (JEZUS, gebenedijdt in der eeuwigheid,) lust heeft om bij ons en in ons te wonen.”

Inderdaad wordt er „wat hoogs aan sommige plaatsen” gevonden. Bizonder is dat 't geval in het aanhangsel dat handelt over „'t Ewige Vaderlandt en deszelfs Vreugde,” waarin bespiegelingen worden aangetroffen, die ik althans niet in staat ben te volgen, en hoogten van contemplatie worden betreden, waarop vermoedelijk de meeste lezers hem wel alleen moeten laten gaan.

Toen de 32-jarige zijn vrouw verloor, die hem wel niet in zijn verandering volgde, maar toch een deugdelijke hulpe tegenover hem en een trouwe moeder voor haar vijftal is geweest, bleven hem nog 3 kinderen over, van wie Casper, het oudste, nog maar 9 jaren telde. Gelukkig voor hem en zijn drietel, waaraan er straks nog twee ontvielen, trad de even godvruchtige als verstandige Annetje van Vliet bij hem in dienst, die hem tot aan zijn dood toe met al de liefde van haar hart heeft gediend. Ofschoon evenals haar meester koninklijk los van de vergankelijke dingen, hield zij toch met echt vrouwelijken takt een wakend oogje op de geldmiddelen van Luyken, die, na den dood van zijn vrouw alles zou hebben weggegeven wat los en vast was.

Kort na haar overlijden heeft hij zelfs zijn handwerk laten varen „om in eenigheid op zijn geloof te gaan leven,” indien althans het bericht geloof verdient, dat in 1783 van de hand van den tweeden uitgever der „Duytse Lier verscheen.

„Hij verkocht — zoo luidt het daar — zijn goederen en behield maar een klein gedeelte van 't geld, dat daar afkwam, wyl hij het overige aan de armen gaf. Toen vertrok hij met een oude meid, die bij hem woonde uit Amsterdam om ergens in stilte te gaan leven. Maar het ging hem als dien

boer, die aan zijn predikant vroeg of hij, dewijl zijn geloof goed was, wel op het water zoude kunnen gaan. De predikant gaf hem ten antwoord: indien uw geloof zoo sterk is als gij zegt, kunt gij het zeker doen. De boer stapt uit een schuit in 't water en begint te zinken, waarop hij schielijk uitroept: „O, dacht ik het niet, dat ik zinken zou!” Maar de predikant antwoordde: „o Verwaande, dacht ik het niet, dat uw geloof niet goed was!” Even zoo ging het met onzen Jan Luiken, want binnen weinig tijd bevond hij het gebrek van zijn geloof, waardoor de nood hem dwong naar Amsterdam te keeren en de etsnaald weder ter hand te vatten, die hem beter dan zijn geloof tegen de armoede verzekerde. Niet, dat hij in overdaad leefde, want van zijn verdiende loon behield hij slechts een klein gedeelte en gaf het overige milddadig aan de armen, zoodat er na zijn dood niets te erven viel, ja eenigen zeggen, dat hij buiten weinig noodig huisraad, niets heeft nagelaten dan twee van zijn geëtste printjes.”

Heelemaal vertrouwen doe ik dit bericht niet, want 1o. was de werkzame Luyken die zijn talent als een reisstaf gebruikte waarop hij ook zoo gaarne anderen liet leunen, er de man niet naar om zijn tijd met niets doen door te brengen; 2o. was Annetje geen „oude meid” toen zij bij hem in dienst trad, daar zij pas 25 was, en 3o. heeft hij, al was 't zeker niet veel, toch nog iets meer nagelaten dan een paar printjes, wat potjes en pannetjes, plus nog een kastje. Wáár is dat Luyken eenigen tijd buiten Amsterdam heeft gewoond, en óók dat hij vond, dat een mensch al spoedig genoeg had om aan zijn „endje” te kunnen komen, gelijk het volk zegt, zoodat hij zeer sober was in alles wat op het lichamelijk leven betrekking had, opdat hij aldus zijn vleesch kruisigen en tot dienstbaarheid brengen mocht. „Zichzelven arm, den armen rijk,” zoo was Jan Luyken. „Wij hebben — zoo schrijft hij in den CXV^{en} brief — te zaame, noch meer als

voorheen geleerd, hoe weinig een Pelgrim, die het nieuw Jeruzalem beoogd, hier onderweg behoeft, en dat wij niet behoeven, behoeft onze naasten, opdat hij ons een sport zij in den ladder ten hemel." Het was hem aan geen doovemans-oor gezegd: „Die twee rokken heeft, neme er een en geve dien die er geen heeft." Ik denk hier aan zijn bijschriften in „Lof en Oordeel van de Werken der Barmhertigheid" bij de bekende woorden des Heilands: „Want Ik ben hongerig geweest" en wat dan verder volgt. Laat ik er enkele regels uit aanhalen, die gelden kunnen voor het geheel van zijn beschouwingen die geheel één waren met zijn praktijk:

Vervuld der armen nood,
Zoo kneed gij zielen-brood.

Wat is het voordeel groot en schoon,
ô Mensch! dat gij aan Christus Leden,
Als was het zelf aan zijn persoon
Uw liefdediensten kunt besteeden!
Dat Hij, die 't al en alles heeft,
En 't voedsel geeft aan alle leven,
Uw onvermogen 't voorrecht geeft,
Dat gij Zijn honger spijs kunt geven.
Indien het stond aan Uw besluit,
Waar gij den hoogsten mee zoud dienen,
Hoe vond gij, worm hetzelve uit?....

Natuurlijk was dat Christendom voor de meeste Christenen te buitengewoon; het stak te veel af bij het gewone. Men hield hem voor buiten zijn zinnen. Maar 't was die heilige dwaasheid der liefde, waaraan het Koninkrijk is toegezegd. Van het liefdewerk, dat zijn dagelijksche verlustiging was, maakte hij nooit eenig gewag. Zijn rechterhand wist niet wat de linker deed. Cornelis van Eeke zegt van hem: „Hij bezocht dikmaals de Godvruchtigen, maar meest de behoef-

tigen en geringen, en hielp haar nood met groote heimelijkheid vervullen In al zijn handel en wandel was hij een voorbeeld van ootmoedigheid, gelaatenheid, aandachtigheid en algemeene liefde; nooit heeft de voorspoed zijn herte verleid om hem van den weg des Armen levens van Christus te doen treden, maar in alle getrouwheid, 't geen boven zijn geringe nooddruft was, zijn behoeftigen naasten blijmoedig mededeelende, zo dat het Grabschrift van Atoles met recht ook het zijne mag zijn, 't welk aldus luid:

„Deze heeft zijne Goederen voor uit na den Hemel gezonden en is nu heenen gegaan om daar van een bezit te neemen.”

Kenmerkend voor het gehalte van zijn Christendom is niet minder wat v. Eeke nog zegt: „Hij was spaarzaam in woorden,” zeggende dikwijls: *„Daar is niet veel te zeggen, maar veel te doen.”* Men hoorde hem niets ophalen tot zijns naasten nadeel, maar daar hij integendeel iets goeds wist bij te brengen, dat meldde hij gaarne volgens den rechten aart der Christelijke Liefde, die 't goede hoopt en gelooft.”

De natuurlijke aanleg van zijn karakter, een erfenis van zijn moeder, die ook van een stillen, zachten geest was, is geheiligd geworden door zijn geloof in Christus, wiens voetstappen hij in alles begeerde te drukken. Gelijkvormig te worden aan zijn Heer, dat was het waarop hij al zijn krachten samentrok, waaraan hij alles ondergeschikt en dienstbaar maakte. Met het oog daarop had hij, evenals Paulus, een behagen in nooden en zwakheden en was hij bereid altijd het oude leven in den dood te overgeven. Welk een blik vergunt hij ons te slaan op de diepste roerselen van zijn bestaan in dat lied: „De Ziele omhelst het arme en lijdende leven van JEZUS CHRISTUS.” Alles wat hem daarvan poogt af te houden zegt hij vaarwel, om daarentegen welkom te heeten alles wat hem daarbij te hulpe komt:

Hoe minder troost aan alle dingen,
 Hoe meerder troost aan 't eeuwig goed,
 Dat als een welbron door komt dringen,
 En laaft den dorst van 't heet gemoed.
 Weg geld, en goed, en aardse schatten,
 Weg eer en aanzien en gemak,
 En al waar 't vlees zich in wil vatten.
 Gij zijt den Geest een lastig pak.
 ô Welkom kruis en bitter lijden,
 Verachting, oneer, spot en smaad,
 Verschoovenheid van alle zijden,
 Vergeeten armoed, strijd en haat,
 Gij moet aan mijne tafel eeten,
 En overnachten in mijn huis,
 Die and'ren wil ik gants vergeeten
 En houden voor een snood gespuis;
 Uw goede vriendschap mag wel duuren,
 Zo lang ik woon in 't aardse lijf,
 Gij scheid mij van de creaturen,
 En maakt, dat ik vereenigd blijf,
 Met God, mijn Lief, mijn overschoone
 Bij wien 't mij eeuwig lust te wonen.
 (Jezus en de Ziel.)

Christenen van dit slag zijn zeldzaam. Vandaar de aandacht die zij blijven trekken zoolang nadat zij gestorven zijn. En zouden zij wel worden gekweekt in de school van „het naturalistisch en pantheistisch denken”?

Geheel in overeenstemming met die bereidwilligheid om zijn kruis op zich te nemen en Jezus te volgen, is wat v. Eeke nog zegt: „Men zag hem in de tegenspoeden, die dikmaals heel zwaar aankwamen, zeer standvastig en onbeweeglijk, nooit met een versaagd of wankelbaar gemoed.” Treffend weerspiegelt zich die gemoedsgesteldheid in het lied: „Van de rust des Gemoeds,” dat m. i. mede om zijn buitengemeen schoonen vorm in elke bloemlezing wel een plaats verdient.

Laat krijgen en schanden, en rooven en branden,
 Verwoesten, verwoesten de landen,
 Laat komen de donder, de winden en stroomen,
 Wat schaad het, wat schaad het den vroomen?

Als zwaare geruchten, een ander doen zuchten.
 En woelen, en woelen en vluchten,
 Dan zit hij in vrede, in ruste, in vreugden,
 Omsingeld, omsingeld met deugden.

Zijn schat is onzichtbaar en grooter in waarde,
 Dan Hemel, dan Hemel en aarde.
 Zijn krachten en heersing gaat alles te boven,
 Wat zouw men, wat zouw men hem rooven?

Verliest hij zijn haaven en leven te gader,
 Zo komt hij, zo komt hij te nader,
 Zijn Heere, zijn oorsprong, zijn rijkdom, zijn leven,
 Waarom dan, waarom dan gebleeven?

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

De rust, die er overblijft voor het volk van God, en die als werkelijk bezit reeds hier, onder alle onrust van buiten, wordt genoten, was zijn deel. Dat voelen wij bij het lezen van zijn: „De Rust der Zielen,” een juweel in elk opzicht.

Al ruisen alle wouden,
 Al bruist het wilde Meer,
 Al heeft het al van Donder,
 Al straald de Blixem neer:
 Mijn hert blijft zonder vreezen,
 In zijn wezen.

Het kan ons niet verschrikken,
 Al wat van buiten woeld,
 Wanneer men maar van binnen,
 De schoonste ruste voeld,
 Die schoonste rust van binnen
 Kan 't verwinnen.

Als Jezus zich in 't harte
 Te ruste heeft gezet:
 Laat eens een onweer komen,
 Dat deze rust belet:
 Al 't quaad versmelt in vreezen
 Voor zijn wezen.

ô Menschen woud gij leeren,
 Waar in uw heil bestaat:
 't Is hier in, dat gij weelde
 En aardse rijkdom haat:
 En dat gij tracht te winnen,
 Rust van binnen.

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

Hier is nu, om met Richard Baxter te spreken „de rust der heiligen.” „Veele bizondere gevallen zijns wandels — zegt v. Eeke — zijn hier niet te vermelden, wyl hij een stil afgescheiden leven geleid heeft, 't geen zijn beroep genoeg toeliet, en dat hij best oordeelde om den Heere wel aan te hangen.” Maar in die stilte heeft zich de verborgen mensch des harten ontwikkeld, en zijn vollen wasdom bekomen. De eenzaamheid, door zoovelen gevreesd en geschuwd, beminde hij als een welkome gelegenheid om gemeenzaam met zijn God te verkeeren, en zich neder te zetten aan de voeten zijns Heilands. Omdat hij naar waarheid zeggen kon:

„Onze Geest leeft al meest,
 Daar haar Oorsprong is geweest”,

„had het toekomende hem het herte geheel ingenomen; daar reikhalsde hij na, en 't maakte hem in hoope zalig; nooit zag men zijn aangezicht blijmoediger, als dat hij daar van mogt spreken; dan was hij in zijn rechte element, als hij in de rijke belofte Gods, en in den staat van het toekomende leven inging; een bizondere welgemoedheid daarbij

uitdrukken met te zeggen: „*Het is maar om een korten tijd te doen; hoe veelen hebben wij 'er gekent, die haar heilig avond nu al af hebben; wij moeten maar aanhouden; wij hebben den Allerhoogsten mede, en die heeft geen anderen wil als om ons Zalig te maaken; het leid nu maar aan ons komen tot hem, en dat wij ons niet laten ophouden van de schoonschijnende dingen der Wereld.*” Dus waren, zegt v. Eeke, zijn woorden bevestigd met alle de daaden zijns levens.”

Voor den pelgrim die zoo vol ijver en zoo lijdzaam tevens de hem voorgestelde loopbaan liep, het oog met altijd vaster en gestadiger blik gericht op den Oversten Leidsman, sloeg op 63jarigen leeftijd het uur waarop hij had gehoopt, meer dan de wachters op den morgen. Roerend door zijn eenvoud en aanschouwelijkheid is de beschrijving van het ziek- en sterfbed in het „Kort verhaal” waaruit ik nog het een en ander meedeel.

„De Ziekte quam hem aan den 30sten Maart tegens den avond, met een gemeene koorts, die hem ook tot het laatste toe is bijgebleven, zo dat hij geduurig het bedde moest houden. Gevraagd zijnde, hoe hem de ziekte voorquam, antwoordde hij: „*Ik weet niet wat de Heere met mij voor heeft; ik geef mij over in Zijne handen; ik voel dat ik zeer verzwak; anders heb ik geen ongemak; het is tot nog toe een heele genadige Ziekte.*” Dit duurde zoo de vier eerste dagen; hij wierd van dag tot dag zwakker, konnende ook niet eeten noch slaapen in al dien tijd, zo dat men tegens hem zeide: dat het wel wezen kon dat de Heere een einde aan dit zijn leven maakte en dat hij nu die heerlijkheid ging bezitten, daar hij zo lang naar verlangd had; waarop hij antwoordde: „*Dat zou een gewenschte zaak zijn: wat zoude dat een schoone rerandering wezen, in de andere Wereld te komen! och mijn herte zucht naar ruimer lucht: Ik heb de Wereld niet begeert, maar ik heb God gezocht.*” Weder gevraagd zijnde, — is 't

niet of wij de bizonderste vrienden telkens de bedstede zien naderen om getuigen te zijn van zijn ingang in het eeuwig koninkrijk? — of 't hem nu al wat na een Sterfziekte geleek, zeide hij: „*Ja, mij dunkt, ik durf nu eenige hoop scheppen dat de Heere mij verlossen zal.*” Als men hem van eenige Medicijnen zeide, antwoordde hij: „*Ik geef mij over aan den oppersten Medicijnmeester; aan deze aardsche hut is niet veel gelegen; ik verlange als een vischje naar 't water, om ontbonden en bij den Heer te zijn.*”

Onderwijl nam de Ziekte sterk toe, zo dat hij in de natuur veel uitstond. Als men hem vroeg of hij zo benauwd was, antwoordde hij: „*Ja, doch 't is de uiterlijke mensch maar die lijdt; van binnen is het ruim, en ik hoop op nog ruimer; dit Pelgrims Padje moet doch ten einde zijn en zal mogelijk korter wezen als gij denkt.*” Als men hem vroeg of hij niets bizonders van de voorsmaak van 't eeuwige leven gevoelde, zeide hij: „*Daar kan ik niets van zeggen, maar ik ben gerust en mijn geloof word niet bestreden; ik heb een tijd lang herwaarts den Heere in veel dorheid gedient; dat is wel een naare doch een veilige weg; houw ook maar zo uit: ik heb mij altijd wel bij 't duistere geloof bevonden. Ik hoop op een goeden uitslag, en verlange om uit deze Egiptische dienstbaarheid verlost te zijn; tusschen mij en den Heere staat het wel; dank den Heere als ik dood ben.*”

De banden des Doods hem meer en meer drukkende lag hij veel in diepe verzuchtingen en herhaalde menigmaal het woord van „*mijn Jezus!*” dat scheen hem als een gedurige verkwikking te zijn. „*En och heilige Heer,* zeide hij, *zo ik wenschen dorst, ik zoude wenschen om ontbonden te zijn; ik verlange zeer.*”

Hij nam ook met veel liefde afscheid van zijn gemeenzaamste vrienden, haar hertelijk *des Heeren zegen wenschen*, voor alle liefde en goedgunstigheid aan hem beweezen, wenschende met ontblootinge des hoofds en drukkinge

der handen, „*dat God alles weder wilde vergelden en hoopte haar in 't andere leven te ontmoeten, om daar in volmaakte vriendschap, Eeuwig met haar te leven.*”

Ook ging zijn hertelijke en Christelijke liefde over zijns Zoons Kind. (Zijn schoondochter woonde met den kleinen Johannes bij hem in.) „*De ziele van dat Kind, zeide hij, is mij zeer dierbaar; ik heb ook in mijn tijd veel voor hem gebeden; ik hoop dat het de Heere verder zal zegenen.*” Het wierd voor zijn bedde gebracht en hij leide zijn stervende handen op 's Kinds bloote hoofd en zeide: „*De Heere zegene U, en geeve, dat al de vrucht van Jezus dierbaare offerhande U tot een Eeuwig erfdeel mooge worden, en dat gij door alle wederwaardigheden dezes levens behouden door moogt geraken door Jezus Christus. Amen.*”

Tegens de Moeder zeide hij: „*Verlaat U op God; en wenschte haar ook zijn zegen toe, zeggende: „Ik heb veel voor U en Uwe familie gebeden, tot uwe en haare zaligheid, en ik hoop dat de Heere mijne gebeden verhooren zal, gelijk hij mijne gebeden, die ik dikmaals voor dit Kinds Vader gedaan heb, verhoort heeft.*”

Verder verzocht hij op 't nedrigste begraaven te worden, zeggende: „*Ik ben hoog genoeg als ik maar dood ben.*”

Hij had anders geen uiterlijke bekommring over iets dat in de wereld was, hebbende zich volkomen los gemaakt met alles den Heere op te draagen door een levendig geloof, waarmede hij zich zelf en de geheele wereld overwonnen had, en liet niets in hem overblijven als een onuitblusschelijk verlangen naar de Eeuwigheid: zijne sterke begeerten en diepe verzuchtingen scheenen zijn ziele wel met een van de ouden aldus aan te spreken en te zeggen: Gaat uit, mijne ziele gaat uit! Doch hij bleef, buiten alle verwachtingen, nog eenige uren op dezelfde wijze leggen. Als men hem onderwijlen vroeg hoe 't hem nu voor quam wegens de onderscheidene standen en staat van 't andere

leven, zeide hij: „*Daar bekommer ik mij niet mede; ik zal in Gods handen komen; die zal 't wel maken; ik geloof dat ik in de zalige rust zal verzinken.*”

Een weinig stil gelegen hebbende, door dien hem 't spreken heel zwaar viel, verhefte hij zijn half gestorven krachten weder, en zeide met een verheven stem tot driemaal: „*Och Heere! help een armen Vreemdeling, help een Weduw en een Weesje*”; waar op zijn hoofd omdraaijende, zag haar met groote ontferming aan. Ondertusschen namen zijne krachten geheel af, en hij begon stil te leggen. Kort daarna gaf dat groote voorbeeld van ongeveinsde Godvruchtigheid zijn geest aan Gode, zijn Schepper over, ons nalaatende de lieflijke reuk van een heiligen wandel, waardoor hij nog lange in 't herte zijner vrienden zal leeven, na dat hij dezen sterffelijken rok heeft uitgetrokken, op den 5 April 1712 des avonds tusschen 6 en 7 uren in Amsteldam.”

Ps. CXVI: 15.

„Kostelijk is in de oogen des Heeren de dood zijner Gunstgenooten”

Onze ziel sterve den dood diens oprechten!

Nu ik dit gedeelte der taak, die ik mij oplegde, heb volbracht, waarbij ik reeds telkens de gaarne aangegrepene gelegenheid kreeg om Luyken zelf aan 't woord te laten komen, ga ik met U de beloofde verdere wandeling maken door den lusthof zijner poëzie. Ik bepaal mij in deze bloemlezing tot den inhoud van negen bundels. Na wat ik uit de „Duytse Lier” reeds ten gehoor bracht, kan ik dien eersteling gevoegelijk laten rusten, daar hij mij voor het doel dat ik mij voorstelde trouwens verder ook niet dienen kan. Ook maak ik geen gebruik van „Het overvloeijend Herte,” 45 jaar

na zijn dood verschenen, een m.i. weinig belangrijke bundel, terwijl ik naar zijn „Schriftelijke Geschied- en Gelijkenissen” een enkele maal verwijs bij de bespreking en weerlegging in het Aanhangsel van Dr. Hylkema's opvatting.

De levensbeschouwing, die Luykens poëzie beheerscht is ons nu al genoegzaam bekend. Zij vindt hare karakteristieke uitdrukking in het woord uit het Doopsformulier „dat dit leven toch niet anders is dan een gestadige dood,” en maakt al het aardsche en vergankelijke ondergeschikt aan dit eene: „het eenmaal getroost te mogen verlaten en ten laatsten dage zonder verschrikken te mogen verschijnen voor den rechterstoel van Christus.”

Sterk komt deze opvatting uit reeds in het eerste versje uit den bundel: „'s Menschen Begin, Midden en Einde.” De ets: „Het Kindje Geboren,” draagt tot opschrift:

Als 't Bloemetje is opgegaan,
Zo nadert zijn verwelking aan.

De gelukkige moeder laat haar kleine, gebakerd in een zelfde ouderwetsche pak als waarin de ouderen onder ons vermoedelijk ook enkele weken lang een onderkomen hebben gevonden, aan een der magen of geburinnen zien, aan wie Luyken dan in den mond legt:

't Onnozel Schaapje zonder gal,
Dat zonder zijn begrijp geboren
Komt kijken in het Jammerdal,
Weet weinig wat hem staat beschoren;
Brengt hij 'er 't zieltje zalig af,
Zoo vaart hij met geluk in 't graf.

Wij zijn terecht van oordeel dat dit „welkom in 't leven!” wat minder stroef had kunnen worden toegezongen. Ik voor mij hoor bij zoo'n gelegenheid heel wat liever den vroolijk-ernstigen toon van Matthias Claudius, die aan Andries

schrijft: „Verder moet ik u berichten dat ik thans, God zij duizendmaal dank, drie kinderen heb,” en dan, na op het ondubbelzinnigst zijn hoop te hebben beleden op de tweede helft van het halve dozijn, vervolgt: „Gij kunt niet begrijpen Andries, welk een feest het voor mij is, als de boer een nieuw kind brengt en de zaak gelukkig afgeloopen is en ik het kind op den arm heb. Geen kalkoen kan zich meer verheugen als de kuikens onder haar uit de eieren springen. „Daar zijt gij, dierbaar kind!” zeg ik dan, „daar zijt gij! Wees welkom! Het staat U niet op het voorhoofd geschreven wat in deze wereld U boven het hoofd hangt, en ik weet niet wat U overkomen zal, maar God dank, dat gij er zijt! en voor de rest moge onze Vader in den hemel zorgen.” Dan kus ik het, bezie het van alle kanten, en breng het naar zijn moeder, die aan haar lijden niet meer denkt, en dan de andere kinderen op den grond gelegd, en in Gods naam er over en over bank en tafel heengesprongen! Vaarwel, Andries!”

De eenzijdigheid, die in zoo sterke mate de kracht is van den mysticus, heeft Luyken al te dikwijls doen vergeten dat Jezus, die „Brudegom der ziel” van wien hij zoo innig heeft gezongen, uit de woestijn met hare pas overwonnen verzoeken heenging naar de bruiloft te Kana, „om die zoo hoog te eeren met zijn tegenwoordigheid giften en wonderteekenen,” en het hartverblijdend woord sprak, daar Hij den kinderkens zegenend de handen oplegde: „Hunner is het koninkrijk der hemelen.”

Maar wij moeten Jan Luyken nu eenmaal nemen zooals hij is, niet zooals wij hem zouden willen hebben, en al kan ik mij in de eenzijdigheid zijner levensbeschouwing niet vinden, die deze aarde een jammerdal noemt, dat belet mij toch niet om met diepen eerbied op te zien naar den man, die zoo in alles ernst heeft gemaakt met het „eeuwig gaat voor oogenblik.” Loopt de mysticus gevaar gering te schatten

wat God ook voor dit leven rijkelijk verleent om te genieten, minder diepe naturen loopen het zeker veel grooter gevaar om te vergeten, dat het vleesch, moet gekruisigd worden met zijn bewegingen en begeerlijkheden. Schuwt de mysticus de feestzaal omdat hij al zijn liefde heeft verpand aan „den kruisberg, hard van steen”, veel meer algemeen is het om in het tegenovergestelde te vervallen. Nog altijd zijn het de akkers en ossen en bruiloften, die de menigte er toe brengen de vreugde af te wijzen van de eeuwige feestzaal. Aan de mystieken leggen wij wel spoedig verminking van het leven ten laste, maar wie heeft ook weer gezegd, *dat het beter is verminkt tot het leven in te gaan, dan twee handen en twee voeten hebbende in het helsche vuur geworpen te worden?* Liever dan Luyken te veroordeelen van wege de eenzijdigheid van den ernst waarmee hij joeg naar het eeuwige leven en naar de heiligmaking, hebben wij winst te doen met wat zijn leven predikt aan allen, ook aan hen, „*die zich wel kittelen met de verdiensten van Christus,*” om zijn eigen woorden te gebruiken, maar niet weten willen van den eisch om Hem het kruis na te dragen.

Jan Luyken is uit dat oogpunt beschouwd een boetgezant geweest, maar niet een van de goedkoope soort die de woestijn met haar sprinkhanen en wilden honig slechts van hooren zeggen kennen, terwijl zij zich toch veroorloven uit hun niet zelden weelderige tent te dreigen met het oordeel! Mèt Johannes heeft Luyken gevestigd, en wat hij tot anderen zeide altijd eerst zichzelf gepredikt. De ernst van zijn klaagliederen is altijd die van den diepen ootmoed, en vandaar ook dat liefelijk fluitgespeel der liefde Gods, waarmee hij anderen lokte. In zijn liederen en etsen vinden wij in zekeren zin een zedenspiegel van zijn tijd, toen de Kerk de gedaante der godzaligheid had, terwijl de kracht daarvan door maar al te velen verloochend werd. Maar wat hij rondom zich zag en hoorde en waarover hij leed droeg was hem altijd

weer aanleiding om zichzelven nauw te onderzoeken en met niets sparende gestrengheid elken verkeerden wortel uit te roeien.

Hij gaf niet af op de twistende, scheldende, elkander verbijtende en veretende Christenen zijner dagen, maar legde aan het eigen leven den maatstaf aan van Christus. Dit was de geestelijke tucht die hij uitoefende, dat hij het in hem ontstoken licht in alle helderheid liet schijnen voor de menschen, tot verheerlijking des Vaders.

Ik denk aan wat hij zegt in: „De Ziele zijnde zeer verliefd op de edele deugd der zachtmoedigheid”:

Zachtmoedigheid, zo breed en hoog te roemen,
 ô Schoone Bloem! Prinses van alle bloemen,
 U heb ik lief, al wast gij onder 't kruis,
 Op eenen berg, zoo wijd en ver van huis,
 Noch hoop ik U te vinden en te erlangen;
 Wij troosten ons de steyle en harde gangen.
 Gij zijt de Bloem, die JEZUS gaaren ruikt;
 Als ik U heb met deeze hand gepluikt
 En tot sieraad op mijnen boezem draage,
 Dan zal ik eerst mijn Bruidegom behaagen:
 Mijn God, mijn Lief, mijn JEZUS, al mijn goed;
 Dan hoor ik hem zo vriendelijk in 't gemoed;
 Want zal hij ooit zijn woorden tot mij spreken,
 Zo moet in mij alle onweer zijn geweeken;
 Als stilheid woond in mijnen diepsten grond,
 Dan vloed Gods woord in mij, uit zijnen mond,
 En leerd mijn Geest hoe zij haar heeft te draagen,
 Indien zij wil haar Bruidegom behaagen.
 Zachtmoedigheid, die mij het hert doorgrieff
 Hoe is mijn Ziel op u zoo zeer verliefd.

(Jezus en de Ziel.)

Verliefd, in den eigenaardigen zin dien dit woord bij de mystieken heeft, is hij op alles wat de gemeenschap tusschen

zijn Heer en hem bevestigt en inniger maakt. Al wat daaraan in den weg staat moet weg. Elke hoogte wil hij slechten, omdat hij weet, dat de genade evenals dauw en regen het overvloedigst vallen in de laagste plaatsen. Wat heeft hij daarvan heerlijk gezongen in dat bekende: „De Ziele betracht de Deugd der nedrigheid”:

Wanneer den hemel geeft zijn zegen
 Van eenen milden Zomerregen,
 Zo valt de gaaf wel overal,
 Maar al wat hoog is en verheven,
 Daar komt het water afgedreven,
 En vloeit in 't allerlaagste dal.
 Dat is wat schoons om mij te leeren:
 Zo vloeit de milde Geest des Heeren
 In 't nedrig en ootmoedig hert:
 ô Nedrigheid, zo hoog te roemen,
 Wat draagt Uw grond al schoone bloemen!
 Och of mijn berg een diepte werd!
 Och konde ik klein zijn en geboogen,
 En God in mijne Ziel verhoogen,
 Wat zou 'er van die hoogten of
 Al lieflijk water in mij vloeijen
 En doen mijn Geest zo lustig bloeijen
 Als eene schoone Roozen-hof,
 Daar zouw zich JEZUS mijn beminde,
 Zo zoet en vriendlijk laten vinden.

(Jezus en de Ziel.)

De groote wet des koninkrijks: Uit verlies winst; door den dood tot het leven, stond diep in zijn ziel geschreven, en alles wat in hem was begeerde er aan te beantwoorden. Aan dat: „niet levend, tenzij het gestorven zij,” is een van die liederen gewijd, zeker gezongen ten dage eener diepe smart, en waaruit blijkt welk een ernst hij maakte met het zich onderwerpen aan de wet van het tarwegraan. Het

opschrift luidt: „De Ziele in aandacht over de nieuwe Kreatuur”:

Toen 't zaadje sturf in 's aardrijks schoot
 En scheen vergeeten en verlooren,
 Toen groende 't Bloempje door dien dood,
 En kwam gelijk een nieuw gebooren,
 Uit duistere aarde in 't schoone licht,
 Om reuk en verwen voor te draagen,
 Begroet van 's hemels aangezicht,
 Met dauw en zonneschijn in 't dagen;
 Zo wast de nieuwe kreatuur,
 Als eigen wil gaat in 't verderven,
 In dood en graf, al smaakt het zuur.
 Daar groent een leven door dat sterven,
 Een bloem in 't Paradijs z o schoon,
 Al zien 't geen werelds blind gebooren,
 Hij staat voor God en zijnen Zoon,
 En ruikt door aller Eng'len hooren.
 ô JEZUS lief! o eeuwig goed!
 Hoe vuurig lust het mij te worden,
 Een bloempje aan Uw Roozenhoed
 Daar nooit een lovertje verdorden!
 ô Heere JEZUS voert mij aan,
 Om altijd in den dood te gaan.
 (Jezus en de Ziel.)

Hem geschiedt gelijk hij wil. Dagelijks zich in den dood overgevende om Jezus wil wordt ook de kracht Zijner opstanding in diezelfde mate door hem ervaren. Hij voelt zich overstroomd door enkel genade. Misschien juist in die oogenblikken waarin hij, rustende van den arbeid, stil voor zich heen zat te staren, en op den oppervlakkigen beschouwer den indruk kon maken van „geheel onnozel en simpel” te zijn, „schouwde hij, van geen bevindelijkheid bedroefd, die dingen aan, die hooger zijn dan de zichtbare en het

vernunft verre overtreffen." Dan vierde de ziel, bij het ontmoeten van haren Bruidegom, hoogtijd, en uit het binnenste heiligdom des gemoeds komen ons de tonen tegen eener samenspreking, zoo innig en tevens zoo vol van nauwelijks bedwongen jubel als deze in : „De Ziele met Gods genade aangeblijkt."

Ach vriend'lijk aangezicht des Heeren!
 Hebt gij de gantse kreatuur
 Gelijk vergeeten deezer uur,
 Om u alleen tot mij te keeren?
 Ach vriendelijke levensblik!
 Het is mij nu, ô mijn beminden!
 Als was 'er nergens iets te vinden,
 Als was 'er niets als gij en ik.
 Ik ben mijns liefs en hij is mijne,
 ô Bloempjes uit het Paradijs,
 ô Schoone reuk, ô schoone spijs,
 Nooit moet mij Uwe kracht verdwijnen.
 Is dit die smalle en steile baan?
 ô Wereld, zaagt gij uit mijn oogen!
 Gij quaamt van Uwen weg gevloogen;
 Gij liet den slijk voor 't goud wel staan.
 Nu kan ik aardse vreugde derven,
 Nu gij, ô bron van alle goed,
 Zo lief'lijk welt in mijn gemoed,
 'k Wil honderd dooden om u sterven.
 Wat ik hier spreek zal die verstaan,
 Die hier eens heeft te gast gegaan.

(Jezus en de Ziel.)

Ik heb Luyken in den aanvang ook vergeleken met Guido Gezelle, bij wien wij soortgelijke ontboezemingen vinden. Daar is dat wonderschoone: „Aan Jezus."

Ik wil mij gansch u geven nu,
 o liefste Jesu zoet,

den loop van al mijn leven U
 mijn herte en mijn gemoed,
 Aanveerd dat herte en 't Uwe zij,
 o Jesu ook gegeven mij,
 Verwisseling van liefde doet
 met mij, o Jesu zoet!

Van herten zijn wij een voortaan,
 o liefste Jesu zoet,
 Ik wil door alle smerten gaan,
 door allen tegenspoed,
 En sterven zal ik onversaagd,
 Zoo Gij mij in uw herte draagt,
 en nimmermeer daaruit en doet,
 o Jesu, Jesu zoet!

Ik gevoel geen behoefte uit te maken wien van deze twee de eerepalm moet worden toegekend wat den vorm aangaat: den protestantschen zanger der 17e, of den „zoetgevooiden” roomschen der 19e eeuw, uit Vlaanderen. Maar er valt niet aan te twijfelen: in beider lied hooren wij denzelfden koninklijken nachtegaalsslag: de diepe, volle, zuivere trillers der echte mystiek. Alleen, naar 't mij voorkomt bij Luyken een stilliger verzekerdheid. Gezelle vraagt en dingt en pleit nog:

aanveerd dat herte, en 't Uwe zij
 o Jesu, ook gegeven mij!
 Verwisseling van liefde doet
 met mij, o Jesu zoet!

bij Luyken heeft de verwisseling al plaats gehad; de ziel heeft het jawoord ontvangen en gegeven, en in den overvloed van haar geluk fluistert zij:

Mij is het nu, o mijn beminden,
 Als was 'er nergens iets te vinden,

Als was 'r niets dan gij en ik!
Ik ben mijns liefs en hij is mijne!....

Mag ik hier nog even wijzen op de verwantschap met Ruysbroeck, den schouwer der 14e eeuw?

„Bi wilē dunckt hem dat hem Godt alleene al es, ende nimene (niemand) alsoe vele alse hem. Dit is het hoogste leven nader lyflicher gevoellicheit dat enigh mensche vercrighen magh op 't ertrike. De mensch wordt inwendig in liefde door God omhelsd. Dan zinkt God overmits sine gaven in het hart met zoo veel troost en vreugde, dat het hart er van overvloeit. Dan smelt het hart weg en de mensch kan zich niet inhouden van wege de volheid der inwendige vreugde. Dan merkt de mensch eerst hoe elendigh dieghenen sijn, die buten minnen wonen.”

(Bruiloft.)

Maar al scheen het Luyken in zulke oogenblikken dat de genade tot hem alleen zich keerde, hij wist wel dat dezelfde zon, die hij heelemaal voor zich alleen had, overal schijnt en dat het waarachtige licht een iegelijk mensch verlicht. „Aan hem scheeld het niet” staat er boven een prachtige ets: de rijzende zon, begroet door een, die door haar stralen gewekt, het venster openstoot om er zich in te baden. En het vers zelf! Ik zou het willen noemen: „Een gouden kleinood; voor den opperzangmeester.”

ô Welkom, schoone Dageraad,
Die uit een gulde kamer gaat,
Met glans van held're stralen;
'k Ontsluit mijn venster voor uw licht,
Om met een vrolijk aangezicht,
U minnelijk in te haalen.
Gij wacht niet als ik open doe,
Maar dringd ten eersten mildlijk toe;

Ja, eer ik kom t' ontsluiten,
 En noch in 't naare duister zij,
 Zo staat en wacht gij al na mij,
 Voor toe gelooke ruiten.
 Zo ook de Meester die u riep,
 En tot een Licht der wereld schiep,
 Die groote Zon der Zonnen,
 Schijnd met een glans van eeuwig goed,
 Voor 't venster van het toe gemoed,
 Met opdoen was 't gewonnen.
 Stofwormpje, onder 't dak van stroo,
 In 't leeme huis, hoe zijt gij zo?
 Het is een Heer der Heeren,
 Die voor Uw arme hutje staat,
 En Uwe kleinheid niet versmaad,
 Om zich tot u te keeren.
 Laat in, laat in de waarde Gast,
 Op dat uw Heil voorspoedig wast,
 Hij komt met groote zegen,
 En brengd een blijde boodschap mee,
 Een eeuwig wel voor eeuwig wee:
 Daar leid u aan gelegen.

(Beschouwing der Wereld.)

Ging de zon nooit schuil voor hem? Was het gevoel der
 genade altijd even levendig? Neen, hij kende ook zijn tijden
 van donkerheid en dorheid, gelijk wij hem op zijn sterfbed
 nog hoorden verklaren, maar het gemis was hem dan juist
 een sterke prikkel om te meer Hem te zoeken, dien zijn
 ziel liefhad. Dan klaagde hij maar vuurde tevens zichzelf
 en anderen zoo bemoedigend aan in dat: „Niet zonder hoop”:

Gelijk een Tortelduif in 't woud,
 Die zijne weergâ heeft verloren,
 In eenzaamheid op 't dorre hout,
 Zijn toon van treurigheid laat hooren,

Zo zwerft de Ziel als vreemdeling,
 En acht en tracht na haar beminde
 Die haar in Adams val ontging,
 Of zij 't verlooren weer mocht vinden
 ô Tortelduifje! houd maar aan
 Gij zult uw weergâ noch wel vinden,
 Hij zal uw zoeken niet ontgaan,
 Hij zoekt u ook als zijn beminde
 Of 't scheen dat gij alleenig vloog,
 In 't wilde woud van veel gevaaren,
 Gij zijt nochtans zoo eenzaam niet
 De wachter Isrels sluimert niet,
 Zijn liefden oog zal op ons waaken,
 Tot wij ontvloogen al 't verdriet
 In 't overveilig heilig raaken
 ô Tortelduifje, houd maar aan,
 Gij zult uw weergâ nog wel vinden,
 Hoe zoud gij dan malkaêr ontgaan?
 Hij zoekt U ook, als zijn beminde.
 (Voncken der Liefde Jesu.)

Diep was hij er van doordrongen dat de Goddelijke en
 de menschelijke werkzaamheid elkander ontmoeten en dat,
 juist op grond van Gods werk, de mensch nu zijns zelfs
 zaligheid werken moet.

. . . . Gij moet het doen, ô God, mijn Zonneschijn!
 Uw goed en zoet en angstverkwikkend leven,
 Moet mijn natuur een temperantsie zijn,
 Ik moet mijn zuur en gij Uw Zoetheid geven.
 (Voncken der Liefde Jesu.)

Hoe smart het het hem aan zijn hart als hij ziet dat het beste
 het minst wordt geschat, en de vrucht des levens zoo schaars
 wordt gekweekt. Dan zucht hij:

Wat is een ieder Boom belaaen,
 Met weinig vruchten tegen bladen!

Wat heeft de groote Wereld-boom,
 Veel honderd duizende van zielen,
 Die als beweegde blaad'ren krielen
 En hier en daar maar eentje vroom!
 Dat doet de waare wijsheid zuchten,
 Wanneer hij ziet zo weinig vruchten,
 Terwijl hij wenst uit zijn gemoed,
 Een van het klein getal te weezen,
 Dat van den Heere werd gepreezen,
 Waarom hij zich met waarheid voed.
 ô Klein getal! van waare vroomen,
 Wij trachten onder U te komen
 Om met het ruizend' algemeen
 Geen deel te hebben met de bladen,
 Die Gods begeerte niet verzaaden,
 Maar waaien met de wind daarheen!....

(De Onwaardige Wereld.)

Welk een teekening vol aanschouwelijkheid, in zulk een vers!

Daar de korte spanne tijds den mensch toegemeten en
 waarin „het moet gewonnen of verloren zijn,” haast verbruikt
 zal zijn, smeekt hij zijn medereizigers om toch den kostelijken
 dag der genade niet te verbeuzelen. Geen Ilting, de klokke-
 luider van Oostloorn, legt meer héél zijn ziel in zijn werk,
 dan Jan Luyken, als hij „De Poortklok” trekt. In vroeger
 tijd n.l. bevond zich op den stadswal bij de poorten een
 klok, die tegen het vallen van den avond geluid werd om
 de buiten toevenden tot spoed aan te manen, daar zij, in
 tijden van gevaar, na het sluiten niet meer werden toe-
 gelaten. Luyken ontleent er een treffend beeld aan onder het
 opschrift: „Die 't klokje luiden hoord, Denk om de Hemel-
 poort.

De Bengel luid, de Poort wil sluiten,
 Elk rep zich stedewaard van buiten,
 Eer hem de naare nacht bevalt,
 Wanneer de open poort geslooten

Als balling hem voor 't hoofd zouw stooten,
 En houd de gantse Stad bewalt.
 Hoe laat zich 't Evangelie hooren,
 Zo helder voor een iders ooren.
 Die Bengel van de Hemel Poort!
 De heele tijd van 't menschlijk leven,
 Die God aan ider heeft gegeven,
 Hoe veele gaander traag'lijk voort!
 Hoe veele zitten 'er te rusten,
 Die 't voortgaan noch niet eens en lusten,
 Onaangezien die naare nacht,
 Die lange nacht van eeuwig duuren
 Die onbeklimmelijke muuren,
 En ondoorwaadelijke gracht!
 Die nacht, die 't leven zal behouwen
 In wee en spijt, en na berouwen
 Van al te schandelijk verzuim,
 Door ophoud aller beuzelingen,
 Terwijl de voeten slend'ren gingen,
 Maar misgunst leide op zijnen luim.
 ô Luie, sloffe en traage Zielen,
 Waakt uit den droom en rept Uw hielen!
 De Bengel heeft al lang geluid!
 Wie weet hoe kort hij end zal maaken,
 Dat gij niet binnen kost geraaken
 Wanneer die Poort der poorten sluit.

(De Bijkorf des Gemoeds.)

Ofschoon hier geen schaduw zelfs te zien is van „de kunst om de kunst,” toch is er kunst van de beste soort, naar mijn gevoelen althans, in de wijze waarop die Poortklok getrokken wordt.

Met welk een opmerkzamen blik en hartelijke liefde hij de kinderwereld gadesloeg, gewis met een zachten, ietwat meewarigen en droefgeestigen glimlach meestal, omdat de spelen der kinderen hem een beeld waren van 't leven der groote of kleine menschen, al naar gij 't nemen wilt, zegt

ons de bundel voor zijn kleinzoon bestemd: „’s Menschen Begin, Midden en Einde.” Er zijn ongetwijfeld juweeltjes onder die 51 versjes, al hadden er ook verscheidene, zonder eenige schade voor zijn roem of onze verkwikking, achterwege kunnen blijven. Maar van de juweeltjes zou ik spreken. „Het Kindje Gedraagen” staat er boven de ets, die ons een moeder vertoont voor wie haar kind zulk een lieve last is, terwijl de kleine ook zoo heel gerust aan hare armen zich toevertrouwt. Kostelijk is het opschrift, — in de opschriften was hij een meester, niet minder dan Cats! — dat heel een theologie in zich bevat, en waarvoor ik met genoegen het IIIe Boek van de Institutie b.v. wil missen!

Waar word de liefde mee beloond,
Als dat men wederliefde toont?

De liefde kan met welbehaagen,
Het Kindje torsen ende draagen:
ö Liefde, die onze oorsprong zijt!
Hoe heeft Uw vaderlijk ontfarmen,
Ons opgenomen in Uw armen,
En draagt ons na de Zaligheid.

Een andere ets laat ons de eerste, waggelende loopoefeningen zien. De moeder houdt haar kind aan den leiband, waaraan velen onzer ook hunne loopbaan zijn begonnen. Al moest Luyken heelemaal niets hebben van de predestinatie-theorie, ’t zij van Calvijn of van de Dordtsche vaders, het opschrift en het versje zelf bewijzen dat hij evenwel van de genade Gods alles verwachtte:

De Macht (voor ’t oog) als waar z’er niet,
Doet meer als alles wat men ziet.

Dus loopt het Kleintje trappen heen,
Nochtans en is het niet alleen,

Maar in 't verborgen vast gehouden.
 Zo ons de Onzicht'bre hand niet hiel,
 Wie weet, hoe wij, na lijf en ziel
 In onzen loop ook vallen zouden.

Ziet hij een moeder het wiegetouwte trekken, hij denkt er bij:

Het wiegen is voor 't Kind wel goed,
 Maar niet voor die niet slaapen moet.

Meermalen was grootvader er getuige van, dat de kleine jongen, die zoo graag bij hem was en dien hij zoo graag bij zich had, het op een schreien zette tegen het altijd min of meer kritieke oogenblik van de wasch- en verschoonpartij. Terwijl het kereltje de kuur al tegenspartelend ondergaat, overlegt de oude man bij zichzelf:

De moeder kan het zelden passen,
 Dat zich het Kind wil laten wassen,
 Maar ongeduld is moeitens loon:
 Veel ouden hebben liever 't vuilen,
 Met ongelaatenheid en huilen
 Als voor Gods oog het herte schoon.

Bizonder goed vind ik: „Het Kindje huilt.” Een kleine, die zich bezeerd heeft, roept schreiende om moeder, die onmiddellijk omziet van het werk, waarmee zij bezig is, om troostend en sussend haar snikkend wicht toe te spreken. Welk een fijn opschrift boven de ets:

De Hamer, die op 't klokje slaat,
 Ontfangt zijn antwoord op der daad,

En dan volgt dat uitgelezene:

Als 't Kindje maar zijn stem verhief,
 Met Moederlief, dat zij het hoorde,

Zo roept die Echo: Kindje lief!
 Gelijk de weerklank op de woorden.
 ô Ouden! heft uw stem tot God,
 Zo deelt gij ook in 't Kinderlot.

Mij dunkt, ik hoor het mijn moeder nog voor ons opzeggen.

Onder het leed dat hem vormde en maar zelden niet op bezoek bij hem was, putte hij soms bemoediging en vertroosting uit het kinder-spel. Dat bewijst „Het Molentje”, waarmede een knaap wakker tegen den wind inloopt om het te laten draaien, en waardoor hij gezondheid bij lepels hapt. Zoo gaat het, denkt Luyken:

De dingen, die ons tegen staan,
 Die doen het stille leven gaan.

Indien het onderjaarg Kind,
 Wil dat zijn Molentje zal draaijen,
 Zo loopt het lustig tegen wind,
 En laat zijn kaakjes rood bewaaijen.
 ô Tegenwind en tegenstroom,
 Gij maakt de Oude Kind'ren vroom.

Is dat niet „echt”?

Maar in den regel ziet hij in de kinderspelen, die hij gaarne aan de jeugd vergunt, een beeld van wat de volwassenen aldoor blijven doen. Ook zij zijn „gelijk de kinderkens”, in dezen zin n.l. dat zij van alles een spel maken. Ziet hij b.v. de meisjes met alle aandacht zich aan de poppen wijden, en richt hij dan zijn gedachten op de groote menschen, dan vindt hij dat zij hetzelfde doen.

De Poppendienst aan hout en steen,
 Is bij de Ouden heel gemeen.

Het poppetje aan 't Kind gegeven
 Is onder die onnoos'le hand,
 Als bij de Ouden 't waare leeven;
 Men lacht om 't kinderlijk verstand,
 Maar doch, helaas! wat ziet m'er veelen,
 Die Oud zijn, met de Poppen speelen.

Hoort hij den een of anderen kleuter dapper den trom-
 mel slaan, dan denkt hij :

Daar is wel veeltijds veel geluid,
 Maar meest, dat niets met al beduid.

Het Kindje speelt vast op de trom
 En weet het zelve niet waarom,
 Als om te raazen en te roeren:
 Zo raast het groote algemeen,
 En niemand komt 'er op de been,
 Om tegen 't quaade krijg te voeren.

Aan de school heeft hij zeker niet de aangenaamste
 herinneringen bewaard, te oordeelen althans naar het versje
 onder de ets: „Het Kindje gaat naar school”:

Het Kindje moet naar school toe gaan,
 Zo gaat alreê zijn kruisje aan,
 Opdat het wijsheid zoude leeren....

Hij vergezelt het kind door de onderscheidene tijdperken
 van 't leven tot het sterfbed van den oude en afgeleefde :

't Beginsel en het Einde quam,
 Wel hem, die 't beste met zich nam.

De Mensch word van een Kindje groot
 Met moeite en bezwaarlijkheden
 En op het laatste komt de Dood,
 Daar alles meê word afgesneden,
 Behalve wat de waarde Ziel
 Door vreeze Gods in zich behiel.

En dan volgt de slotzang:

Gij waart een Kind, en werd een Oude:
 Wat hebt gij van Uw loop behouden,
 Om mee te nemen uit der tijd,
 Dewijl de dag vast komt voor handen
 Om weg te gaan uit deeze landen,
 Naar 't ver gewest der Eeuwigheid?
 Wat was Uw werken en vergaaren
 In al dien schoonen tijd van jaaren?

O, hebt gij slechts aan de aardse dingen,
 Die losse, brosse beuzelingen,
 Dat poppegoed en kinderspel
 Te kost gelegd alle Uw gedachten
 Uw tijd en vlijt en lichaamskrachten
 En niet gestaan naar 't hoogste Wel,
 Zo gaat gij naakt en ledig heenen
 Gelijk gij eerst hier zijt verscheenen.

Maar zalig zo gij in dit leven,
 Van eenen wijzer geest gedreeven
 Uw plicht zorgvuldig hebt betracht,
 En naarstiglijk met uw talenten
 Gearbeid om een winst van renten,
 Een Schat van deugden hoog geacht
 In Jezus oogen te vergad'ren
 En dus tot uwen Heer te nad'ren.

Dikwerf treft ons de leuke manier waarop hij de dingen zegt, het naieve en origineele van den humor, die gedurig aan het woord komt. 't Is de humor van den mysticus, maar toch wel de echte. In zijn „Spiegel van het Menschelijk Bedrijf" b.v. komt hij voorbij 't kantoor van een gebrukten advokaat, die bezig is om een paar cliënten . . . nu, laat ons zeggen, te helpen. Maar het te biecht komen bij een rechtsgeleerde is niets voor Jan Luyken den man der evangelische weerloosheid. Hij maakt zich uit de buurt, zeggende :

Het stof en slijk der aard,
En is den twist niet waard.

Wierd Jezus Christus recht geëerd,
Van die hem met den mond belijden,
En welbetracht hetgeen hij leert,
Van laten, derven, ende mijden
Naar willekeur van 't hoogste Recht.
De Rechtsgeleerdheid had het slecht.

Met de pruiken had hij ook niet veel op. Men behoeft trouwens zijn conterfeitsel maar aan te zien om aanstonds overtuigd te raken, dat de pruikenmaker geen voordeeligen klant aan hem gehad heeft. Ook wees hij er anderen den weg niet naar toe, maar gaf liever den raad:

Behaag de wereld niet,
Maar 't oog, dat alles ziet.

't Hair, dat natuur aan ider gaf,
Zo 't hem niet haagt, het moet er af,
Maar schoor men zo de kwaâ manieren,
Die 't leven voortbrengt van der jeugd,
En plaatste daar de schoone deugd,
Dat zouw den mens veel meer versieren.

Komt hij, een heel enkelen keer! in een hoedenmakerswinkel, dan leggen de hoofddeksels hem de woordspeling in den mond:

De hoed der deugd is schoon
Meer dan een gouden kroon.
De hoed is om het hoofd te hoeden
Voor zonneschijn en regenvloeden.
Verzag men zoo het bloot gemoed,
Het hoofddeel van het mens'lijk leven
Met deugd om 't kwaad te wederstreeven
Dan was men koninklijk behoed.

Uitnemend is het beeld door hem ontleend aan het zeil dat hij maken ziet. In zijn verbeelding heeft hij al vóór zich de zee, het schip, het lustig zwellende zeil dat ieder windje vangt, en de gewenschte haven. Vruchtbaar is de gedachte in 't opschrift neergelegd:

De vlugge wind
Vat daar hij 't vind.

Het zeil aan ree en mast gespannen
Gaaf over zee met schip en mannen,
ô Mens, span uit, span uit het zeil,
Van hert'lijk willen en begeeren,
Zo voert de Heilige Geest des Heeren
U naar de goudkust aller heil.

De draaiende molen zegt hem:

De hemel geeft,
Wie vangt, die heeft.

En „De glazenmaker”, die bezig is ruiten in te zetten, ontlokt hem dat weemoedige woord waarin het heimwee zich uitspreekt naar den vollen dag:

Het leven zucht
Naar licht en lucht.

Helaas, waarom worden ze geweerd van „'t huis des herten”!

Om 't licht niet buiten 't huis te sluiten,
Is 't schoon gebruik van glaze ruiten,
Maar 't huis des herten bouwt men dicht,
Door idelheid en beuzelingen,
Met hout en steen der aardse dingen,
En stopt het toe voor 's Hemels licht.

Somtijds vlecht hij van de dwaasheden en beuzelingen een geesels om er op zijn wijze mee te kastijden. Dan nadert

hij het hekeldicht en een enkele maal de satire. „Schoon voor 't Oog”, luidt het opschrift boven „De Paauw”, die om zijn staart bewonderd, met zijn afgrijselijk geschreeuw ieder op de vlucht jaagt.

De Paauw steekt boven veelen uit
 Van 't groot geslacht en soort der veeren,
 Doch wien behaagd zijn slecht geluid,
 Om 't luistrend oor daar toe te keeren?....
 Wat ziet m'er veel van Paauwen aard,
 Die opgeschikt met schoone kleeren,
 (In ijd'le oogen lief en waard)
 Met pracht en moed voor 't oog braveeren!
 Maar let men eens op haar geluid,
 Hoe 't werk van binnen staat geschooren,
 Zo komt 'er niets beminlijks uit,
 Dat waardig is om na te hooren,
 Wat al den ophef en de zang
 Is van de wereld en haar dingen,
 En al haar heele leven lang,
 Is dit het deuntje, dat zij zingen.

(Beschouwing der Wereld.)

Scherper nog doet hij het in 't „Onordentelijk Huishouden,” bij wijze van raadseltje verteld. Het opschrift staat boven een varkensstal; daar is het vertier. Heel ter zijde, op den achtergrond, een heerenhuizinge.

Nieuwsgierigheid leend Uwe ooren,
 Men zal u hier wat vreemds doen hooren,
 Gij denkt niet wat, noch weet niet hoe:
 Daar is een Huis aan geene wegen,
 Aanzienlijk en plaizant gelegen
 Daar gaat het wonderbaarlijk toe.
 Men kookt en smookt 'er alle dagen,
 't Geen lekker is tot welbehaagen,
 Het beste van de Markt en Hal:

En deze aangenaame spijsen,
 Zo toebereid op veele wijzen,
 Gaaan alle na de Varkens-stal
 En worden in de trog gesmeeten,
 Opdat de Zwijnen lustig eeten,
 En 't huisgezin lijd hongers-nood,
 Ziet mager, dor, en gaat daar heenen,
 Kauwt roggenbrood, knaagt dorre beenen,
 En drinkt het water uit de sloot.
 Maar mogelijk zal uw vertrouwen
 Dit zeggen voor onwaarheid houwen :
 Begeerd gij zulk een huis te zien,
 En vraagd gij, waar het doch mag leggen?
 Men zal u noch wat meerder zeggen,
 Daar zijnder duizenden voor ien.
 Doch om den toegang U t' ontwinden:
 Het huisgezin dat is 't gemoed,
 De Varkens-stal is 't vlees en bloed;
 Nu zult gij 't lichtlijk kunnen vinden
 (De Onwaardige Wereld.)

Maar hij zwaait den geesel niet zoo maar om 't genoeg
 te hebben eens iemand te raken en zich en zijn geestver-
 wanten te vermaken, maar om heilzame slagen toe te
 brengen aan een geslacht van zwaarlijk hoorenden. Met het
 oog daarop schroomt hij niet de minst vleierende beelden en
 vergelijkingen te gebruiken.

„Geeft den last, Dien het past,”

schrijft hij boven „Den Ezel.”

Den Ezel zeer gering geacht,
 Is maar een draager van de vracht,
 Doch echter vind men veele Heeren,
 Die op een ongemeene wijs
 Met groot vermaak, ja elk om prijs
 Haar Ezel dienen ende eeren,

Zo dat hij lekker drinkt en eet
 En heeft tot dek een kostlijk kleed,
 Terwijl zij aangedaan met lappen,
 En zelfs de meelzak op de nek,
 Langs straat en weg, door slijk en drek,
 Hem komen achter na te stappen.
 ô Arme Ziel! met vlees en bloed,
 Gij zijt de Man die 't zelve doet,
 Gij legt de knecht op zachte pluimen,
 En zelfs, zo armelijk en snôo,
 Vernacht gij in de stal op 't stroo,
 't Moet alles voor den Ezel ruimen.
 Zaaft gij zulk doen voor oogen schijn
 Het zouw U een bespotting zijn.
 Nochtans waar 't bij U doen geringe,
 Dat zich het deel der eeuwigheid,
 Tot knecht stelt van het deel der Tijd,
 Dat zijn belachelijke dingen.

(Beschouwing der Wereld.)

Een fraaie ets geeft ons een armen, afgejakkerden knol
 te zien met schonken als kapstokken, bezig om langs een
 kalen dijk te snuiven naar nog een enkel sprietje gras. Een
 deerniswaardig schouwspel! „Werelds loon”, zegt Luyken,
 die met hartelijke waarschuwing den vinger opheft:

ô Mensch, mijn vriend,
 Ziet, wie gij diend

Het trots en weelig Paard, met kracht en moed bezeten,
 Dat in der menschen dienst zijn fleur heeft afgesleeten,
 Vermagerd en veroud, nu 't ieder een mishaaagd,
 Word van de stal en 't veld, slechts aan den dijk gejaagd.
 Gij die de wereld diend, met uwe levenskrachten
 Moogt aan Uw werkzaam einde ook zulk een loon verwachten,
 Want deze Heerschappij, als gij oud en kreupel zijt,
 Drijft u uit zijnen stal, na 't dal der Eeuwigheid;

Daar moogt gij swerven en bezien wat gij kund vinden,
 Dat is het werelds loon van trouwelooze vanden....

(Beschouwing der Wereld.)

Onnavolgbaar in het naief-ernstige genre is zeker wel de vergelijking, die hij maakt tusschen het apenspel en den schrik voor een oogenblik onder de simmen als een hunner er het hachje bij inschiet, en wat onder de menschen gezien wordt. De ets, die tot opschrift draagt: „Haast vergeten” vertoont een apenkolonie; zij halen in de boomen langs het water allerlei potsen en grimassen uit, tot er op eens een bij zijn buitelingen misgrijpt, in 't water valt en jammerlijk omkomt voor de oogen der anderen, die op het meewarigst op hem neerzien, tot het water zich over hem sluit. Dan vervolgen zij weer hun voor een poosje afgebroken spel. Luyken zegt:

Dat 's niet alleen in 't Aapenland,
 Maar over al, aan alle kant.

Het Aapje hippeld in de boomen,
 Aan 't kantje van de waterstroomen,
 Van tak op tak met groot vermaak,
 Tot dat 'er iemand van haar allen
 Van boven neder komt te vallen,
 Dan is 't een schroomelijke zaak
 Elk schrikt, en viert van vrolijkheden,
 En ziet van boven na beneden
 Op zijnen ondergang, zo lang
 Als 't weezen kan, na hun vermogen,
 Tot dat hij weg is, uit haar oogen,
 Dan gaat men weêr zijn oude gang.
 De Mensch die ziet het, zonder leeren,
 Om wijs'lijk tot zichzelf te keeren,
 Terwijl hij op de Wereld-boom,
 Breed over dood en hel gehangen,
 Geduurig gaat zijn oude gangen,

Gelijk het Aapje, zonder schroom.
 Want valt er een van zijn gezellen,
 Door dood en graf misschien ter hellen
 Zo geeft het wel in 't eerst een schrik,
 Maar raakt het weer wat in de verte,
 't Is uit de oogen, uit het herte,
 Het leven blijft bij 't oude stik,
 Hoewel men van 't verstand der menschen
 Meer vrucht als van de Aap zouw wenschen
 (De Bijkorf des Gemoeds.)

Levendig herinner ik mij nog, dat mijn vader, die ook schik in Luyken had, ons van die „Aapenvreugd” vertelde.

Op een bijzonder gelukkig uitgevallen ets, „de Karos”, zien we een paar jongens, die op het bankje achter de koets gesprongen, meerijden zoover ze maar kunnen, maar om te komen waar ze niet zijn moeten, ver van huis, en met al het gevaar aan den tocht verbonden. 'k Heb het ook dikwijls gedaan. 't Was ook zoo verleidelijk „een endje meê te rijden!” Toch, „Duur betaald,” denkt Jan Luyken, wien dit een beeld is van wat de grooten aldoor doen, als zij zich door hunne begeerten laten voorttrekken, ver van huis.

Al hebt gij 't zoet voor niet,
 Gij boet het met verdriet.

De jonge knaap door kinderlijk behaagen,
 Springt achter op, en laat zich mak'lijk draagen,
 Een verre weg, daar hij niet weezen moet,
 En keerd dan weer op een vermoeide voet,
 Zo ziet men ook de heele wereld springen,
 Op 't rollend zoet van veel verkeerde dingen,
 Getrokken door gemakkelijk vermaak,
 Voor wijsheid een belachelijke zaak.
 Maar die zo volgt zijn kinderlijk begeeren,
 Weet, dat hij ver, met leed, weedom moet keeren,

Vermoeid en mat, gedrukt van strijd en kruis,
 Eer dat hij komt aan 't vaderlijke huis,
 Dies was het best bijtijds te laten glijen
 De rollen, die met vreugde heene rijen,
 Door 't zoet vermaak van 's werelds breede baan,
 Als zo met spijt en lijd weerom te gaan,
 Indien hem dat al niet wierd afgesneeden,
 Omdat zijn lust zo ver was weg gereeden,
 Daar eindeling de Wagen omme viel,
 Waar door hij brak de beenen van zijn ziel.
 Het is dan best die kinderlijke zaaken
 Door recht verstand en wetenschap te staaken.

(De Bijkorf des Gemoeds.)

Willem de Clercq, wiens oordeel over Luyken ik in den beginne aanhaalde, zegt terecht, dat hij bij het aanmerken van ieder voorwerp van het dagelijksch leven als het hulsel eener geestelijke waarheid, dikwijls in het belachelijke verviel. Dat is zeker het geval als hij zelfs de fijne kam voor den dag haalt. Maar hij heeft gehandeld naar een beroemd voorschrift, al kende hij 't niet in dien vorm:

„Greift nur hinein in 's volle Menschenleben,
 Und wo ihr's packt, da ist's interessant.”

En hij had er gelijk in, evenals Goethe, wiens achtbare schim mij niet misduide dat ik haar doe opkomen bij een zoo weinig aesthetisch tooneeltje als het volgende. Ongetwijfeld is het toch ook uit het volle, rijke leven gegrepen, en meermalen heb ik het op mijn huisbezoek ver-rast. De ets, die tot opschrift heeft: „'t Is niet uit haat,” vertoont een moeder, breed geschoot. Op een stoof vlak voor haar, zoodat hij haar niet ontsnappen kan, een huilende jongen; achter haar een ander van haar telgen, die klaarblijkelijk nog verkeert onder den indruk van de zorg en nauwkeurigheid waarmee zijn moeder hem eens „nagekeken”

heeft. In weerwil van 't gekerm van haar knaap, gaat zij met onverstoorbare kalmte voort haar inspectie te houden, terwijl een groot papier of iets dergelijks op den schoot, haar dienen moet, waarschijnlijk om de juistheid van haar vermoeden te bewijzen, dat ongewenschte gasten zich bij haar jongens aangesloten hebben. Luyken hecht aan de zaak natuurlijk zijn volle goedkeuring. Hij zegt :

Zo 't Oor een quaad gekerm ontmoet,
Het oog keurd doch de oorzaak goed.

Het Kindje huild, om dat hem goed geschied
Weldaadigheid gedijd hem tot verdriet. . . .
De oude ziet die groote onkunde wel,
En speelt nochtans hetzelfde Kinder-spel
Omdat zijn vlees het wel niet mag verdraagen
Veroorzaakt door dat reinigen en vaagen,
Dewijl hij niet op de achtervolging ziet
Zo is de strijd en 't lijd hem tot verdriet
(De Bijkorf des Gemoeds.)

Altijd deed hij zijn mond open met gelijkenissen, die hem door alles letterlijk aan de hand werden gedaan. Zit hij bij een slecht brandende kaars, die om een snuiter vraagt, 't is hem een beeld hoe men „door wegdoen krij-gen” moet.

Knijpt van het Pit den Dooden-kop
Zo helderd gij uw Kaarslicht op:
Nijpt van uw Hert de overdaade,
Die tot de lichte levens-schijn
Niet dienstelijk noch noodig zijn,
Maar enkel hindernis en schade:
Want al wat boven nooddruft is
Maakt in de Ziel een duisternis;
Hier toe bevind men traage handen,

Zo dat er veel in dezen tijd
 Gezeten zijn in somberheid,
 Wijl haare kaars niet recht kan branden,
 Het Licht, dat puur en Enkel is,
 En vrij van alle duisternis,
 Leerd ons het wegdoen aller zaaken,
 Die tussen God, het hoogste Goed,
 En tussen 't menschelijk gemoed
 Een duisternis en scheiding maaken.

(Het Leerzaam Huisraad.)

Geestig is het gebruik, dat hij maakt van „De lantaarn”:

Was 't heel van Blik en rondom dicht,
 't Lantaarentje en gaf geen licht.
 Maar nu dat zijne vensteringen
 Met helder glas beslooten zijn
 Zo geeft het kaarsje zijnen schijn
 En komt door alle zijden dringen.
 De Mensch, bestaande uit vlees en bloed
 Waar in het kaarsjen van 't gemoed
 (Tot licht en leiding aangesteeken
 Door gunst van d'allerhoogste hand).
 In 't binnenste van 't herte brand
 Werd ook bij dit gestel geleecken
 Want sluit het grove vlees hem dicht
 't Is een Lantaarn zonder licht. . . .

(Het Leerzaam Huisraad.)

Van een verzameling porseleinen vazen en pullen en
 schotels, die iederen liefhebber zouden doen watertanden,
 zegt hij: „'t Is maar een Vertooning”!

't Zijn Vaten, doch zij doen geen nut,
 Om Spijze op den Dis te draagen,
 Daar 't leven mee word onderstut,
 Maar dienen enkel 't welbehaagen,
 Tot Oogen-lust en Pronkerij;

t Zijn Leege Vaten, 't allen tijde;
 Dies gaat behoeven haar voorbij,
 En Nooddruft schuift haar aan een zijde.
 Wat is een koffer zonder schat?
 Wat is een lichaam zonder Deugden?
 Wat anders, als een leedig Vat
 Daar IJdelheid zig meê verheugden,
 Maar Honger nooit van is gediend,
 ô Mensch word een der nutte Vaten
 En zo de Hoogste tot een vriend,
 Zo zijt gij Eerlijk boven maaten,
 Want anders zo en helpt U niet,
 Of gij van buiten zijt beladen,
 Met mooi, daar 's werelds oog op ziet,
 En zo te pronk staat met sieraaden:
 Het Vat dat niet ten dienste gaat,
 Is voor de Wijsheid maar versmaad.

Ziet hij al de drukte aan een verhuizing verbonden uit
 een groot heerenhuis, waaruit zooveel moet worden wegge-
 dragen, dat de schuit geen plaats genoeg heeft om al de
 koffers en kisten en pakken te bergen, dan wenscht hij
 zich van harte geluk, dat hij de zorg over dat alles niet
 heeft.

Al, daar niets te bewaaren is,
 Dat maakt U geen bezwaarenis

. . . . Een plaats, daar niets en werd bezeten,
 Die kan men lichtelijk vergeeten,
 Wanneer men na een beter gaat,
 Elk schik zich dan na wijs beraad,
 Of anders zal 't er lustig kluizen,
 In 't uurtje als men moet verhuizen,
 En laten 't al en alles staan,
 Om naakt en bloot daar uit te gaan!

Voortreffelijk is wat hij zegt naar aanleiding van een mesthoop op een erf, dien de boer bezig is bij partijtjes op 't land te rijden, dat verhoogde vruchtbaarheid zal verkrijgen uit wat anders maar afkeer verwekt. Ziedaar „Het voordeelig wegruimen”, zooals hij 't noemt.

De Mest op eenen hoop gelegen,
 En geeft niet als een vieze lucht,
 Maar op den Akker is 't een zegen,
 En baard een aangename vrucht.
 Dat veele onwijzen dit bedachten,
 In opzicht van haar Hoopen geld,
 En die op armoeds akker bragten
 Zo kregen zij een vruchtbaar veld,
 Maar elk is in gesleepten zinnen
 Niet even wijs en even gauw,
 Om met het weinig veel te winnen,
 Onkunde vind men bij het grauw.
 Grauw mogen zulke lui wel hieten
 In ongeleerde dommigheid,
 Die van haar mest geen vrucht genieten,
 Dewijl hij niet werd uitgespreid.
 Mest zijn de dingen van der aarde,
 Mest is het werelds geld en goed,
 Bij een gehouden zonder waarde,
 En zonder voordeel voor 't gemoed.
 Dat dan de waanwijze en geleerde
 Die niets bewerkt als voor de buik,
 Zich tot de Boeren Arbeid keerde,
 En leerden 't nuttelijk gebruik
 Van mest te rijden met de wagen
 Op 't mager schraale en dorre land,
 Op dat het hem een vrucht zouw draagen
 Van honderdvoudig in zijn hand.

Veel hieten wijzen en geleerden
 En draagen noch daar bij den naam

Dat zij in Christus School studeerden,
 Maar dat zich vrij een ieder schaam,
 Die zich van deze wijsheid roemde
 En noch de lessen niet en weet,
 Die hem Gods wijsheid duid'lijk noemde
 Hoe dat men Werelds goed besteed:
 Op dat het door een recht gebruiken
 De wel geleerde en wijze ziel
 De vrucht van hemels goed laat pluiken
 En hij het Heel voor 't Deel behiel.
 (De Onwaardige Wereld.)

Voor zichzelven, gelijk voor alle anderen mede, rijst zijn
 gedurig gebed:

ô Jezus, goede Heere,
 Leert ons den schat waardeeren
 Die in den akker leid,
 Op dat hij word verkreegen,
 Daar 't al is aangelegen
 Ja, die gij zelfver zijt.

Wie wel begeert te vaaren,
 Moet U in 't hert vergaaren,
 In plaats van aardse slijk!
 Uw vastheid is bestendig,
 Het werelds is ellendig
 En maakt geen Zielen rijk.

Rijk zijn ze wier gedachten
 U voor haar rijkdom achten
 En houden voor haar goed;
 Haar schat zal niet bezwijken,
 Als and're schatten wijken
 ô Paarel van 't gemoed.

(Voacken der Liefde Jesu.)

Welk een oog hij had voor de natuur en met welk een
 oor hij de sprake vernam die zij zoo overvloediglijk uit-

stort, daarvan vertelde ik reeds met een enkel woord.
„Hem bracht elk muschke en iedre lelie het evangelie van
's Vaders zorg.”

„Alles heeft zijn mond,”

laat hij den wandelaar zeggen, die zich verlustigt in het
bezien en genieten van wat God groeien laat.

Als wij door groene beemden gaan,
Daar veelerhande Bloempjes staan,
Die tot ons al iet willen spreken,
Met wit en blauw en rood en geel,
Vermengt, besprengt, zo schoon en éel,
Hoe wel, hoe nauw en dicht bekeeken;
Terwijl zij haaren geest van geur,
Door 't aangename Lijf van kleur,
Zo hert-verkwik'lijk van zich geeven,
En 't windje, veegende over 't Hof,
Met bloeisel-reuk, het ruizend lof
Der hooge Poopelaars doet beeven,
De morgenzon zo heerlijk blinkt,
En koele dauw van kruidjes drinkt,
Bij 't tuit'ren, fluiten, zingen, kweelen.
Van 't luchtig, vluchtig pluimgediert
Dat tusschen Aarde en Hemel zwiert,
En door de takjes heen gaat speelen;
Dan denken wij in ons gemoed:
ô Paradijs, wat zijt gij zoet!...
Wat is de wijze Vader goed
Die met een stroom van zo veel zoet,
De menschen daaglijks komt begieten.
't Zij dat ze vroom of god'loos zijn,
Zijn regen en zijn zonneschijn,
Laat hij ze al te zaam genieten.
Vraagt gij, waarom dit zoo geschied?
God is de LIEFDE, en anders niet...
(Voncken der Liefde Jesu.)

Hoe blijkt ook uit zulk een lied dat Luyken uitging van de erkenning der inwoning in alle geschapen dingen van den boven heel Zijn schepping verheven God, „uit Wiens verborgen bron al 's werelds krachten springen.” En dat verleent juist aan zijn natuurpoëzie dat levenswarme, dat alle echte mystiek kenmerkt, die niet God en natuur met elkander verwart, maar de innige vereeniging van den persoonlijken God, die Liefde is, met de werken Zijner handen overal ervaart en in alles een profetie leest van dien komenden dag, waarop in alles Zijne door niets meer onderschepte heerlijkheid zal uitblinken.

Als hij, gelijk hij gewoon was, de morgenzon verrast en de schaduwen ziet vluchten, omdat „weer de zon in de renbane schiet”, dan is zijn ziel een en al ontroering en verlangen.

„Het wordt haast dag!”

denkt hij:

De naare schaduw is aan 't breeken,
Terwijl de schoone Morgenster,
Zijn blinkend hoofd komt op te steeken,
En brengt den dageraad van ver
ô Zonne! heerlijk overtoogen,
Met purper van het Morgenrood,
Zo koninglijk voor onze oogen,
Uw Majesteit is schoon en groot:
Maar in het Oost van ons Geloove,
Verrijst een and're Dageraad,
Die Uwe schoonheid gaat te boven,
Hoogwigtig, zonder perk of maat,
Als die de schaduw eens doet wijken,
Van 't grof verduisterd vlees en bloed,
Dan zal geen nacht ons meer bestrijken,
Gelijk zij hier op Aarden doet;

Uw heerlijkheid gaat op en onder,
 En maakt een wisselbaare tijd.
 Daar dag en nacht, elk in 't bijzonder,
 Zich over de aarde heenen spreid;
 Maar deezen dag, dien wij verwachten
 Weet eeuwig van geen ondergaan,
 Maar blijft in zijne volle krachten,
 Oneindig, zonder wanken staan, . . .
 ô Jezus, laat het doch geschieden,
 Dat haare stralen door 't geloof,
 Alle aardse schaduw weg doen vlieden,
 Als of men een gordijn verschoof.
 Wij kijken uit naar 't zalig Oosten,
 Met uitgestrekten hals en hoofd,
 En hoopen op het schoon vertroosten
 Dat ons de waarheid heeft beloofd.
 Wat achterblijft; dat zal gebeuren;
 Noch maar een wijltjen in geduld;
 Tot God ontsluit zijn goude deuren
 En alles heerlijk word vervult.

(Voncken der Liefde Jesu.)

Dat is zielenpoëzie, die ons uit zorg en moeite, uit stof en draf, opvoert naar boven. Bizonder lief is mij dit vers geworden toen ik enkele jaren geleden vele nachten doorbracht aan een ziekbed, dat ieder oogenblik een sterfbed kon worden. Het was tegen den herfst, die koud en nat zich kwam aankondigen. Uit de ziekenkamer kon ik „het blinkend hoofd dat de schoone morgenster opstak,” zien. O, wat was ik dan blij als na een moeilijken nacht de omtrekken der hooge boomen zich langzamerhand weer gingen afteekenen, en hoe heb ik mij dan verkwikt en versterkt met dat: „Het wordt haast dag!”

Zijn eigen beeld heeft Jan Luyken ten voeten uitgeteekend in die regels:

Wij kijken uit naar 't zalig Oosten,
Met uitgestrekten hals en hoofd."

Hoe klopte zijn hart van een heilig verlangen, dat hem ver-
teerde, naar den dag waarop zijn voeten zouden staan in de
poorten van de stad, waar de volkomen schoonheid, de schoon-
heid der heiligheid ongesluisd wordt gezien en onbevlekt ge-
noten, en waarin niets dat verontreinigt binnen zal komen.
Met welk een heimwee heeft hij den trekvogel nageoogd,
die de vleugels repte om den winter te gaan ontschillen!

.... ô, Die ook zulke vleugels had,
En van de lucht werd opgenomen,
En vond een onverhinderd pad,
Om in een beter land te komen.

Maar hij troost zich. Ook hij heeft immers

.... Een open uitvlugt door 't geloove
Hem worden vleugels toebereid,
Die heffen hem gewenst naar boven,
Zo dat hij geen beletsel vind,
Van waat'ren, bergen, bossen, dalen,
Der dingen, die het hert bemind,
Zo lang hij gaat op aarde dwaalen....

En ze wassen hem, die vleuglen

.... te zaam gezet van alle deugden
Waarmee men schoon bevligen kan
Een zalig land van alle vreugden.

(De Bijkorf des Gemoeds.)

Zeggen de zwakheden en krankheden die hem teiste-
ren, dat de aflegging haast zijn zal van den tabernakel
zijns lichaams; dat straks het uur der bevrijding en daarmee
van de *volle* vrijheid zal slaan, dan verwekt die gedachte

hem alleen blijdschap. Hij houdt zich gereed als de leeuwerik, die tusschen de reeds loshangende vlerken het kopje al in-trekt, klaar om uit de kevie die ontsloten gaat worden, weer „de blauwe locht en heldren hemel te klieven.” Hij kan nauwelijks zijn verlangen bedwingen :

ô Tent van vlees en bloed!
 Die wij dus lang bezaaten,
 Als vreemd voor ons gemoed:
 Zo wij U eens verlaaten
 Hoe lustig zal dat ruimen!
 Zo breekt een leeuwerk uit,
 En drijft op zijne pluimen,
 Daar hem geen trali stuit.

ô Koninklijke hoop!
 Hoe balsemt gij het leven!
 Of weelden honing droop,
 Men zouw 't er niet voor geeven.
 Ach, kon men 't hun verbeelden!
 En dat het wierd geloofd,
 Die zich in aardse weelden,
 Verdiepen over 't hoofd!

ô Ruimte zonder End!
 Elk blikje komt gij nader;
 Gij zijt ons Element (*)
 Ons Vaderland en Vader:
 Ach, dat wij ons gedulden
 In 't slot van vlees en bloed,
 Tot God ons end vervulde
 En 't deurtje open doet

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

Het lichaam een tent, het aardsche leven een kerker

(*) De regel luidt eigenlijk: „Gij zijt ons recht' El'ment,” maar vanwege de onuitstaanbare stroefheid heb ik mij de verandering veroorloofd.

een kooi! Vindt iemand dat dit te zeer naar Plato riekt? Of komt het U voor, met het oog op het geheel van Luyken's beschouwing en opvatting van het aardse leven, dat „de drie maten meel welke hij nam” tè zeer doortrokken zijn van den zuurdeesem der „Doopersche mijdinge” dan dat het brood, door hem bereid, nog zou kunnen dienen als voedsel voor het geslacht onzer dagen? Och, vriendelijke lezer! het gevaar is niet heel groot dat de menschen er veel naar vragen zullen. Ten allen tijde hebben zij meer zwak gehad voor het „pain de luxe.”

Maar wat ook in zijn levensopvatting gewraakt moge worden, van één ding ben ik zeker, n.l. dat gij onder den indruk verkeert een man te hebben gezien en gehoord, „die niet aanmerkte de dingen, die men ziet, maar de dingen, die men niet ziet”; die „meer behagen had om uit het lichaam uit te wonen en bij den Heer in te wonen en daarom ook zeer begeerig was Hem in alles welbehagelijk te zijn.” Een zeldzaam Christen!

Ik eindig dit deel van mijn arbeid niet zonder U hartelijk te hebben bedankt voor de belangstelling, die gij er aan hebt verleend. Wat het gebrekkige er van betreft, moge de liefde waarmede ik hem verrichte, dat bedekken! Hoezeer zal ik mij verblijden wanneer de eerste of vernieuwde kennismaking met Jan Luyken de liefde tot zijn poëzie mocht hebben gewekt of versterkt en U goed mocht hebben gedaan in den besten zin van 't woord! Moge iets van die geestdrift, die zijn leven ophief boven het peil der alledaagschheid ook het onze bezielen, en onze wandeling met die pelgrims zijn, die, hoe verschillend ook van spraak en aard, nochtans dit kenmerk allen gemeen hebben, dat zij begeerig zijn naar een beter, dat is naar het hemelsche vaderland, dat zij achter den oversten Leidsman aan tegemoet-reizen. Het was tot bemoediging van zulke reizigers, dat hij eenmaal zong:

Beminde, die de Pelgrims staf,
Ter grooter reis hebt aangenomen,
En U met moed tot wandlen gaf,
Om eens in 't Vaderland te komen.

ô Reisgenooten weest gemoed,
Al schoon wij ons een wijl vermoeien
Gedenk aan 't onbedenklijk zoet,
Daar vreed' en eeuw'ge rust zal bloeijen.

Al zijn wij dan in een woestijn,
Wij zijn 't Egiptenland ontkomen.
't Zal eindeling een Kanaan zijn,
't Beloofde land van alle vroomen.
(Zedel. en Stichtel. Gez.)

AANHANGSEL.

Overeenkomstig mijn belofte onderwerp ik in dit naschrift de beschouwingen van Dr. C. B. Hylkema aan een nader onderzoek.

Dat onderzoek stelde ik in na de lezing van het eerste Gids-artikel van deze scherpzinnigen en warmen vereerder, verschenen in Okt. 1904 onder den titel : „De Nieuwlichter Jan Luijken” en van zijn „Inleiding” op de „Stichtelijke verzen van Jan Luijken”, in datzelfde jaar uitgegeven bij C. Huig te Zaandam. Reeds een 4-tal jaren lag het resultaat in portefeuille met de vorige bladzijden die ik in den loop van 1905—1910 onderscheidene malen hier en daar ten gehoor bracht, toen ik kennis nam van een artikel in Ons Tijdschrift, waarin Dr. van der Valk de beschouwingen van Dr. H. weerlegde. De in O. T. verwerkte stof, gelijk de slotsom van Dr. v. d. V. waren voor een goed deel ook de mijne, maar ieder kust zijn meisje op zijn eigen manier, gelijk het volk zegt, en onveranderd zou ik mijn eerste bedenkingen tegen de inzichten van Dr. H. hebben in ’t licht gegeven, ware niet in 1909 een tweede Gids-artikel verschenen van diens hand, waarmee ik hier zooveel mogelijk rekening heb gehouden, en waarin hij, na inderdaad verrassende vergelijkingen te hebben getroffen tusschen Böhme, Spinoza en Luyken, bekend dat zijn eerste artikel iets mystificeerends heeft.

„Een atheïst en vrijgeest niet minder dan Spinoza” schreef ik. Ik had er bij kunnen voegen, dat dit gezegd werd uit den

geest van het zeventiende-eeuwsch kerkendom, niet uit dien van onzen tijd."

Onveranderd blijft echter Dr. H. van meening — behoudens dan de zooeven vermelde toelichting van de benamingen: atheïst en vrijgeest, — „dat Jan Luijken een geheel ander man blijkt geweest te zijn dan waarvoor hij altijd gehouden is, niet een vrome in den gewonen zin des woords maar een vrijgeest, een revolutionair, een geestverwant van niemand minder dan den atheïst en ongodist Spinoza, (Inl. pag. II) een vrijgeest zoo volkomen als er zelfs in dezen dag nog weinig worden gevonden. (Idem XXI). Tusschen Spinoza en Luijken is alleen dit onderscheid geweest dat de eerste overwegend systematicus en de laatste vóór alles gevoelsmensch was" (Gids 1904 IV pag. 47) „Luijken kan zeker met geen meer recht op den Christennaam aanspraak maken dan Spinoza. De vier hoofdgrieven die men tegen den Joodschen denker had, golden ook tegen hem: 1° dat hij God en Natuur met elkander verwarde; 2° dat hij aan de wonderen, waarop de zekerheid der Goddelijke Openbaring was gegrondvest hun gezag en waarde ontnam; 3° dat hij Jezus Christus' verschijning in het Vleesch en zijne Voldoening niet noodzakelijk achtte voor 's menschen behoud; 4° dat hij Jezus lichamelijke opstanding en plaatselijke hemelvaart loochende." (Idem t.a.p.).

Voor Luijken was God — volgens Ds. H. — niet een wezen boven en buiten de wereld der zinnen maar die wereld zelve, zoodat Hij ook genoemd kon worden het Eeuwig Al, het Eeuwig Een, de Allekracht. Hemel en hel duiden bij hem geen plaatsen aan maar gemoedstoestanden; alleen een soort plastische uitbeelding van de sterk geprononceerde stemmingen van vrede en onvrede, welke ieder eenigszins gevoelige en phantasierijke natuur wel heeft doorleefd, en niet de hoeksteen van de zelfzuchtig getinte levensleer, die 's menschen doen en laten wil regelen met het oog op de

straf en het loon dat daaraan straks door de godheid wordt toegevoegd; zij prediken een levensopvatting die zoowel de belooning als de bestraffing gelegen acht in de daad zelve. De zonde was voor hem geen zelfstandige macht tegenover de godheid, maar bloot de afwezigheid van het goddelijk licht in de ziel. De zondevergeving niet een daad Gods buiten den mensch maar een daad van den mensch zelf in zijn eigen hart. Heiland der wereld was niet de Zoon van Jozef en Maria, maar de uitvloeiende liefdekracht, de lichtessentie, die aan de gansche schepping leven en beweging schonk en in het minste zonnestorje, dus ook in den diepst gezonken mensch wezentlijk aanwezig was. Deze lichtvloeijing was genaamd *de Zoon* en *Jezus* en niet alleen in den Nazarener was zij openbaar geworden; iederen mensch gelijkelijk wilde zij vervullen: zoodat de geheele Nieuw Testamentische heilsgeschiedenis niet was dan een symbolische uitbeelding van wat er geschieden moet binnen in den mensch, en de mirakelen, de opstanding en de hemelvaart geen uiterlijk waarneembare gebeurtenissen waren geweest maar inwendige zielsprocessen. Aan de vereering van God — het is nog altijd Dr. H. dien ik aanhaal — ligt niet ten grondslag het wellicht wankel geloof in een goddelijke Voorzienigheid, die al 's menschen schreden leidt, maar de realistische erkenning van den gestadigen uitvloed van liefde en levenskracht in de natuur en in het hart des menschen. I. e. w. Luijken's stichtelijke zangen zijn niet een min of meer verdienstelijke berijming van de traditioneele Christelijke vroomheid; zij zijn de hoog-dichterlijke vertolking van Denker-religion."

Ik schrijf niet verder af. Het aangehaalde kan overvloedig volstaan tot het kenschetsen van Dr. H's blik op Jan Luyken. Bij het bespreken van een en ander zal ik nog wel gelegenheid vinden aandacht te wijden aan wat de geleerde bewonderaar van den Luyken *zijner* opvatting, hier en daar

nog aanvoert om de juistheid dier opvatting toe te lichten. Slechts vermeld ik hier nog den eisch, dien Dr. H. stelt in zijn laatste Gidsartikel, dat Luyken gemeten worde met den maatstaf van zijn eigen tijd, daar alleen de wijze waarop iemand staat tegenover de strijdpunten van zijn eigen tijd bepaalt wie hij is. Gaarne zal ik trachten aan dien rechtmatigen eisch te voldoen.

Toch zal er een zware wijs op gaan, vrees ik, om Dr. H. te overtuigen dat hij, bij al zijn bewonderingswaardige kennis van Luyken en zijn tijd, zelf in dwaling verkeert. Kom ik met de eigen woorden des dichters in poëzie en proza aandragen, dan voorzie ik, dat hij hoofdschuddend en verdrietig min of meer, antwoorden zal: gij preekt voor een bekeerde wanneer gij mij door al die citaten overtuigen wilt, dat de manier waarop hij gesproken heeft over God, Jezus, de zondevergeving, hemel en hel enz., bizonder verwarrend was en waardoor hij de menschen vroeger en later in den waan heeft gebracht dat hij, bij al zijn afwijkingen overigens, toch een geloovige was in den zin der Schrift, naar de gangbare meening van dat woord, toen en nu. Gij vergeet, waarde bestrijder, wat ik toch zoo duidelijk mogelijk heb gezegd, „dat Luyken misbruik makende van allerlei uit de oude dogmatiek overgenomen termen als zonde en zondevergeving, gerechtigheid en genade, eeuwig leven en helsche straf, daarmede volstrekt niet bedoelde wat er gemeenlijk onder wordt verstaan.” Dat was een misbruik, zooals ik immers zonder omwegen toegeef, maar dat „te verklaren valt misschien uit het streven om behalve de hoofden ook de harten te verlichten en uit het instinctmatig gevoelen, dat de tijd er nog niet rijp voor was om bij den nieuwen wijn ook nieuwe zakken te maken”. (Gidsartikel 1904)

Tegen deze opvatting echter, die ons de keuze slechts laat tusschen naieve onnoozelheid en onoprechtheid, teekent heel de persoonlijkheid van Luyken een allernadrukke-

lijkt protest aan. Hoe! De man, die zoo in alles zichzelf dorst te zijn, en zoo heiliglijk onbekommerd was of men hem dezen of dien naam gaf, daar hij slechts dit eene najoeg met alles wat in hem was: om oprecht te zijn voor God en menschen, in geen ding gebrekkelijk, die man zal voortdurend allerlei gangbare termen, wier beteekenis hij zeer wel kende, hebben gebezigd tot het verbergen van zijn ware gevoelens? Zich beijverd hebben om aldoor nieuwen wijn te gieten in oude lederzakken? Deed hij het onbewust, dan is het uit den dwaze te achten dat hij er nooit achter is gekomen; uit den booze daarentegen zoo hij het opzettelijk deed, zij het dan ook met de bedoeling „om behalve de hoofden ook de harten te verlichten.” Dr. H. verklaart dan ook rondweg dat Luyken geheel het evangelie op deze wijze annihileerde, den woordklank alleen uitgezonderd, evenals Spinoza, wanneer deze verklaart den christelijken godsdienst te zijn toegedaan, en dat het volstrekt noodig is voor ons behoud Christus te kennen, terwijl hij bij „evangelie” denkt aan zijn pantheïstische wijsbegeerte en bij „Jezus Christus” aan de „rede.” Dr. H. zegt: „Acht men het kenmerk van het Christendom gelegen in de erkenning dat Jezus van Nazareth, hetzij als verlosser of als voorbeeld het onmisbare „fundament des heils” is, dan kan Luijken geen Christen genoemd worden. Zijn godsdienst is ondanks zijn Jezus-verheerlijking niet anders dan wat men tegenwoordig modern heidendom zou noemen.”

Ik ben van oordeel, dat Dr. H. zijn meening aan Luyken heeft opgedrongen; dat hij een schema heeft gemaakt op grond van wat hij nu eenmaal in Luyken wilde zien: een geestverwant van Spinoza, en toen naar stof heeft gezocht, om er die in te passen. Hij vond ze, overvloedig. Maar bij zijn exegese heeft hij m.i. er eerst ingelegd wat Luyken volgens hem *moest* hebben bedoeld en het toen tot verbazing van zijn lezers die niet gedacht hadden, dat er dat allemaal

in zat, er weer uitgehaald. Een welbekende, veel gebruikte methode, maar die toch de goede niet is.

Laat ik er een typisch staaltje van bijbrengen. Dr. H. zegt o.a. ook dat Luyken zijn afkeer van de kerkelijkheid heeft gelucht in deze uitdrukking met name: „*water scheppen met een mand en heilgrijpen in 't gatig vat van deesen tijd.*” (Inl. pag. XXIV) De lezer, die geen volledigen Luyken bij de hand heeft, of zich de uitdrukking in haar verband niet herinnert, of den dichter misschien heelemaal niet kent, meent natuurlijk dat Luyken werkelijk in die woorden eens afrekenet met de kerk. Niets is intusschen minder waar. De uitdrukking is ontleend aan „De Mandemaaker.” Onder het opschrift: „'t Ondichte vat, Behoud geen nat,” laat hij volgen :

Die water schepte met een mand,
Die scheen niet wel bij zijn verstand.
Veel handen zoeken heil te grijpen,
In 't gatig vat van deezen tijd.
Maar 't zal hen altemaal ontzijpen,
Schep heil in 't vat der eeuwigheid.

(Spiegel v. h. menselijk Bedrijf.)

Zet nu den exegetischen bril op door Dr. H. geslepen, dan is het klaar als de dag, dat *het gatig vat van deezen tijd* de kerk beteekent en *heil zoeken te grijpen daarin*, een steek is op de kerkelijkheid. Maar met het eenvoudige oog gelezen, heeft Luyken alleen bedoeld de wereld, die van oogenblik tot oogenblik voorbijgaat met hare begeerlijkheid en haar liefhebbers niet doet beërven hetgeen bestendig is. Dat en niets anders wilde hij zeggen, gelijk blijkt uit wat hij zelf tot verklaring zijner bedoeling aanhaalt uit 1 Joh. II: „*Hebt de waereld niet lief noch 't geen in de waereld is; zo iemant de waereld liefheeft de liefde des Vaders is niet in hem. Want al dat in de waereld is, n.l. de begeerlijkheid des*

vleeses, en de begeerlijkheid der oogen en de grootsheid des levens is niet uit den Vader maar is uit de waereld. En de waereld gaat voorbij en haare begeerlijkheid, maar die den wil Gods doet, blijft in der eeuwigheid" Als nu *Johannes óók* onder de wereld de kerk heeft verstaan en onder de begeerlijkheden der wereld de kerkelijkheid, ja, dàn heeft Dr. H. gelijk. Maar indien niet, dan meen ik duidelijk te hebben gemaakt, dat, althans in dit speciale geval, hij zijn opvatting aan Luyken heeft opgedrongen, en dat ik recht heb te zeggen van zijne exegese: ganz verfehlt!

Ofschoon 't betrekkelijk een zeer ondergeschikt punt is, toch wil ik nog een paar bewijzen bijbrengen om de juistheid van mijn opvatting in 't licht te stellen. In den XLIsten brief, gericht aan zijn zoon Casper, die toen nog als een dwalend schaap omzwierf en zich beklaagd had, dat zijn vader hem al te dikwijls herinnerde aan het Eene Noodige, schrijft Luyken :

„Zo dat doorging dan moesten alle kerken gesloten en alle Leeraars afgeschaft zijn, maar men ziet het tegendeel, dat niet alleen de gemeene man, maar Overheden, Prinsen, Vorsten, ja Koningen zelfs dit voor lief opnemen dat er gehandeld en voorgedraagen word van de Zaaken, dienende ter zaligheid en dat doorgaans Jaar in Jaar uit; dat ook elke groote zijn Hofprediker heeft; want daar glimt nog een vonkje van eeuwig vuur, 't welk elk in zijn boezem draagt, hetgeen Conscientie genaamt is en de mensch geen volkomen genoeg laat hebben alleen in dit tijdelijk wezen."

Gelijk gij ziet, van eenige animositeit tegen de kerk is er bij den overigens onkerkelijken Luyken geen spoor zelfs. Als hij het gevoelen toegedaan was geweest, dat Dr. H. hem toedicht ten opzichte van de kerk en hare dienaren, *die hij voor blinde leidslieden der blinden hield*, (Inl. pag. XX)

welk een eenige gelegenheid had hij dan gehad om zijn afkeer eens te luchten in „De Leeraar”, dien hij etst, „op stoel”, terwijl de schare naar hem luistert. Luyken denkt er niet aan om een uitval te doen. Wel zegt hij:

Die gaaren eeuw'ge welvaart zag,
Die preek zichzelf den gantsen dag!

en vervolgt dan:

Die 't volk ter hemelvaart zal leiden,
Moet zelf van 't stof der aarde scheiden,
Dat leer en leeven 't zaamengâ!
En elk is hier de wacht bevoolen
Om door kwaâ voorgang niet te doolen
Men volg'et spoor van Christus na.

(Spiegel v. h. menschelijk Bedrijf.)

Maar dat is hetzelfde wat ieder ernstig evangeliedienaar, wat ieder die een ander vermaant, zichzelf behoort te herinneren. Jan Luyken heeft in deze regels allereerst „zichzelf gepreekt,” en geenerlei hatelijkheid willen zeggen aan het adres van de predikanten, waarvoor hij trouwens ook heelemaal de man niet was. De piëtisten van Luyken's dagen hebben hen er wel anders tusschen genomen!

Dat Dr. H. onzen dichter gedachten toeschrijft, die hij nu volstrekt ook bij hem terugvinden wil, blijkt o.a. ook hieruit. Hij noemt hem *een revolutionair*, waarmede hij zeker wel niet bedoelt een man die de bestaande orde van zaken wilde ten onderste boven gooien, maar toch brengt Dr. H. onwillekeurig in den waan dat Luyken zich wel eens bemoeide met wat wij nu de sociale kwestie noemen, althans zijn gedachten daarover uitsprak. „Lakkeien, karrossen, uitheemsche manieren, strijkages, hij minachtte ze uit den grond van zijn hart en tegen de bezitters fulmineerde hij: „*gij, die den armen zijn zweet en bloed afdringt en verpraalt zijn arbeid en meent beter te zijn als de eenvoudige.*” Gij meent, dit

lezende, dat het Luyken om een fulminatie te doen was tegen de bezitters. 't Lijkt er niet op! In de gecursiveerde woorden hebben wij een aanhaling, die uit haar verband wordt gerukt, uit het door Luyken vertaalde geschrift van Böhme: „Van 't Eeuwige Vaderland en deszelfs Vreugde,” voorkomende in den bundel: Jezus en de Ziel. De schrijver heeft het daar over het verschil in heerlijkheid onder de engelen, en vraagt o.a.

„Wat doen dan de Engelen Godts in den Hemel of waarom, of tot wat einde heeft ze God geschapen? Dat meugt gij gierigaarts merken, die in deeze wereld na hovaardij, eer, roem, geweld en goed tracht en dringt den armen zijn zweet en bloed af, en verpraald zijn arbeid en meent beter te zijn als de eenvoudige gemeene, waar toe u God geschapen heeft. Waarom heeft God Engelse vorsten geschapen en niet alle in gelijkheid”? enz.

Nu is het volkomen waar dat Luyken „al wat boven noodruft is” koninklijk varen liet, maar het is evenzeer waar dat Dr. H. volkomen ongelijk heeft als hij op grond van de bedoelde uitdrukking Luyken laat zeggen wat, gelijk wij zagen, toch geenszins in diens bedoeling lag op dat oogenblik. De „revolutionair” Luyken, hield zich juist bezig met aan te toonen, dat God de ongelijkheid, het verschil heeft gewild.

Ik kom tot belangrijker dingen. Volgens Dr. H. *loochende Luyken Jezus lichamelijke opstanding en plaatselijke hemelvaart* (*). Nog eens: wij staan vrijwel machteloos, ook onder het bijbrengen van de sprekendste citaten, tegenover de bewering: Ja, Luyken heeft wel de opstanding en hemelvaart bezongen; „*hij beeldt de hemelvaart uit. Een psychologisch raadsel. Niemand zal het ontkennen. Maar een psychologisch raadsel of niet, het valt niet te loochenen dat bij Luyken voor een plaatselijke hemelvaart geen ruimte was.*” Ja, 't raadsel is inderdaad

(*) (Gids 1909) Ik cursiveer.

buitengewoon moeilijk op te lossen „dat Luyken de opstanding, n.l. als geschiedkundig feit, niet ter zaligheid noodzakelijk achtte, het loochende zelfs en toch de verschijning b.v. van Jezus aan Thomas op deze manier bezingen kon :

.... Als deze op 't kruis-altaar zijn bloed nu had vergooten
En d' eeuw'ge vrede met de mensch en God beslooten,
Daar zich het sterflijke in 't onsterflijke overgaf,
Brengt hij de menschheid weer onsterflijk uit het graf. ()*

Die blijde boodschap was te zwaar voor 't teer geloove
Dit ging de hoop van troost met zijn gewigt te bove,
ô Thomas, *'t was nochtans geen geestelijken schijn (*)*
Al scheen 't getuigenis U niet genoeg te zijn

Van zoo een 't zaamen-stem der deugdelijke monden,
Voordat gij 't zelver had zo openbaar bevonden, ()*
Maar toen besloot gij ook dat heerlijk schoon beslot,
Met eenen vollen mond: Mijn Heere en mijn God!

Waarover wij ons nog verheugen en verblijden,
En 't zelve nevens u met hert en mond belijden
Na een getal van meer dan zestien honderd jaar,
Sint onzen Levens-Vorst in 't vlees op aarde waar. ()*

Gekruiste Christus! *van den dood en 't graf verreezen*
Wij willen mede als zij van Uw Discipelen weezen,
Die blijde boodschap, die haar eertijds is gedaan,
Die trekken wij ons ook door Uw genaade aan.

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

En onder de afbeelding der verschijning haalt hij aan Joh. XX: 27: „Daarna zeide hij tot Thomas, breng uwen vinger hier en zie mijne handen en breng uwe hand en steekt ze in mijne zijde en zijt niet ongeloovig maar geloovig.”

(*) Ik cursiveer.

De oplossing van het psychologisch raadsel is m. i. deze: Dr. H. heeft nu eenmaal vastgesteld, dat Luyken op grond van de hem toegeschreven Spinozistische opvattingen, niet aan de lichamelijke verrijzenis heeft kunnen gelooven en laat hem daarom haar loochenen. Al zegt de dichter „ô Thomas, 't was nochtans geen geestelijken schijn!”, Dr. H. houdt staande dat er bij de beschouwing van Luyken geen plaats was voor de opstanding ten 3en dage uit dood en graf.

Ieder prediker van het evangelie van den Christus naar de Schriften zal zijn hoorders zeggen dat de lichamelijke opstanding van Christus ons tot niets nut is zoo wij niet met Hem opstaan ten nieuwen leven, maar buitengewoon onoprecht zou hij toch handelen, als hij over de opstanding sprak en de verschijningen gelijk Luyken hier doet, maar het eigenlijk toch niet zoo bedoelde. Spinoza zou niet gaarne zijn naam geschreven hebben onder de geloofsbelijdenis in de aangehaalde verzen, evenmin als onder deze regels uit de Schriftuurlijke Geschied- en Gelijkenissen:

ô Jezus! Die de Ziele en 't Vlees had aangenomen
En met dezelve uit de dood zijt weer gekomen ()*
 Hoe heerlijk hebt Gij ons in dezen staat getoond,
 Dat God de Menschheid tot den Hemel heeft gekroond.”

Luyken heeft de plaatselijke hemelvaart geloochend, zegt Dr. H. Toch zingt hij, na haar „uitgebeeld” te hebben:

ô Jezus, 't is nu lang geleên,
 Dat u een wolk heeft weggenomen.
 Ach, of uw wederkomst verscheen!
 Zo is 't verlangen van de vroomen.
 Hoewel uw woning na den geest
 Nooit van der aarden is geweest.
 (Stichtel. en Zedel. Gez.)

(*) Ik cursiveer.

Is 't niet bevreemdend, dat Luyken, die toch niet hing aan den klank van een woord, nooit eens eerlijk en rondweg heeft gezegd: Hoort eens menschen! meent nu toch niet dat ik het wonder der opstanding letterlijk geloof! Bezing ik deze dingen, dan bedoel ik alleen dat Jezus naar den geest is verrezen, maar dat zijn lichaam in 't graf is gebleven. Denkt ook niet dat ik de hemelvaart van Christus plaatselijk opvat! Het schijnt wel zoo als gij bij mij leest:

Zo als Hij heenen voer, zoo zal Hij wederkomen
 In onze Menschheid (van zijn Godheid aangenomen),
 En van den Vader tot een Rechter in gesteld,
 (Schrift. Gesch. en Gelijkenissen.)

maar 't is slechts schijn. Het geschiedkundig feit verwerp ik, daar de geschiedenis als zoodanig niets beteekent en ik haar ook niet geloof. 't Is om de gedachte alleen te doen.

Waarom heeft Luyken nooit iets dergelijks gezegd? Spinoza, wiens jongere tijdgenoot hij was, en volgens Dr. H. ook zijn geestverwant, heeft er wel degelijk voor gezorgd. Er is maar een antwoord mogelijk. Luyken heeft de opstanding en de hemelvaart naar de Schrift als geschiedenis aangenomen, maar hij heeft met zijn gansche hart de prediking verstaan en beantwoord, waarvan de feiten de eenige dragers zijn geweest. Alle wonderen waren hem, gelijk iederen geloovige, „teekenen”, zooals Johannes zegt, die de heerlijkheid van Jezus openbaarden.

Door het toepassen van de methode van Dr. H. ten aanzien van Luyken gevolgd, zie ik kans met sommige teksten van Paulus voor mij b.v. over het niet kennen van Christus naar het vleesch, het met Christus gekruisigd en weder opgewekt zijn uit het graf der zonde, het met Hem in den hemel gezet zijn, te bewijzen dat deze apostel „ondanks zijn Jezus-verheerlijking” geweest is een opperste voorstander van wat men tegenwoordig *modern heidendom* zou noemen, een man van de echte *Denker-religion*. Ja, dat zou ik kunnen doen, maar den

echten Paulus, dien der geschiedenis, zou ik dan verdonkeremaand hebben, gelijk, naar mijn innige overtuiging, Dr. H. ook hier voor den waren Jan Luyken dien zijner eigene verbeelding in de plaats heeft geschoven.

Dat een Spinozist zich hult in een oud-dogmatischen mantel is wel meer vertoond in ons goede land, maar een unicum is het toch zeker, dat iemand, die aan de wonderen hun gezag en waarde ontnemt, gelijk volgens Dr. H. Luyken deed, zich de moeite getroost naarstiglijk persoonlijk te onderzoeken en dan uitvoerig te vermelden „*het goddelijk Wonder geschied tot Amsteldam in het jaar 1676 tusschen den 13en en 16en dag in de maand Oktober aan Jeske Klaas, (Huisvrouw van Rinke Abbas, vlotschuitvoerder)*” die door opzettelijke Goddelijke tussenkomst — de verschijning van een engel — genezen zal zijn geworden van een langdurige krankheid. Luyken besluit het uit haar eigen mond opgeteekende verhaal aldus:

„Dit is van den Heere aan de geringe en vergeetene geschied, als zij in diepe bedrukkinge zaten, welks omstandig verhaal de zaak nog veel bevestigd. Wien 't om de eere Gods zo veel waardig is, die kan het uit haar eigen mond, zo lang als God haar 't leeven laat, gaan hooren, daar zij woonachtig is op 't Prinseneiland tot Amsteldam, in welke behuizing deeze volgende verbeelding na 't leven is geteekent.”

En dan krijgen we de ets van de kamer met de lijderes te bed en den engel in 't midden van 't vertrek, terwijl het gansch niet dubbelzinnig opschrift luidt: „'t Is noch dezelfde Macht”.

Met gelijke geestdrift voor 't wonder, „dat liefste kind van het geloof”, etst, verhaalt en bezingt Luyken hoe

„aan Grietje Klaas, eerbaare en zeer deugdzame weduwe te Zaandam op 't Kattégat aan de Westzijde in 1672, (als 't oorlogsvuur fel ontstak) een engel Gods is verschenen.”

En hij eindigt het omstandig verhaal met te zeggen:

„Of nu de barmhartige God Holland niet op een zonderlinge wijze buiten alle menschelijke hulp als in zijn vaderlijke armen bewaard heeft, dat stellen wij aan het oordeel van alle redelijke menschen. Wij hebben dit bij haar leeven uit haar eigen mond gehoord.”

(Zedel. en Stichtel. Gez. pag. 222 en 228.)

Wees nu zoo sceptisch mogelijk gezind ten aanzien van de wonderen; acht ze met Spinoza „synoniem met onkunde of bijgeloof”, verwerp ze zoo radicaal mogelijk; oordeel dat de familie Klaas een opvallende ontvankelijkheid bezeten heeft om gezichten te zien, maar erken tevens dat Luyken die ze zóó vermeldt, aan de historie zelve van 't wonder niet heeft getwijfeld. „Gemeten aan den maatstaf van zijn tijd” past dit zijn wondergeloof geheel en al in het kader der voorstellingen van dien tijd, van het „kerkendom.” Maar het past niet, voor zooveel ik zie, in dat van Baruch Spinoza, die in zijn bekend Tractaat in 1670 te Amsterdam verschenen, zegt:

„Wonderen spruiten alleen voort uit de onkunde der menigte, die het meest bewondert, waarvan zij het meest versted staat; hoe minder zij de dingen begrijpt, hoe wonderbaarder zij ze vindt. Op wonderen bouwen is op onkunde afgaan. De verbreking en omkeering der natuur, waar uit men dan de grootheid van God meent te kunnen afleiden, juist dat is de zwakke zijde der wonderen, want de natuur is op eenige en noodzakelijk wetten gegrond, welker verbreking haar bestaan zelf opheffen zou. Zoo wij iets in de Schrift vinden, met het natuurlijk licht der rede in tegenspraak, kunnen wij haar met dezelfde vrijheid weerleggen als den Koran of 'Talmud” enz.

Houdt inderdaad Dr. H. deze klare woorden, die voor geen dubbelzinnige uitlegging vatbaar zijn ingegeven door

denzelfden geest als Luyken bezielde, toen hij zong in Voncken der Liefde”:

Hoog-goede Jezus, Zielsbeminde,
 Als gij op aarden hebt gewoont,
 Hoe liet zich uwe goedheid vinden,
 Hoe heeft zich uwe trouw betoond!
 Al wie maar riep en liep en trachten,
 Na heelzaam heil voor zijne kwaal,
 Die wierd geneezen door uw krachten,
 Uw goedheid zallden 't altemaal.
Gaat heen in vrede, weest geneezen,
Hebt goeden moed, misdoed niet meer,
Zo gij gelooft, zo zal het weezen,
Sta op, word ziende, of rein van zeer:
 Zo was de balsemvloed der woorden
 Uit uw gebenedijde mond,
 Tot heil der Zielen, die ze hoorden,
Aan 't lichaam door uw kracht gezond. ()*

Kan tegenover de aangevoerde bewijzen nu een uitspraak als deze van Dr. H. door den beugel, dat Luyken „*de wonderen als daden Gods en als bewijzen van Gods vrijmachtigheid nooit noemend, er allegorieën van maakte*”? Indien ja, dan versta ik geen Hollandsch meer.

Dat Luyken de wonderen tevens als teekenen, als openbaring van Jezus' heerlijkheid heeft opgevat, lijdt geen twijfel. Maar hij behoefde waarlijk niet op te staan om als iets nieuws deze beteekenis der wonderen aan de kerkelijke vromen zijner dagen duidelijk te maken. Men wist het toen al even goed als vroeger:

„Al was de Heiland honderdmaal in Bethlehem geboren,
 En niet in 't eigen hart, dan zijt gij nog verloren.”

Maar het geloof aan de noodzakelijkheid van den Christus

(*) Ik cursiveer.

in ons was ook bij Luyken op het allernauwst verbonden met het vaste geloof aan het wondervolle, in den gangbaren zin van dit woord, dat de komst van den Zone Gods in 't vleesch, heeft vergezeld. Lukas II, zooals het daar ligt, was voor hem geschiedenis.

De Koning sliep in zijn Paleis,
Den Hoogen-priester en geleerden,
Had van dat heil geen onderwijs,
Schoon elk die stand van hoogheid eerden.
Maar 't slechte Herderschap
Wierd in den stillen nacht
De boodschap thuis gebracht. ()*

Des Alderhoogstens Afgezant
Quam om dien grooten groet te draagen
Niet bij den Koninklijken stand
Maar bij 't geringe en het laage.
Niet hoog, maar in het dal,
Ontsprong des levens Bron
En rees de levens Zon.

Waar had men dan dat groot kleinood?
Dien eed'len steen der eed'le steenen,
Dien schat, daar elk toe was genood,
Als hij tot heil zouw zijn verscheenen:
In 't Purper, Zijd' of Goud?
ô Neen, in geen van al
Maar in een beestenstal. ()*

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

Te zeggen dat Luyken in zijn christologie los was van het oude geloof, gelijk Dr. H. doet, is meen ik, meer dan hij op grond van deze en talloze dergelijke uitlatingen verantwoord kan. Den historischen Jezus, „den zoon van Jozef, alzoo men meende en van Maria”, dien, en niet een

(*) Ik cursiveer.

denkbeeldigen, filosofisch-gedachten Jezus, heeft hij bezongen. In den Christus, zooals de Schrift Hem teekent, heeft Luyken aanschouwd de heerlijkheid van den eengeboornen Zoon des Vaders, vol van genade en waarheid.

Ik eisch voor hem waarlijk niet het epitheton „gereformeerd” op. Met Dr. H. schouw ik hem voor een ketter, in dezen zin wel te verstaan, dat hij zijn eigen formuleeringen er op na dorst houden, waarin hij uitsprak, wat hij zelf zag met het zielsoog van het Woord, dat vleesch geworden is en op aarde heeft getabernakeld. Een ketter was hij, maar een die stond op het fundament van apostelen en profeten, en wiens eenheid met de belijdende gemeente zijner dagen zeker tot treffende uitdrukking kwam in de omschrijving, die hij gaf van den God-mensch, en die zich zeer wel laat meten met den maatstaf in art. X b.v. van de Nederl. Geloofsbelijdenis :

„Wij gelooven dat Jezus Christus naar zijne Goddelijke natuur de eeniggeborene Zoon Gods is, van eeuwigheid geboren: niet gemaakt noch geschapen (want alzoo zou Hij een schepsel zijn) maar eenswezens met den Vader, mede-eeuwig; het uitgedrukte beeld der zelfstandigheid des Vaders en de glans zijner heerlijkheid, Hem in alles gelijk zijnde. Zoo is Hij de ware eenige God, de Almachtige denwelken wij aanroepen, aanbidden en dienen.”

Luyken had in de commissie van redaktie, althans van art. X, kunnen zitten, blijkens wat hij zegt in den Lsten brief:

„Het is ons niet genoeg, dat hij de grootste der Propheten zij, noch ook niet dat hij de hoogste der Koninklijke Troon Vorsten zij, maar dat is ons genoeg, dat hij Emmanuel, God met ons en God in ons zij; den Vader gaf niet een van Zijn Zoonen, maar den eenig geboorene en dien hij niet geschapen maar van eeuwigheid uit zich gebooren heeft, in welken het eeuwig schijnende

licht Zijner verborgenheid openbaar wordt; deze zijn eeuwige liefde heeft hij tot ons uitgevloed en in ons vlees openbaar doen worden en alzo is God geopenbaart in het vlees en is onzen Emmanuel, God met ons" enz

Hier is niet maar gelijkheid van woorden hier en daar, wat nog weinig zegt, maar aan heel de beschouwing ligt ten grondslag dezelfde veronderstelling als waarvan art. X uitgaat, en die heel de N. Testamentische heilsopenbaring beheerscht. In het „Kort Bericht aan den Leezer" in den bundel „Jezus en de Ziel" zegt Luyken :

„In deezem Rozenhof ziet gij meest doorgaans Jezus en de ziel in prent uitgebeeld, maar den Beschouwer moet zich onder 't lezen (wanneer er van de Eeuwige Godheid gesproken word) nooit verbeelden dat wij met deze prentverbeelding iets anders meenen als alleen de corporlijke Menschheid van Christus, in zijn aangenomen Knechtelijke gestalte, zo als hij hier op Aarden bij ons Menschen heeft gewandeld, zichtelijk en tastelijk voor de uitterlijke Oogen en Handen. Want na zijn Eeuwige Godheid mag noch kan hij niet uitgebeeld worden."

Indien dit pantheïsme is, dan is het toch van dezelfde soort als wij vinden in Joh. I en 1 Joh. I, en dat niet van dezelfde familie is als dat van Spinoza c. s.

Volgens Dr. H. heeft Luyken Jezus ook als voorbeeld niet beschouwd als het onmisbaar fundament des heils, en even als Böhme den Christus *voor* ons weggedaan om slechts den Christus *in* ons vast te houden. In deze aan Luyken toegeschreven meening geeft Dr. H. antwoord „op de cardinale vraag of het voor 's mensen behoud wel volstrekt noodig is de persoon, prediking en geschiedenis van den onder Pontius Pilatus gekruisigden Zoon van Maria en Jozef te kennen." (Gids 1909).

Ongetwijfeld was Luyken van oordeel dat alle ziel, die gerechtigheid werkt, aangenaam is bij God, omdat geen aan-neming des persoons bij Hem is. Bovendien was hij met den van God geleerden Johannes overtuigd dat niets is buiten het Woord, door hetwelk alle dingen gemaakt zijn; dat het waarachtige licht iederen mensch beschijnt. Met Paulus geloofde hij dat God alle dingen tot zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, die in den hemel en op aarde en onder de aarde zijn. Staande in dat gevoelen heeft Luyken de gansche menschheid aangemerkt als in Christus verzoend en vereenigd met God, en kon hij zeggen:

„Zo wij dan Jezus bekennen te zijn de innerlijke zoete liefde des wezens aller wezen zoo hoopen en vertrouwen wij dat in dezelve zullen zalig worden alle die met hertelijk begeeren na de verborgen God zijn uitgestrekt en of ze met onkunde van de rechte waarheid overschaduwd waren en zelfs Christus uiterlijk niet en kende, waarin wij ons gemoed verzachten en sluijten niemand uit.”

(Jezus en de Ziel.)

Maar maakt dit liefderijk gevoelen van een hart, verruimd door de liefde Gods, Luyken tot een Spinozist, tot iemand „wien evenmin als Spinoza den Christennaam toekomt?” Vast staat dat hij het, óók voor iemand die „Christus uiterlijk niet en kent,” d.i. nooit van hem gehoord heeft, onmisbaar achtte „met hertelijk begeeren na den verborgen God,” zich uit te strekken, en dat het om behouden te worden noodzakelijk was om uit de waarheid te zijn. In dezen zin moest het gebouw des levens op Christus woord en voorbeeld worden opgetrokken, gelijk hij zegt:

't Gebouw dat niet op Christus woorden staat,
Al is 't tot een Paleis verheeven,
't Is idelheid, zijn fundament is kwaad,
En 't zal zich eindelijk begeeven, ...

Wie wijs is bouwd op Christus woorden,
 Zo heeft zijn huis in eeuwigheid geen nood....
 al die zijn heil begeerd,
 Moet op de vaste steenrots bouwen,
 Hoe Jezus heeft gewandeld en geleerd,
 Dat zal hem eeuwig niet berouwen.
 (Voncken der Liefde.)

Ik ben het met Dr. H. van harte eens, dat Luyken de kerk zijner dagen twee eeuwen vooruit was, zooals ook Paulus de gemeente zijner dagen in elk opzicht vooruit was. Maar welke tegenstelling hij in dat opzicht ook vormen moge met de groote meerderheid der Christenheid van de 17e eeuw, met hare nog veelszins bekrompene, particularistische opvattingen, Dr. H. heeft op grond daarvan geen recht om te zeggen, dat Luyken meende dat Jezus Christus tot zaligheid wel gemist kon worden. Voor hem was Hij het eenige fundament buiten hetwelk geen ander kan worden gelegd.

En wat de noodzakelijkheid der voldoening aangaat, al de brieven van Luyken en tallooze verzen spreken ondubbeltzinnig uit dat hij Jezus Christus beschouwde als den éénigen Middelaar Gods en der menschen; als het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt. Voor hem was Jezus:

....het Slacht-lam zo heilig gebooren
 Tot breeking en lessing van tooren....

Het komt mij voor een vreemde exegese te zijn, die er ons toebrengt om te zeggen dat Luyken de voldoening niet noodzakelijk heeft geacht, als wij toch bij hem lezen: „....Zijn wij onrein en bevlekt, wij zoeken in hem gewassen en gezuiverd te worden; heeft hij ons zo liefgehad dat hij zijn eigen bloed voor ons heeft vergooten, tot een bad der reiniging, waarom zouden wij dan noch vertsaagen? Hij was dat geslachte offerlam voor onze zonde, hij heeft onze last op zich genomen en door zijn bloed zijn wij geneezen.” (XX^{de} Brief.)

In de Zedel. en Stichtel. Gez. roept hij uit:

Dat is den Koninglijken dag,
 Den dag van staat en eere,
 Dit is den aldergrootsten slag
 Tot eeuwig triomfeeren.
 Dit is den Leeuw uit Judaa's stam,
 Die d' ouden Draak zijn macht benam
 Gezegend moet hij wezen
 En eeuwig niet volpreezen.

Op ieder onbevangen gemoed moet het toch, dunkt mij, den indruk maken, dat Luyken, geheel in denzelfden geest als waarin Paulus dat woord gebruikte, niet anders weten wil dan Jezus Christus en dien gekruist, als hij in dienzelfden bundel zegt: onder het opschrift: „Geneesmiddel,” (Joh. III: 16: Alzoo lief enz).

Het Zieltje dat was krank, en neigde zich tot sterven,
 Waar was tot haarder hulp, die groote Medicijn,
 Om voor te komen 't lang, ja eeuwige verderven?
 Dat moest de diepste liefd' uit 's Vaders herte zijn....

Het grootste wonder quam uit d'eeuwigheid te vooren:
 God en de Menschheid wierd in Eenheid openbaar;
 Dat was *Immanuel*, den mensch tot heil geboren;
 Noch ging het wonder voort, tot dat het vaardig waar.

In armoed, kleinheid, slecht, gelastert en beloogen,
 Belaagd, geplaagd, vervolgd, gebragt in angst en nood;
 Gehaat, versmaad, bespot, gegeesselt en bespoogen,
 Gepijnigd en gekneld, gekruisigd en gedood.

Hoogwaardig Medicijn, in eeuwigheid gepreezen!
 Wat deed den Vader al, om zijn verlooren kind,
 Van hoofd, tot teen verzeerd, met balsem te genezen!
 Hoe heeft dien grooten God het wormpje zo bemind!....

Die 't lust, die komt en neemt, de deur van 't heil staat open.
 Wat vraagd de Bruid noch lang na 's Bruigoms rood gewaad?
 Dat hemels purper was het goud om u te koopen,
Behalven dit, was uw ellendigheid geen raad. ()*

Heb lief, verloste Ziel, heb lief, die U beminde,
 Hij is de schoonste, ja van alle die daar zijn,
 Begraaft uw schat in hem, gij zultze eeuwig vinden.
 Ach Jezus! Bruidegom en Zielen-medicijn!

Wat zijn 't voor plaatsén, die als morgen-sterren blinken?
 ô Bruidegom des heils! ons weten telt 'er vijf!
 't Zijn liefde-teekens, die ons onheil deden zinken,
 Vijf wonden van het kruis, aan 't overheilig lijf.

Die staan tot een triomf, om eeuwig op te haalen,
 Een stof, van prijs en lof, voor 't heilig aangezicht,
 Terwijl uw Majesteit, met gloed en glans van stralen
 Het hert tot vreugd verwekt, in God dat liefden licht.

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

Weet Dr. H. iemand aan te wijzen uit de school „van het naturalistisch en pantheïstisch denken”, die, ik zeg niet zoo van harte het Middelaarswerk van Jezus Christus heeft bezongen, maar die er ook maar eenigszins in denzelfden geest zich over uitgelaten heeft? Of zullen we voortaan alle mystieken hebben te rekenen tot de naturalisten en pantheïsten?

Met v. Zinzendorf kon Jan Luyken zeggen: „ik heb maar één hartstocht, en die hartstocht is Hij!” Ik denk aan de „Zamenspraak tusschen de geloovige Ziel en Christus,” ongetwijfeld een van de treffendste mystieke zangen.

De gel: Ziele:

Mijn lief, ik moet van heeter minne weenen,
 Hoe zijt gij zoo bezweet,
 En waarom zien uw kleederen als eenen
 Die in de Wijn-pers treed;

(*) Ik cursiveer.

Als van een berg de waterbeeken stroomen,
 Mijn lief, mijn alderschoonste Heer,
 Zo vloed dat bloedig purper neêr
 Tot in Uw zoomen.

Christus:

Daarom, ô Bruid, zijn over al mijn leden,
 Mijn kleederen zo rood,
 Dat ik de pers alleene heb getreden,
 't Is 't bloed dat ik vergoot,
 Uit min om uw versmachte hert te drenken,
 Mijn Duif, mijn alderliefste Bruid!
 Staat op en gaat U zelven uit,
 Ik zal 't U schenken.

De gel. Ziele:

Ach bloed gij zo om mijnentwil, mijn schoone,
 Vol liefde, vol geduld,
 Hoe zoud' ik dit in eeuwigheid beloonen,
 Hoe diep raak ik in schuld,
 Waar hebt gij mij onwaarde toe verheeven,
 Ik ben van uwer minne krank,
 Nu laaft mij met dien zoeten drank
 Mijn lief, mijn leven.

(Zedel. en Stichtel. Gez.)

Bloemen van zulke mystiek groeien niet op eenigen berg
 van pantheïsten en naturalisten,

„... o neen!

Maar op den Kruisberg, hard van steen,
 Waar Jezus hoofdkwetsuren vloeiden
 Van heilig en onnoozel bloed,
 Geronnen tot een rozen-hoed...”

(Vondel).

Volgens Dr. H. beschouwde Luyken *de zonde niet als een zelfstandige macht tegenover de godheid, maar bloot als afwezigheid*

van het goddelijk licht in de ziel. Maar hoe verklaart Dr. H. dan het voortdurend beroep op het *geweten*, door Luyken gedaan? Het gaat toch waarlijk niet aan met het oog daarop altijd maar te zeggen, dat hij nieuwen wijn in oude zakken goot! Het *geweten*, zooals Luyken er over spreekt, erkent de zonde wel degelijk als iets positiefs, n.l. als vijandschap tegen God. Hij hield het *geweten* voor Gods stedehouder in ons, en merkte het aan als het bewijs dat de mensch zich gehouden weet naar alle de geboden Gods heiliglijk te leven. Leest zijn brieven! Op het krachtigst bewijzen zij dat hij uitging van de veronderstelling dat de zonde de breuke is tusschen God en mensch; dat de mensch gevallen is, afgevallen van God. „Wij zijn dat onvolkomene werkstuk *door den val verdorven.*” „Hij was een Middelaar tusschen de Godheid en afgeweeken menschheid; Hij was dat geslachte offerlam voor onze zonde”, enz. Als de zonde alleen maar iets negatiefs is geweest voor hem, afwezigheid van licht, hoe heeft hij dan kunnen schrijven: „Want zij stooten zich aan zijn diepe vernedering, die hij om haar *in onze diepe afval* in knechtsgestalte heeft aangenomen, ... *opdat hij de zwakke, verbrookene menschheid weer herstelde en genas in zijn Persoon die God en Mensch was.*” Ook hier dringt Dr. H. zijn beschouwing op aan Luyken evenals ten aanzien van de erfzonde, die hij, met verlof van Dr. H. ! niet alleen nooit heeft ontkend, maar zoo beslist mogelijk heeft geleerd.

Het gantse menschelijk geslacht,
 Dat is uit eenen bloede
 Van d' eerste wortel voortgebracht,
 Die scheide zich van 't goede;
 Zo als de boom is, is zijn vrucht,
 Doordrongen met de valse zucht,
 Het recht der eerstgeboren
 Heeft d' erfenis verloren.

Gelijk het gift van d' eerste stam
 Van tak tot tak gedrongen,
 In 't zaad van alle menschen kwam
 Daar 't niemand is ontsprongen, . . .
 In Christus is het weer hersteld
 Wat Adam heeft verloren.
 Dat 's nu den wortel die daar geld
 Om uit te zijn herbooren . . .

In de „Voorreden” van de Zedel. en Stichtel. Gez. aan welken bundel ook de bovenstaande verzen zijn ontleend, schrijft hij o. a.

*„Wij, die wel van 't vervallen geslacht Adams zijn,
 maar door genade weder geroepen van het Eeuwige
 Woord, dat in den beginne bij God was, en God was,
 om ver-engeld, en bij de gemeenschap der Engelen
 toegevoegd te werdeu” enz.*

Vóór mij ligt de grootste van zijn bundels: „De Schriftuurlijke Geschied- en Gelijkenissen”. Over 't algemeen staat de dichterlijke waarde m. i. beneden die van de kleinere tractaten, ofschoon er toch ook overvloed van schoonheid in is, bepaaldelijk wat den inhoud aangaat. Laat mij er enkele regels uit bijbrengen, die een afdoenden commentaar leveren bij het woord van Dr. H., dat Luyken „de zonde niet beschouwde als een zelfstandige macht tegenover de godheid, maar bloot als afwezigheid van het goddelijk licht in de ziel.”

. . . . Maar groot was wederom de stroom van lieflijkheden,
 Die uit het herte van zo goeden Vader vlood,
 Hoe 't Vrouwen-zaad de kop der Slange zouw vertreedden,
 En redden 't leven weer, uit macht van Hel en Dood.
 ô Jezus! dat waard gij
 Zijn wij dan altemaal met Adams val gevallen,
 Beschuldigt en gestraft van Gods gerechtigheid;
 De wederbaaring komt van 't Vrouwen Zaad tot allen,
 En 't weergeboren Beeld is 't Paradijs bereid.

Met het Doopsformulier van de Gereformeerde kerk heeft Jan Luyken het klaar en duidelijk uitgesproken, dat wij in Adam gevallen zijn en aan allerhande ellendigheid, ja, aan de verdoemenis zelve onderworpen, maar tevens dat wij in Christus geheiligd en tot genade aangenomen zijn. Daar ik geen beschouwing leveren moet over de juistheid van deze dogmatische formuleering, volsta ik met te zeggen dat Luyken haar in ieder geval voor zijn rekening nam, blijkens zijn eigen ondubbelzinnige woorden. En ik beweer dat wie zóó telkens en telkens weer over de zonde en over de erfzonde spreekt, uitgaat van de Schriftuurlijke voorstelling dat de zonde niet maar is afwezigheid van licht, die den mensch alleen beklagenswaardig, maar vijandschap tegen God, die hem schuldig maakt. En daarom ook heeft Jan Luyken met de gemeente van alle eeuw zijn reinigmaking en zaligheid niet in- maar buiten zichzelf gezocht: in Christus Jezus, den van God gegeven Verlosser.

Dr. H. zegt dat voor Luyken *de zondevergeving een daad was van den mensch zelf in zijn eigen hart, niet een daad Gods buiten den mensch*, „gelijk een wereldlijk gerichte daar iemand zijn schuld uit genade vergeven werd.” De tusschen „ ” geplaatste woorden zijn van Luyken zelf en komen voor in „Jezus en de Ziel”, op een bladzijde, die bijzonder kenmerkend is voor zijn ware gevoelen. Ik getroost mij de moeite van het overschrijven.

Van het vergeeven der Zonden.

Wanneer Christus opstaat, zo sterft Adam. Wanneer de Zonne opgaat, zo word de nacht in den dag verslonden en daar is geen nacht meer, alzo is de vergevinge der zonde.

ô Zoekend en begeerig gemoed, die daar hongert en dorst naar het Rijke Gods, merkt doch den grond wat U geweest word. Het is niet zo een licht ding een kind Gods te worden, gelijk men meent, daar men het

geweeten in de Historien voert, zich also met Christus lijden en dood kittelt, daar men de vergeevinge der zonde historis leert, gelijk een wereldlijk gerichte daar iemand zijn schuld uit genade vergeeven werd, of hij schoon een schalk in zijn hert blijft; het is alhier heel anders. God wil geen huichelaars hebben, hij neemt de zonden op zo een wijs niet van ons, indien wij maar aan de wetenschap hangen en ons met Christus lijden troosten, daar wij met het geweeten in de gruwelen blijven, Het hiet: gij moet nieuw gebooren worden, of zult niet in het Rijke Gods komen. Dat zich iemant wil met Christus lijden en dood kittelen en hem dat toeigenen, en wil doch met zijnen wille onwedergeboren in den Adamschen mensch blijven, die doet even gelijk iemant, die zichzelven troost met deze gedachten, dat zijn Heer hem zijn land schenken zal, onaangezien dat hij Zijnen Zoon niet en is, en den Heer het Zijn Zoon alleen belooft heeft: alzo is 't hier ook, wilt gij uws Heeren land bezitten en tot een eigendom hebben, zo moet gij zijn rechte Zoon worden; want den Zoon der dienstmaagd en zal niet erven met de vreye. Den Historien Zoon is een vreemdeling; gij moet uit God in Christus gebooren worden, dat gij een liefelijke Zoon word, als dan zijt gij Gods kind en een erfgenaam des lijdens en stervens van Christus. Christus dood is uw dood, Zijne opstanding uit den grave is uw opstandinge, zijn hemelvaart is uw hemelvaart en zijn eeuwig Rijk is uw Rijk. Gods goederen behooren U niet toe, totdat gij met den verlooren Zoon weder tot den Vader komt met een recht berouw en waare boete om uw verloren erfgoed.

Maar dat was toch waarlijk geen nieuwe toon dien hij aansloeg! Van waarschuwingen tegen het „historisch” geloof alléén, zijn de geschriften van Luyken's tijdgenooten, aan wie Dr. H. hem terecht meten wil, letterlijk overvloeiende. Met name veel van de gereformeerde lectuur der 17e eeuw ademt geheel

denzelfden geest. Ik denk om maar enkele namen te noemen aan Voetius, Witsius, Theodorus en Wilhelmus van Brakel, Johannes en Willem Teellinck, van Lodenstein, Koelman, Ridderus, Borstius, Verschuur e.a., om te zwijgen van de Labadie en zijn aanhangers. Al deze theologen, oudere tijdgenooten van Luyken hebben niet minder nadrukkelijk gewaarschuwd dan hij tegen een ijdel vertrouwen op de genade Gods. Voetius b.v. heeft, bij al zijn liefde tot de kerkleer, die hij in 1618 en '19 had helpen vaststellen, met grooten nadruk de praktijk der godzaligheid op den voorgrond gesteld. Bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt in 1634, toen Luyken dus nog diep in de kool lag verscholen, zeide hij o.a.: „*Zonder de praktijk der godzaligheid heeft alle theologie niets te beteekenen*.” Hij was een vurig bewonderaar van de geschriften van Teellinck, die van een echt mystieken geest waren doortrokken. „De Navolging Christi” van à Kempis had de liefde van zijn hart en werd door hem op het warmst aan zijn studenten aanbevolen. Hoe krachtig hebben de beide Teellincks met de v. Brakels, een Lodenstein en Koelman de boetbazuin geblazen! De juridische satisfactie-theorie vond zeker in Luyken geen aanhanger, maar noch de officieele kerkleer, noch een der mannen, die ik zoo even noemde, en die een breede schare geloovigen vertegenwoordigden, hebben „met Christus lijden en dood iemand gekitteld, die onwedergeboren in den Adamschen mensch bleef.” Ook bij hen vinden wij dezelfde zielzucht naar de „unio mystica,” die ons in Luyken zoozeer treft. Denkt slechts aan Lodenstein's:

't Oog omhoog, het hart naar boven!

Hier beneden is het niet.

't Ware leven, lieven, loven,

Is maar daar men Jezus ziet.

Wat men hoor of zie op aard,

Is ons kostlijk hart niet waard;

Wil men leven, lieven, loven,
't Oog omhoog, het hart naar boven!

Niet minder dan Luyken waren zij er van doordrongen dat oprechte bekeering bestaat in een hartelijk leedwezen over en het vlieden van alle zonde; in een inwendigen lust en gedurigen toeleg om uit dankbaarheid voor de verkregene verlossing, Gods geboden te betrachten, onder hartelijk gebed tot Hem dat Hij daartoe Zijnen genadigen bijstand verleenen wilde. Zij zeiden, als Luyken, dat het ongerijmd was van oprecht geloof en oprechte bekeering te spreken, en ondertuschen niet te wandelen in goede werken, tot Gods eer, tot grootmaking van den Heiland, ten zegen voor zichzelf en anderen. Waarlijk, de maatstaf ontleend aan de voortreffelijksten onder de geestelijke leidslieden en aan de belijdenisschriften ter bepaling van de „oud-geloovigheid” van Luyken, pleit allerminst voor de juistheid van Dr. H.'s beschouwingen, maar bewijst dat Luyken bij al zijn onkerkelijkheid inderdaad heeft gebouwd op hetzelfde fundament als zij. Het, volgens Dr. H. ongunstig oordeel van Luyken over vele leeraars, is in de meest krasse termen gevelde door Lodenstein, die hen teekende als „aardschgezind, zich weinig om kunde bekommerend, alleen hun gemak zoekend of tevreden als zij met een zoete, zacht opgepoetste preek de harten der zondaars opwekten. Niet onderwezen in de zelfverloochening en het afsterven van het vleesch, hadden zij alleen letterkunde en geen begrip van het inwendig Woord, zoodat door hun wereldschen omgang en onstichtelijke leven vele leiders tevens verleiders waren.” Van de heerschappij der kerkleer, der formule was hij zoo afkeerig dat hij haar noemde „het letterrijk, ontledigd van Jezus geest, wat hij gelijk stelde met „Satans heerschappij.” Bekend is Lodenstein's verzuchting:

„o Heer! bewaar ons voor de letter
die duizenden vermoordt, of zet er
het stempel op van uwen Geest!”

Met even veel of liever even weinig recht nu als men Lodenstein, die in menig opzicht afweek van de gangbare meeningen, een Spinozist kan noemen, geeft Dr. H. dezen naam aan Luyken.

Om nog iets te noemen door Dr. H. gereleveerd: het Voorzienigheidsgeloof van Luyken. Dit vertoont heel wat meer overeenkomst mst met Zondag X van den Heidelberger, wat den geest aangaat, dan met „de realistische erkenning van den gestadigen uitvloed van liefde en levenskracht in de natuur en in het hart des menschen”, zooals Dr. H. het omschrijft en bij Luyken meent te vinden. Oordeel zelf!

De Ziele neemt alles in gelaatenheid van de hand Gods.

In wien noch zulk een prikkel steekt,
 Door de oude Adams booze krachten,
 Dat hij zich aan zijn vijand wrekt,
 Met werken, woorden of gedachten;
 Die doet gelijk een boozen hond
 Die misgedeeld van 't rechte weten,
 Den steen bestormd met zijnen mond,
 Die hem was naar het lijf gesmeeten.
 Die diersheid doet geen God'lijk beeld,
 Wat hem genaakt van kruis of lijden;
 Wat hem de boosheid mededeeld,
 Al treft het leed van alle zijden,
 Hij ziet op God, in zoet en zuur,
 Hij neemt het alles van Gods handen,
 En wrekt zich aan geen creatuur;
 Hij is vereerd met schade en schanden,
 En dankt zijn Schepper nacht en dag,
 Dat hij zijn God in 't lijdend leven
 Een weinigje gelijken mag.
 Ach Heiland! wilt het haar vergeeven,
 Al is 't haar kwaad, het is mij goed,
 Vergeef haar deze onwijze daaden;

Zo valt een Christen God te voet
En smeekt uit liefde voor de kwaaden.

(Jezus en de Ziel.)

Bizonderen nadruk legt Dr. H. op Luyken's ontkenning van een plaatselijken hemel en hel. *Alleen een soort plastische uitbeelding van de sterk geprononceerde stemmingen van vrede en onvrede, welke ieder eenigszins gevoelige en phantasierijke natuur wel heeft doorleefd, en niet de hoeksteen van de zelfzuchtig getinte levensleer, die 's menschen doen en laten wil regelen met het oog op de straf en het loon dat daaraan straks door de godheid wordt toegezegd.* (Inl. pag. IV).

Nu wil ik het ook niet maar eenigszins opnemen voor een zelfzuchtig getinte levensleer, en evenmin voor een banale opvatting van hemel en hel. Van harte deel ik Dr. H.'s meening dat zij verre was van Luyken, die van oordeel was dat God waardig is geliefd en gediend te worden om zijns zelfs wil, gelijk onze ouden wel zeiden. Maar hoe en waar hij zich dan hemel en hel ook dacht, wat m. i. ook trouwens van geheel ondergeschikt belang is, ongetwijfeld was hij van oordeel, dat als iemand den hem door God toegemeten tijd gebruikt om Hem te zoeken en te verheerlijken, hij dan straks inwonen zal bij den Heer om altijd met Hem te wezen, en verzadigd zal worden met die vreugde waarvan het beginsel nu reeds in hem aanwezig is. Die vreugde zal bestaan in het vervuld worden tot al de volheid Gods, het gelijk zijn aan Hem, omdat men Hem zien zal gelijk Hij is. En omgekeerd, dat men verdwijnt in de buitenste duisternis met al den daaraan verbonden jammer, zoo de dag der genade verbeuzeld, de genade tevergeefs ontvangen wordt. Voor den reine van harte de zalige aanschouwing, ongesluierd; voor den goddelooze het verzinken in verderf en ondergang, het „heengaan naar zijn eigen plaats”. Of die voorstelling op zichzelf houdbaar is of niet, is hier geen punt van onderzoek; wèl of zij die van Luyken was. Indien

ooit het „verba valent usu” waar is geweest voor hem, dan toch zeker wel in dien aandoenlijken XLlsten brief, aan zijn zoon :

„ . . . want ik verlange zeer u het hoofd te zien uitsteken boven den rand des kuils van welke noch uitkomen is, te weten, den kuil des zondigen en ongoddelijken levens, en daarom roepen wij : Klim uit ! klim uit ! want te gedenken aan een kuil van welks diepte geen uitkomen is, is te naar en te zwaar voor degene, die haar geliefde in een geduurig gevaar zien, om van dien desperaaten kuil des eeuwigens afgronds ingezwolgen te worden, daar geen seel neêr zinkt om uit te trekken. In deze kuil (*n.l. het leven buiten God aan deze zijde des grafs*) slingert het de verzonkene geduurig voor de handen ; dat hij 't zelve maar zo lang niet af en slaat tot zich de grond onder hem open doet en hem laat zinken in de grondelooze diepte, daar geen bereiken noch geen beroeren aan en is. Zo wij nu betrachten hoeveel reeds daarin verzonken zijn, en wij ons bevinden in vleesch en bloed, en een grond onder onze voeten om ons op te heffen tot het hoogste, ja ook tot het eeuwige goed, welk een aangename tijd beleven en genieten wij dan, een tijd van aanbiedinge der genaade en verlossinge. Maar hoe zeer onzeker is 't hoe lange zij over ons duuren zal en daarom boven alles noodig geen langer uitstel te maaken van te ontvlieden zo grooten, onnoemlijken schade als daar is het verlies der zaligheid van de onsterfelijke ziele aan 't welk geen wederhaalen is . . . Ik zeg wederom het is geen ding om te waagen of in de weegschaal te laten hangen, zaalig of verdoemt te worden ! Rolt de ongestuime blinde wereld zo met malkander voort, gelijk de onrustige woeste baaren van de wilde Zee, laat ons die niet volgen maar uit eigen oogen zien waar wij staan en waar wij zullen belanden. Groote en gewichtige dingen eissen een vasten voet ; niet, lukt het

zoo raakt het, en bij deze grootheid zijn alle dingen te zaamen klein Daarom leid het geen uitstel en 't is immers over lang genoeg de behertiging van de grootste aangelegenheid verzuimd en 't geluk getergd, dat de bijslag dus lang heeft opgehouden van het vellen des onvruchtbaren booms. Nu staat men noch, nu is het tijd, nu niet verzuimd, eer de knaagende spijt als een worm in 't herte trekt. Aldus zijn somtijds mijne zuchtinge over U: Och Heere! Heere! Ik heb nog een doolend schaapje in de woestijn van deze wereld in 't gevaar om van de wolf verscheurd te worden. Zoekt en vindt het, gelijk gij mij onwaardige gezocht en gevonden hebt!

Dat geeve God, opdat wij malkanderen ook mogen vinden hier in der tijd en namaals in de eeuwigheid. Amen.

Nu mijn Zoon, mijn eenige overgeblevene in dit gevaarlijke jammerdal, laat ik U niet verliezen, laat ik U niet missen, word mij tot een eeuwige schat, nevens andere, die reeds uit den tijd zijn en werd U zelve tot een eeuwigen schat. De Heere zegene U en geef U genade. De Heere help uw voet op den weg des levens.

U L. Toegeneegen en Gunstige Vader.

Trek nu af wat er in de voorstelling van Luyken aan „plastische uitbeelding” gevonden wordt; gij houdt in ieder geval over volgens hem, de ontzettende werkelijkheid van het verloren gaan. of de heerlijke realiteit van het behouden zijn; gij houdt over den toon dien ook het evangelie en de apostolische brieven aanslaan.

„Het moet gewonnen of verlooren zijn”,

zegt hij elders. Zeker, Luyken was van oordeel — een gevoelen dat ook door vele waarlijk godvruchtigen zijner dagen gedeeld werd en krachtig uitgesproken in menig geschrift van zijn tijd, ook in bepaald kerkelijke! — dat de hemel zich hier reeds ontsluit voor de liefhebbers Gods, en eveneens dat

men in dezen tijd al in het klimaat der hel zich kan bevinden. Maar volgens hem, en daarin stemmen al die anderen met hem samen, zal bij het afleggen des lichaams alles wat hier wordt gezaaid in den geest, tot volle, heerlijke ontwikkeling komen, terwijl wie in het vleesch zaait den oogst der verderfenis binnenhaalt. De reis gaat naar de stad der erfenis of naar die des verderfs.

De groote Scheid-Dag, die de gantse Kreatuur,
 Van goed en kwaad vermengt zal veegen door het vuur,
 Dien dag van wonder zal ten laatste eens zijn gekomen,
 Tot schrik der boozen en tot troost van alle vroomen
 Dan geeft het goud der deugd zijn glans en luister wel,
 Terwijl de ondeugd smelt en afvloed in de hel
 ô Dag der dagen! die 't begin in 't einde sluit!
 Nu is den loop des tijds met haar bedrijven uit!
 En de Eeuwe-deuren gaan met haaren ingang open,
 Dan is het al te laat om oly te gaan koopen,
 Maar die gereed is, werd een aangename gast,
 De Poort des Hemels sluit, en blijft voor eeuwig vast
 ô Mensch! ô Mensch! staat stil, verzameld Uwe krachten
 Op 't punt van dezen Dag; vergaderd Uw gedachten
 Tot wijslijk overleg. Legt op dit doelwit aan
 Opdat gij treft en wint; blijft voor den spiegel staan.
 Het is het waardigste en het noodigste aller dingen,
 Van alle zaaken, die U dagelijks omringen,
 ô Mensch! ô Mensch! weest wijs, draagt doodelijken haat
 Op 't gruwzaam onheil dat genaamt wordt: AL TE LAAT.
 (Stichtel. en Zedel. Gez.)

„Hemel en hel alleen een soort plastische uitbeelding van de sterk geprononceerde stemmingen van vrede en onvrede, welke ieder eenigszins gevoelige en phantasierijke natuur wel heeft doorleefd”? Zoo moge de meening zijn van Dr. H. maar die van Luyken was zij zeer zeker niet. „*Gemeten aan den maatstaf van zijn tijd*” past de „oud-geloovigheid”

van Luyken volkomen èn in het kader van het onderwijs van Jezus en de apostelen, èn van de tijdgenooten van Luyken. Ook op dit punt heeft Dr. H. m. i. hem zijn eigen beschouwingen opgedrongen.

Tot de ketterijen van Luyken heeft óók, volgens Dr. H. behoord, dat hij den Bijbel niet beschouwde als een kenbron maar enkel als een spiegel der waarheid. (Inl. pag. II)

Dat hij een andere kenbron nog had waaruit hij *de geschiedenis* der heilsopenbaring Gods onder de Oude en Nieuwe Bedeeling kende, heeft natuurlijk Dr. H. niet bedoeld, indien hij althans onder *kenbron* verstaat die oorkonde, waaruit iets *historisch* wordt gekend. Luyken had evenmin als Dr. H. of wie ook een andere. Wel geef ik zonder beding toe dat Luyken het er stellig niet voor hield, dat alleen de Schrift Gods woord bevat, want dat is niet beperkt tot het tijdvak waarover de Schrift loopt, maar iets, dat voortduurt. Maar ten opzichte hiervan was Luyken even goed gereformeerd als Zwingli b.v., die tegenover de R. Katholieken zich beriep op 1 Joh. II:20 en 27.

Heeft Dr. H. bedoeld, gelijk waarschijnlijk is, dat Luyken de Schrift niet hield voor den laatsten en diepsten grond des geloofs, en meent hij ook daarmee hem terecht als „nieuw-lichter” te hebben geteekend, dan moet hij toegeven, dat onze dichter en denker ook hier weer in goed gereformeerd gezelschap verkeert, want ook de Gereformeerde Kerk hield haar niet daarvoor maar voor „regel en maatstaf des geloofs”. (*) Dat was zij eveneens voor Luyken; niets meer, maar ook niets minder.

Nog eens, ik ben er verre van voor Luyken den naam „gereformeerd” op te eischen. Geen kenner van zijn werken zal

(*) Canon ac norma credendorum.

dat in den zin kunnen komen. Maar alleen kom ik op tegen de onjuiste voorstelling van zaken door Dr. H. Al zijn etsen en dichterlijke bijschriften heeft Luyken toegelicht met „Goddelijke Antwoorden” d.w.z. woorden der Schrift; in zijn brieven haalt hij haar tallooze malen aan als ingegeven door den Heiligen Geest. In „De Boekbinder” zegt hij:

Lag 't weeten heimlijk in de hoeken
 Waar dat de weg ten hemel leid,
 't Was waard de wereld door te zoeken,
 Maar nu 't den mens wordt klaar gezeid:
 In 't heilig boek van God gegeven
 Steekt hem de walg van 't heilig leven.
 (Spiegel v. h. Menselijk Bedrijf.)

Die zoo doorvoed is als Jan Luyken met het merg des Woords, altijd uit de Schrift put, zóó er over spreekt, en bovenal, haar zóó gebruikt als het zwaard des Geestes in zijn persoonlijk leven, is doordrongen van haar geheel eenige waarde in anderen zin waarlijk dan Spinoza; hij erkent ten volle haar zedelijk gezag, het eenige dat zij zelve wil doen gelden, en ziet in haar niet alleen een spiegel: zij is hem bepaald een lamp voor den voet, een door God ontstoken licht op het pad; zij is hem de van God ingegeven Schrift in den niet-dogmatischen zin waarin Paulus het bedoelde in het bekende woord 2 Tim. III: 16, 17, door Luyken trouwens in „De Boekbinder,” en meermalen aangehaald, waarmede zich zeer wel laat vereenigen de meening *dat het instrument klinkt naer dat de Basuynblazer is*, zonder dat men dit nog als „vrijgeesterij” mag aanmerken. Naar analogie van wat Dr. H. van Luyken zegt te dezen aanzien, zou men b.v. het woord van Adolphe Monod, een der apostels van de strenge inspiratie-theorie in de vorige eeuw: „gebruik de Schrift zooals Jezus deed, en heb dan voorts over de inspiratie de theorie die u het aannemelijkst voorkomt,” óók kunnen

aanmerken als een der symptonen, „die een totale omkeering van de kerkelijke dogmatiek beteekenen!”

Voor Luijken, zegt Dr. H., was God niet een wezen boven en buiten de wereld der zinnen, maar die wereld zelve, zoodat Hij ook genoemd kon worden het Eeuwig Al, het Eeuwig Een, de Allekracht. Nu zijn dergelijke uitdrukkingen als Eeuwig Al enz. ook niet zeldzaam bij andere dichters. Ik denk b.v. aan het gedurig gebruik dat Vondel maakt van deze en soortgelijke uitdrukkingen:

Wat herkwam van het Eeuwig Een
Ligt als in ballingschap verschoven,
En vindt geen rustplaats hier beneên,
Maar zoekt het Vaderland daarboven.

En toch lijdt het geen twijfel of wij zouden den dichter van den „meest onstoffelijken aller lofzangen” op Hem,

die zoo hoog gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht,
Van tijd noch eeuwigheid gemeten,
Noch ronden, zonder tegenwicht
Bij zich bestaat, geen steun van buiten
Ontleent, maar in zichzelf rust
En in Zijn wezen kan besluiten
Wat in en om hem, onbewust
Van wanken, draait en wordt gedreven
Om 't een en eenig middenpunt
Der zonnen Zon, de Geest, het Leven,
De Ziel van alles wat gij kunt
Bevroên of nimmermeer bevroeden,
Het Hart, de Bronaar, d' Oceaan
En Oorsprong van zoovele goeden
Als uit Hem vloeien en bestaan”,

wij zouden Vondel, zeg ik, schromelijk onrecht aandoen

door hem onder de pantheïsten een plaats aan te wijzen. En dat doet ook Dr. H. aan Luyken, die in zijn XLXXXsten brief schrijft aan zijn zoon:

„Daarom bezit uwe ziel in uwe lijdzaamheid, verdraagende deze smerte als van den vinger Gods, die zijne wet aldus in uw herte schrijft en op dat zij niet licht uitgewist zouw worden met smerte dieper ingraaft. Wij achten reeds de genade Gods groot dat hij U onder dit zwaar lijden, de kracht verleend om hem, in zijn Vaderlijk erbermen, met onophoudelijk zuchten, weenen en bidden aan te hangen, en zeer geloofd en gebenedijd moet Zijn heilige naam zijn, dat dit noch geschied in der tijd, daar de kans zo schoon staat om verlost te worden . . . Hierover breid mijn ziele zich uit in dankbaarheid tot onzen lieven, barmhartigen God” enz.

Zoo spreekt toch niet iemand, die God en de natuur vereenzelvigt, die slechts *den naam* „God” leent aan de wereld! Dat doet alleen wie zeggen kan op dien geheel persoonlijken, dien innigen toon die ons ook bij de psalmisten b.v. telkens zoo treft: „Gij zijt mijn God!” Bidden, gelijk Luyken het doet, veronderstelt dat de bidder hiervan uitgaat dat de persoonlijke God, de transcendente, het gebed hoort en liefdevol zich meedeelt aan

elk harte, dat versmacht
naar die zielsvervullingskracht,
moe des aardschen strevens.

(Da Costa).

Het „onophoudelijk zuchten, weenen en bidden” tot God, in den zin van Jan Luyken, was wel eigen aan diens tijdgenooten, zooals ik daar straks reeds noemde, die het eeuwige lieten gaan voor oogenblik, maar het is, naar ik meen te

mogen zeggen, vreemd aan het *pantheïstisch en naturalistisch denken*. Dr. H. poogt ons ook hier zijn meening op te dringen dat Luyken „*een man was die het vulgaire geloof aan een plaatselijk boven en buiten de wereld wonenden God, ten eenenmale had verloren, en in plaats daarvan de liefde voor het Alwillend Al, het Eeuwig Een teruggevonden had.*” (Inl. pag. XXI.) Ik kom straks nog even op dit punt terug.

Dr. H. haalt vele uitspraken aan van Spinoza, die Christelijk, zelfs gereformeerd zijn. (Zie 't artikel in De Gids van 1909: „Luijken toch van den ouden stempel?”) Merkw aardig inderdaad zijn de tallooze krasse inconsequenties tusschen het hart van Spinoza's stelsel, het pantheïsme, dat neerkomt op de loochening der persoonlijkheid Gods en dus ook, bij wettige gevolgtrekking, van die des menschen, en zoovele bladzijden, waarop hij handelt over voorzienigheid, Zoon Gods, wedergeboorte, wonderen enz. met een warmte en innigheid, die weldadig aandoen en ons met eerbiedige belangstelling, ja, aandoening doen luisteren naar wat in den grond der zaak weemoedige bekentenissen zijn, dat de mensch Spinoza niet leven kon bij het harde, onverteerbare brood door den wijsgeer bereid aan den trog der dienstbaarheid van het determinisme, d. i. van het naturalistisch en pantheïstisch denken. Intusschen heb ik hier niet mij bezig te houden met die gelukkige inconsequenties die bij Spinoza voor 't grijpen zijn, maar met het wijsgeerig stelsel. Hier is de vraag naar de juistheid van de bewering van Dr. H. aan de orde, dat er innerlijke overeenstemming is tusschen het pantheïsme van Spinoza en de opvattingen van Luyken. Op die vraag kan m.i. het antwoord niet twijfelachtig zijn. Spinoza, met zijn huisgenooten sprekende over de opwekking van Lazarus, verklaarde, dat zoo hij deze ééne geschiedenis kon gelooven, hij zijn geheele stelsel dan voor het christelijk geloof zou laten varen. Luyken nu heeft zich ten aanzien van die geschiedenis duidelijk uitgesproken:

Die in den Jongsten Dag des Heeren stem mag hooren,
 Gelijk als Lazarus die hoorden van zijn vriend,
 Met wien zijn vroomme Ziel bekend was van te vooren,
 En die hem en zijn huis van herten had bemind enz.
 (Schrift. Gesch. en Gel.)

Spinoza loochende, krachtens zijn stelsel, de opstanding uit de dooden, omdat hij de vleeschwording des Woords voor een even groote ongerijmdheid hield „als dat een cirkel de natuur van een vierkant zou hebben aangenomen.” Hij degradeert in zijn systeem de liefde tot natuurlijke macht. Luyken daarentegen, die den Opgestane in het hart draagt, heft haar juist op tot macht in den hoogsten zin van 't woord, immers tot macht, die alle macht des doods verwint en tot haren hoogsten exponent is verheven in Jezus Christus, van wien de belijdende gemeente daarom aanbiddend zingt:

Hij verrees ten derden dage,
 Dien de dood niet houden kon,
 Die door sterven en herleven,
 Dood en graf en hel verwon.
 Zoo bleek Hij Gods Zoon te wezen,
 Zoo is Hem ons heil betrouwd,
 Hem, wiens sterven ons verzoende,
 Hem, wiens leven ons behoudt!
 (Evangel. Gez. 52.)

Luyken een geestverwant van Spinoza? Maar in Spinoza's stelsel is geen plaats voor een God, die zich aan de wereld meedeelt zonder zich in haar te verliezen. Luyken daarentegen verliest zichzelf in Hem om zoo zichzelf aldoor meer waarlijk terug te vinden en steeds vollediger te bezitten. „Om Eén verlaat ik alle ding”, zegt hij.

Daar is'er Een, dien wij beminnen,
 En die beminnenswaardig is

Die speelt ons altijd in de zinnen,
 Zijn trouw en liefde is ons gewis.
 (Zedel en Stichtel. Gez.)

Dat is het wat den mysticus altijd onderscheidt van den pantheïst: die Eene! Die heeft al de liefde van het hart. In Hem wordt alles gezien, bezeten, genoten. Uit naam van alle mystieken van déze orde heeft Novalis gezongen:

Wenn ich ihn nur habe,
 Wenn er mein nur ist,
 Wenn mein Herz bis hin zum Grabe
 Seine Treue nie vergisst
 Weisz ich nichts von Leide
 Fühle nichts als Andacht, Lieb' und Freude.

Wenn ich ihn nur habe
 Lass' ich Alles gern.
 Folg' an meinem Wanderstabe,
 'Treu gesinnt nur meinem Herrn;
 Lasse still die Andern
 Breite, lichte, volle Straszten wandern.

Wo ich ihn nur habe,
 Ist mein Vaterland;
 Und es fällt mir jede Gabe,
 Wie ein Erbtheil in die Hand;
 Längst vermischte Brüder
 Find ich nun in seinen Jüngern wieder.

Luyken zinkt aanbiddend neer voor de persoonlijke heiligheid Gods, wier beteekenis voor het verstand nooit is te bereiken. Spinoza daarentegen ontleedt God; hij heeft Hem als 't ware in zijn hand en doet er mede al wat hem behaagt, zoodat hij dan ook niet schroomt te zeggen aan het slot van zijn Ethica (I): „*hiermede heb ik de natuur en de eigenschappen van God verklaard.*”!!!

Terecht beweert Dr. H. dat evenals bij Spinoza, zij het ook niet op dezelfde wijze en in dezelfde mate, zoo ook bij

Luyken de immanentie alle hoofdstukken der godsdienstleer beheerscht. Maar ik voeg er aan toe wat Dr. H. vergat, of liever, niet ziet: Het pantheïsme van Spinoza, dat gaarne het woord van Paulus op den Areopagus aanhaalt, maar het niet doet in Paulinischen zin: „*want in Hem leven wij, bewegen wij ons en zijn wij*”, kent alleen de natuurlijke, niet de zedelijke immanentie Gods. Luyken daarentegen gaat juist van deze laatste uit. Terwijl hij de groote waarheid van het pantheïsme, dat al het beperkte en willekeurige uit onze voorstelling en uit onzen godsdienst moet worden weggedaan in zich opneemt, is bij hem dat hoogere dat Spinoza mist, „dat God ook leeft en is in ons, omdat Hij niet alleen in de wereld is maar evenzeer in Zichzelf, persoonlijk zelfbewuste almacht en liefde, die ook ons levend maakt.” (*) Vandaar die gelijkheid, op het eerste gezicht, van uitdrukkingen en beelden en voorstellingen, maar ook dat alles beheerschend onderscheid, gelijk o. a. uitkomt in dat schoone en krachtige:

De Ziele betracht de Koninglijke regeringe Gods.

Den hoogen hemel is uw troon,
 En de aarde een voetbank uwen voeten.
 Ja Koning, wien alle Eng'len groeten,
 U past den Scepter en den Kroon,
 Gelijk in 't Rijk der Serafijnen,
 Zo schoon ook in des menschen hert,
 Wanneer dat uwen hemel werd,
 Daar gij als Koning komt verschijnen;
 Dan wordt het vlees uw voetschabel,
 En onderdaanig aan de krachten,
 Die op des Konings wenken wachten,
 En vliegen op zijn hoog bevel
 Dan worden d' uiterlijke leden,
 Een slaaf van 't Koninglijk gemoed.
 Dan word de slang in vlees en bloed
 Den gantsen dag zijn kop vertreedden,

(*) Prof. Gunning.

Zo lange tot de scherpe dood,
 Zijn roofofslot stoord en maald tot asse,
 Dan is de Ziel 't gevaar ontwassen
 En eeuwig buiten alle nood.

(Jezus en de Ziel.)

De natuurmystiek van Jan Luyken, zegt Dr. H., vloeit voort uit zijn naturalistisch en pantheïstisch denken waarvan hij de hoog dichterlijke vertolker is geweest. Het is m.i. verkeerd gezien van dezen bewonderaar, van wien het mij leed doet te moeten verschillen juist vanwege zijn liefde tot onzen dichter. Luyken vindt overal in de natuur het spoor terug van den levenden God, die Hem uit alles tegenblinkt, toesprekt, tegemoet treedt, Vandaar die stille, heilige verrukking, die echte geestdrift, die wij altijd bij hem vinden als hij de werken Gods en Zijn inwoning in de geschapene dingen beschouwt. En alles, alles wordt hem dan beeld van „die principaale wereld, van welke deze maar een kopye is,” gelijk hij in een zijner brieven zegt. Wat zijn tijdgenoot Vondel heeft gezongen, hadden wij ook van hem kunnen hooren :

Wat goeds zich in 't geschapen spreidt
 Bij sprenkelen, is hier volkomen
 In schoonheid, macht en heerlijkheid,
 Een zee — de springaar aller stroomen.

Daar zit de Godheid op haar troon
 In 't middenpunt van alle ronden
 Dat overal en eenig schoon
 Nooit zijnen omvang heeft gevonden.

Dat trekt alle oogen naar zich toe,
 Als d' eerste Zon van alle Zonnen,
 De bron van 't licht, nooit stralens moe
 Van geene schaduwen verwonnen . . .

Hoe gaarne ik ook nog wat langer over Jan Luyken zou willen spreken om telkens weer het m. i. rechte licht op hem te laten vallen, en aan te toonen met hoe weinig recht Dr. Hylkema een nis voor hem aangevraagd heeft in den pantheïstischen tempel, ik moet het er thans bij laten. Ik doe het met de betuiging mijner algeheele instemming met de schoone woorden van dezen lofredenaar aan 't slot van zijn tweede Gidsartikel:

„In zijn verzen is de weerschijn van dat zeldzame licht, waarvan geschreven staat, dat het is boven den glans der zon.”

ERRATA.

Pag. 14 *staat* mystieke, *lees* mystieken.

„ 18 „ in hel, „ in de hel.

„ 34 „ te overgeven, „ over te geven.

„ 42 „ Schriftelijke, „ Schriftuurlijke.

„ 78 „ verrichte, „ verrichtte.

„ 93 „ eenige, „ eeuwige.

